

Studia Theologica Transsylvaniensia

XXIV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM
2021

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
az Apostoli Szentszék Könyvkiadója

V E R B U M
KERESZTÉNY KULTURÁLIS EGYESÜLET

BUDAPEST – KOLOZSVÁR

A **Studia Theologica Transsylvaniensia** (StThTr) tudományos folyóirat a teológia és a vele határos kutatási területeket fedi le. A folyóirat évente kétszer jelenik meg (júliusban és decemberben) a gyulafehérvári Római Katolikus Papnevelő Intézet és a Babeş-Bolyai Tudományegyetem (BBTE) Római Katolikus Teológia Karának (Pasztorálteológiai Intézet) a kiadásában.

The **Studia Theologica Transsylvaniensia** (StThTr) is an academic journal covering all aspects of theology and related research areas. The journal is published twice a year (July and December) by the Roman Catholic Theological Institute of Alba Iulia and the Roman-Catholic Faculty of Theology (Department of Pastoral Theology) at the University of Babeş-Bolyai (UBB).

A publikálásra szánt tanulmányok és recenziók kéziratait a folyóirat honlapján a „Kézirat benyújtása” oldalon kérjük feltölteni: <https://www.stthtr.com/submission-manuscripts>

The issues of the journal are online available at the Central and Eastern European Online Library (CEEOL): <https://www.stthtr.com/submission-manuscripts>

A folyóirat számai online elérhetőek a Central and Eastern European Online Library (CEEOL) adatbázisában:

The issues of the journal are online available at the Central and Eastern European Online Library (CEEOL):

<https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=822>

Nyomtatott formában elérhető a Szent István Társulat (Budapest) vagy Verbum (Kolozsvár) kiadóknál.

Print version available from Szent István Társulat (Budapest) or Verbum (Cluj Napoca).

ISSN: 1582-0661
DOI: 10.52258/STTHTR

Cím / Address:
Studia Theologica Transsylvaniensia
RO – 510009 Alba Iulia
Str. Gabriel Bethlen nr. 3
E-mail: office.studia@gmail.com
Web: <https://www.stthtr.com>

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK (FOUNDING EDITORS):

S.E.R. KERÉKES László (Római Katolikus Érsekség, Gyulafehérvár)
MARTON József (BBTE, Gyulafehérvár)

SZERKESZTŐK (EDITORS):

Főszerkesztő (Editor-in-chief):

DIÓSI Dávid (BBTE, Gyulafehérvár)

Társult szerkesztő (Associate editor):

BODOR Attila (BBTE, Gyulafehérvár)

„Műhely”-rovat szerkesztők (“Workshop”-section editors):

JONICA Xénia (BBTE, Vallás, Kultúra, Társadalom Doktori Iskola, Kolozsvár)
OBERMÁJER Ervin (BBTE, Vallás, Kultúra, Társadalom Doktori Iskola, Kolozsvár)

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG (EDITORIAL BOARD):

ANDRÁS István (BBTE, Gyulafehérvár)
CZAPKÓ Mihály (Hittudományi Főiskola, Eger)
ECSEDY Judit (Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)
HOLLÓ László (BBTE, Kolozsvár)
KOVÁCS F. Zsolt (Római Katolikus Püspökség, Nagyvárad)
LUKÁCS Imre-Róbert (BBTE, Gyulafehérvár)
OLÁH Zoltán (BBTE, Gyulafehérvár)
PATSCHE Ferenc (Pontificia Università Gregoriana, Róma)
VIK János (BBTE, Kolozsvár)

NEMZETKÖZI TANÁCSADÓ TESTÜLET (INTERNATIONAL ADVISORY BOARD):

DOBOS András (Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza)
MADAS Edit (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest)
MARTOS Levente Balázs (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest)
PÁKOZDI István (Praeconia, Budapest)
PUSKÁS Attila (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest)
Franz SEDLMEIER (Universität Augsburg)
Peter SCHALLENBERG (Theologische Fakultät Paderborn)
SZALAY Máttyás (Instituto de Filosofía Edith Stein, Granada)
TÓTH Beáta (Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest)
TÖRÖK Csaba (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest)
VIZKELETY András (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest)

KORREKTOR (PROOFREADER):

SZENKOVICS Enikő

TÖRDELŐSZERKESZTŐ (LAYOUT EDITOR):

CZIRMAJ Ágnes

© STUDIA THEOLOGICA TRANSYLVANIENSIA – GYULAFEHÉRVÁR

Tartalom

TANULMÁNYOK

PUSKÁS ATTILA

Ószövetségi teofániák és a hívő istentapasztalat

197

MARTOS LEVENTE BALÁZS

„Házát a sziklára építette...” (vö. Mt 7,24)

211

DIÓSI DÁVID

A „mennyei hangba” öltöztetett emberi hang

225

BAKÓ LÁSZLÓ

A gyermekkereszttség megengedettségi feltételei hívő
és hitüket gyakorló, valamint hitüket nem
(vagy csak alkalmanként) gyakorló szülők esetében

247

MARTON JÓZSEF

A II. vatikáni zsinat kihatása Erdélyben
az Oltáriszentség tiszteletére
Márton Áron püspöksége idején

259

JAKUBINYI GYÖRGY

Mi a *mnemotechnika*?

283

FORRÁS

Archívumi okmányok a csíksomlyói búcsúról

303

MŰHELY

CSATLÓS MÁRIA

„Megalkuvók a papi palástban”

311

TÓTH KRISZTIÁN

Az Erdélyi Római Katolikus Státus igazgatótanácsának
1873-as újjáalakulása és dualizmus kori tevékenységi köre

331

SZEMLE

361

TANULMÁNYOK

PUSKÁS ATTILA

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Hittudományi Kar
Budapest, Magyarország
puskas.attila@htk.ppke.hu

Ószövetségi teofániák és a hívő istentapasztalat

Sommario: Appoggiandosi sull'analisi fatta da George W. Savran riguardo alla struttura e tipologia delle teofanie trovate nell'Antico Testamento l'articolo cerca di identificare gli elementi essenziali dell'esperienza biblica su Dio che costituiscono nel loro insieme una certa criteriologia valida e modello spirituale per l'esperienza di fede e anticipano in certo senso il mistero dell'incarnazione di Cristo.

Parole di chiave: teofania, esperienza di Dio, esperienza di fede, visibilità ed invisibilità di Dio, tradizione, incarnazione.

Jörg Jeremias klasszikusnak számító monográfiájában – irodalom-, forma- és hagyománytörténeti szempontok alapján – az ószövetségi teofániáknak két fő csoportját különbözteti meg.¹ Eszerint szorosabb értelemben akkor beszélhetünk teofániáról (ún. részleges epifánia), amikor Isten megjelenése csak jövetelének (természeti) kísérőjelenségein – vihar, tűz, zivatar, mennydörgés, földrengés – felismerhető. Ebben az esetben hiányzik Isten antropomorf jellegű leírása, és nem hangzik el Isten beszéde sem. Ítéletre vagy megmentésre érkezik, nem beszél, hanem cselekszik. Megjelenésének észlelője nem egy-egy kiválasztott ember, hanem Izrael népe, a népek, illetve Izrael ellenségei. Et-

¹ Jörg Jeremias, *Theophanie. Die Geschichte einer alttestamentlichen Gattung, in Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament*, Bd. 10, Neukirchen-Vluy 1965, 119–135.

től a típustól Jörg Jeremias megkülönbözteti a tágabb értelemben vett teofániát, melyről abban az esetben beszélhetünk, amikor Isten úgy nyilvánítja ki jelenlétét és akaratát, hogy valamilyen emberi tulajdonságokra emlékeztető alakban, képben láthatóvá teszi önmagát – dicsőségét, arcát, küldöttét – az általa kiválasztott embernek és szól hozzá. A kiválasztott láthatja őt és hallhatja beszédét. Ez történhet álomban (1Sám 3,10) vagy látomásban (Iz 6, pátriárkai történetek). Küldetésadás, áldás vagy valamilyen kegyelmi aktus kapcsolódik hozzá. A teofánia ezen típusa, különösen a JHWH arcának látásáról szóló szövegek a kultuszhoz és a kultusz szent helyéhez is kapcsolódnak. Jörg Jeremias ezt a teofániatípust „teljes epifániának” is nevezi, szemben a fentebb bemutatott „részleges epifániával”, hogy ezzel is jelezze, ebben az esetben Isten teljesebb megnyilvánulásáról van szó.² A részleges és a teljes epifániák kategóriája helyett G. W. Savran az ószövetségi teofániákat a következő két nagy csoportba sorolja: himnikus-költői-hitvallásszerű teofánia-szövegek és teofánia-elbeszélések.³ Ez utóbbi esetben olyan szövegekről van szó, melyekben Isten megnyilvánulásának mind vizuális, mind verbális eleme jelen van, és felismerhető az Istennel való találkozás leírásában az elbeszélő szerkezet: időbeli kibontakozás, különböző nézőpontok ütköztetése, a szereplők interakciójának bemutatása.⁴ A teofánia-elbeszélések összevetése lehetővé teszi a visszatérő, konstans mozzanatok beazonosítását – az ún. tipikus jelenet meghatározását –, de ugyanakkor az egyes teofánia-elbeszélések sajátos, egyedi dinamikájának a megállapítását is. E megközelítés további előnye, hogy képes felmutatni a formatörténeti módszer

² Uo., 119–135.

³ George W. Savran, *Theophany as Type Scene, in Prooftexts*, vol. 23., n. 2. 2003, 119–149.

⁴ Uo., 120.

szerint különböző műfajokba sorolt és más-más hagyománytörténeti összefüggésekbe állított elbeszélések közötti összefüggéseket, s így a rendszerező teológia számára is jól hasznosítható. Gondolatmenetünk első lépésében Savran megfontolásait követve rekonstruáljuk az ószövetségi teofánia-elbeszélések lényegi elemeit. Majd ennek segítségével második lépésben röviden vázoljuk a bibliai istentapasztalat sajátos jegyeit, melyek minden hívő tapasztalat számára jelentőséggel bírnak és mintegy kritériumként szolgálnak.

Az ószövetségi teofánia-elbeszélések szerkezete

A bibliai teofánia-elbeszélések visszatérő fő elemei, melyek kirajzolják a tipikus jelenet körvonalait, a következők: a jelenet exponálása, Isten/JHWH megjelenése és beszéde, az ember válasza az Isten jelenlétére, az istentapasztalat külső kifejeződése.⁵ A teofánia-elbeszélések első lényegi elemeként az expozíció arra szolgál, hogy megnevezze és bemutassa az istentapasztalat emberi alanyát, s főként hogy az emberi szereplőt időlegesen elkülönítse a környezetétől, családjától, rokonságától, népétől. Ezzel máris jelzi, hogy személyesen átélt, vagy egyenesen „magányosságban” osztályrészül jutó tapasztalatról van szó. Ez történik Jákob esetében a bételi álom (Ter 28,10) vagy a Jabboknál történt teofánia (Ter 32,25) előtt. Mózes elkülönül Jetró családjától (Kiv 3,1), és a pusztában egyedül találkozik a neki megnyilatkozó JHWH-val. Hasonló elkülönülés és egyedüllét figyelhető meg Sámuel (1Sám 3), Hágár (Ter 16,7; 21), Manoah felesége (Bír 13,2.9) vagy Illés (1Kir 19,5) esetében, ahogy a prófétáknál is (Iz 6; Ez 1).⁶ Az embe-

⁵ Uo., 125köv.

⁶ A sínai teofánia ebből a szempontból kivételes, hisz itt az egész népnek észlelhető teofániáról is olvashatunk, bár ebben az esetben kétséges, hogy a

ri szereplők időlegesen kiszakadnak a hétköznapi világból, amikor a szent Titokkal, Istennel találkoznak, s maga e találkozás is titokzatos esemény. Az exozíció másik célja az istentapasztalat helyszínének a megnevezése, mely vagy szent hely, csak éppen az emberi szereplő nem tud róla (Mózes: Kiv 3; Jákob: Ter 28), de a teofánia után elismerten szent helyé, szentélyalapításnak és kultusznak helyévé lesz (Bétel, Gibeon, Siloah), ahol emlékezetbe lehet idézni a teofánia tapasztalatát. Vagy az is lehetséges, hogy a teofánia helye „profán” helyszín (tereintfa: Bír 6,11), de a teofánia után szent kultushelyé válik (Bír 6,24). Az istentapasztalat tartalma szempontjából mindenképpen jelentősége van a helyszínnek, akár szent hely (Izajás meghíváslátomásában a jeruzsálemi templomra utaló helyszín: Iz 6), akár profán helyszín (Ezekiel látomása a száműzetés földjén: Ez 1).

A teofánia második lényegi mozzanata s egyben középpontja JHWH megjelenése és beszéde. Ez történhet álomban vagy éber állapotú látomásban/látásban, de küldött (malak) révén is (vö. Ábrahámnak: Ter 18; Jákobnak: Ter 32,2–3.25; Bileámnak: Szám 22; Józsuénak: Józs 5,13; Gedeonnak: Bír 6,12; Manoah feleségének: Bír 13). Ha a későbbi tapasztalatokat megalapozó első teofániáról, Istennel való találkozásról van szó, akkor a látás/látvány megelőzi a beszédet (Ter 28; Kiv 3; Iz 6; Ez 1–2). A látvány szerepe a figyelemfelkeltés, és alárendelt a szóbeli üzenetnek. A szóbeli üzenet elhangzása után már nem játszik szerepet (Kiv 3; Ez 1). A látvány egyúttal jelképezi, kifejezi a megjelenő JHWH tulajdonságait, és előrevetítheti a kiválasztott küldetésének sajátosságát. Ha nem első teofániáról van szó, akkor Isten beszéde,

nép mennyiben tanúja, hallgatója Isten Mózeshez intézett beszédének (Kiv 19,16–19). Annyit mindenképpen megállapíthatunk, hogy ebben az esetben magára a népre igaz, hogy elkülönített a többi néptől, s bizonyos fokú pusztai egyedülletben alanya az istentapasztalatnak.

illetve az emberi szereplővel folytatott párbeszéd megelőzi vagy keretezi a vizuális elemet (Mózes: Kiv 19,3-20; Kiv 33; 34; Illés: 1Kir 19,9–1). Minden teofánia-elbeszélésben az isteni üzenetet – küldetésadás, gyermek születésének híre, áldásadás – a szóbeli közlés tartalmazza, de a vizuális elem is utalhat jelképesen az üzenet tartalmára. Konstans eleme az elbeszéléseknek annak sokféle módon történő érzékeltetése, hogy Isten látása, vizuális érzékelhetősége korlátozott, a látás számára adott megjelenésének és megjelenése felfogásának határai vannak. Az istentapasztalat korlátozottságát kifejezheti a látás jelenetét bevezető utalás arra a különbségre, mely a szent Isten és az emberi szereplő között van (Kiv 3,5). Az istenismeret korlátozottságát kifejezheti az a megfogalmazás, hogy az emberi szereplő nem magát Istent vagy nem Isten arcát látja szemtől szemben, hanem Isten küldöttét, az Úr angyalát (malak JHWH: Ter 32,2–3.25; Szám 22; Józs 5,13; Bír 6; 13), az Úr dicsőségét, illetve az elvonuló Istent mintegy hátulról. A tapasztalat határoltságát az is kifejezheti, hogy az isteni megjelenés álomban történik, illetve fokozatosan megy végbe, és annak megértése az emberi szereplő részéről szintén fokozatokon halad keresztül, s csak utólagos felismerés, beazonosítás során válik teljessé. Így az elbeszélés menete Jákob álmáról Bételben (Ter 28,10–22) jól tükrözi ezt a fokozatosságot: először a földet és a mennyet összekötő létrát lát, majd a létrán le-föl járó angyalokat, végül Istent a létra és az angyalok fölött. Álmából felébredve tudatosodik benne teljesen a szent Isten jelenléte, s érti meg teofánia-tapasztalatát, mely egyszerre tartalmazza Isten egészen más mivoltát, s ugyanakkor reális közelségét és kinyilvánulását.⁷

⁷ Uo., 129. Ezekiel meghíváslátomásának elbeszélése is előrehaladó fokozatosságot sugall a látásban (Ez 1).

A teofánia-elbeszélések harmadik lényegi jegye az emberi reakciók bemutatása Isten megjelenésére. Isten kinyilvánulása összetett hatást vált ki az emberi szereplőben. A hódoló tisztelet, elismerés és alázat magatartását Isten felé, erre utal a leborulás (Kiv 24,1; 34,8; Szám 22,31; Józs 5,14; Bír 13,20; Ez 1,28), a saru levetése (Kiv 3,5) és az engedelmes készség kinyilvánítása (Ter 46,2; Kiv 3,4; 1Sám 3,10). Ugyanakkor az Istennel találkozót elfogja a halálfélelem és a rettenet is a szent Isten közelsége miatt, ezért eltakarja arcát és megáll (Kiv 3,6), de eltölti a hála is a megjelenő Isten kegyelmi aktusáért, hogy a találkozás dacára életben hagyja az embert (Ter 16,13; 32,31; Szám 22,35; Bír 13,22; Iz 6,5). Nem egyszer azonban a rettenethez a csodálkozás és vonzódás érzése is társul a látottak miatt; Mózes közelebb megy az égő csipkebokorhoz (Kiv 3,3), a látomásos álomból felébredő Jákob csodálkozik, hogy Isten jelen van tartózkodása helyén (Ter 28,16), majd mindkét szereplőt félelem és rettenet tölti el, amikor teljes tudatossággal felismerik a szent Isten jelenlétét. Hasonlóképpen Izajás, akit lenyűgöz a királyként trónoló Jahvének és mennyei udvarának látása, majd hirtelen felébred benne a félelem (Iz 6,5). Rudolf Otto kifejezésével élve, a „mysterium tremendum et fascinans” kettős tapasztalatáról számolnak be a teofánia-elbeszélések.

E közvetlen és összetett emberi reakciót Isten megjelenésére sok esetben követi egy újabb magatartáselem az emberi szereplő részéről, nevezetesen a kétség kifejezése. Ez a természetes és másodlagos reakció annak a jele, hogy az istentapasztalatban részesedett ember a megrendültség állapotából kezd visszatérni a normál hétköznapi életvilágba és számot vet saját elégtelenségével, illetve az isteni ígéret (Ábrahám) vagy az Istentől kapott küldetés teljesítésének lehetetlenségével, ha az ember pusztán önmagára tekint és önmagára hagyatkozik (Mózes, Gedeon, Jeremiás, Izajás). Az elbeszélések egy részében azután felbukkan

az a mozzanat, hogy a megjelenő Isten elutasítja az emberi szereplőnek azt a kérését, hogy egy bizonyos módon cselekedjék. Így Mózes kérését, hogy JHWH mutassa meg neki dicsőségét, azaz arcát (Kiv 33,18.20); Illés kérését, hogy büntesse meg a népet (1Kir 19.15–18); Jákob és Manóah kérését, hogy az Úr angyala fedje fel nevét (Ter 32,30; Bír 13,17–18). Ahogy az emberi kétségek és ellenkezések feltárják az ember törekeny és szorongó természetét, úgy az emberi kérés isteni visszautasítása jelzi JHWH isteni természetét, teljes szuverenitását, mely csak egy bizonyos határig lehet az emberi megismerés tárgya.

A teofánia-elbeszélések utolsó, lényegi mozzanata az átélt istentapasztalat külső, nyilvános jelének a felállítása. A Jákob titokzatos álmát elbeszélő történet azzal végződik, hogy Jákob olajat önt a kőre, melyen aludt, emlékkő gyanánt felállítja és fogadalmat tesz, hogy ezen a helyen templomot épít majd az Úrnak (Ter 28,18–22). Az Istennel való találkozás maradandó, külső jele egy kultikus helynek az alapítása Bételben, ahol az eredeti teofánia-esemény által létesített kapcsolat ápolása, a kultusz megvalósulhat. A Sínai-hegyről az Istennel való találkozás eseményéből visszatérő Mózes arca ragyog, mint külső jele annak, hogy láthatta az Úr előtte elvonuló dicsőségét (Kiv 34,29–35). Bőrének ragyogása mintegy visszfénye Isten dicsőségének, s ezért félelmet vált ki Izrael fiaiban. Mózes arcának sugárzása maradandó, külső jel, melyhez a lepel rituális használatának szintén külső és maradandó szokása kapcsolódik: amíg Mózes az Úrral beszél, vagy Izraelnek mondja el az Úr akaratát, leveszi arcáról a leplet, utána azonban ismét befedi arcát. A teofánia-esemény után Gedeon oltárt emel az Úrnak, mely „ma is ott van” (Bír 6,24). Ebben az esetben is arról van szó, hogy a külső, maradandó jel nemcsak egyszerűen emlékeztet az egyszerű istentapasztalatra, hanem kultikus célja van. Arra szolgál, hogy annak az Istennek a tiszteletére s a vele való kapcsolat ápolására

szentelt hely legyen, aki megjelent az ősatyának. A próféták meghíváslátomása alkalmával történő teofánia-elbeszélések esetében maga a prófétai küldetés nyilvános gyakorlása lesz az a külső és maradandó jel, mely a megjelenő Istennel való helyes kapcsolat kialakítására szolgál a címzettek részéről.

Ha a teofánia-elbeszélések dinamikáját a maga egészében nézzük, akkor a következő kép rajzolódik ki előttünk: a) Az emberi szereplő bemutatása a hétköznapi életvilágban; b) elkülönülése, kiszakadása a megszokott életvilágból; c) találkozás Istennel, Isten megtapasztalása: Isten megjelenése/látása és beszéde; d) emberi reakció, belső átformálódás: csodálkozó vonzódás, elborzadó félelem, hódoló engedelmesség; e) kezdődő visszatérés a köznapi életvilágba: emberi kétség, kérés és elutasító isteni válasz; f) teljes visszatérés a köznapi életvilágba: maradandó, külső, nyilvános jel és kultikus hagyomány létesítése.

E konstans elemekkel rendelkező tipikus teofánia-elbeszélés hagyományán belül G. W. Savran három altípust különböztet meg, melyek mindegyike sajátos vonásokat és hangsúlyokat is mutat. 1. Az első, kezdeti és bevezető teofánia típusa, melynek középpontjában az emberi szereplő küldetés-identitásának a meghatározása áll. Ez történhet úgy, hogy a teofánia-elbeszélés és a tágabb kontextus szövege világosan bemutatja az emberi szereplőt a teofánia előtt, alatt és után, s ezzel markánsan érzékelteti az „új identitását” (Kiv 3,1–4,17; Ter 28,10–22; 1Sám 3,1–21; Bír 6,11–24). Ám olyan teofánia-elbeszélésekkel is találkozhatunk e típuson belül – főleg a prófétai meghíváslátomások esetében –, melyekből hiányzik az emberi szereplő tágabb életkontextusának a pontos bemutatása, s így nem egészen világos a teofánia-esemény jelentősége és helye az emberi szereplő életében (Iz 6,1–13; Jer 1,1–21; Ez 1,1–3,15). 2. Egy másik altípusa a teofániáknak az a csoportja, amikor a teofánia nem elindítója és bevezetője az emberi szereplő küldetésidentitásának, nem is

feltétlenül először történik vele, hanem a szereplő egy későbbi életszakaszában, életének vagy küldetésteljesítésének valamely válságos időszakában megy végbe. Ilyen az a teofánia, melyben az Arámból visszatérő és testvére, Ézsau bosszújától tartó Jákobnak a Jabbok gázlójánál része van, s melynek során megkapja az Izrael nevet (Ter 32,23–33). Az aranyborjú-történet után Mózes a krízisbe jutott nép számára Jahve irgalmaért könyörög, ön maga számára az isteni dicsőség megmutatkozását, a megerősítést célzó teofániát kéri (Kiv 33,12–23). Az Izebel haragja elől menekülő, az életét féltő és saját gyengeségével is szembesülő Illés a Hóreb hegyén, a számára nem várt módon találkozik Jahvéval. E teofánia eredménye az lesz, hogy Illést az Úr mintegy felmenti prófétai küldetése alól, s feladatul adja a prófétának, hogy utódjául Elizeust kenje fel (1Kir 19,1–21). 3. Végül a teofániaszövegek külön csoportját alkotják azok a szövegek, melyek arról számolnak be, hogy Isten nem egy-egy embernek, hanem egy egész csoportnak nyilvánítja ki magát. Ez történik például akkor, amikor a Sínai-hegyre az egész népnek észlelhető módon leszáll JHWH (Kiv 19,1–20), vagy a Sínai-hegyre Mózes, Áron, Nadab és Abihu kíséretében felmenő hetven vénnek megjelenik (Kiv 24,1–18). Ezek az elbeszélések meglehetősen összetettek, az előző két teofánia-altípusból egyaránt tartalmaznak elemeket. Ami a történetekben a nép és a hetven vén számára első és kezdeti teofánia-esemény, az Mózes számára egyáltalán nem az. Mózes szerepe a közvetítés, mely magában foglalja a kettős képviselést: JHWH-t a nép felé, a népet JHWH színe előtt. A csoport-teofániák dacára, a szövegek következetesen hangsúlyozzák Mózes egyedülálló helyzetét, különleges közvetlenségét JHWH-hoz, a neki osztályrészül juttatott teofániák páratlanságát.

Ószövetségi teofániák és a hívő istentapasztalat

Az ószövetségi teofániák a bibliai istentapasztalatnak mintegy koncentrátumai. Miután áttekintettük a teofánia-elbeszélések struktúráját, érdemes röviden összegeznünk a bennük körvonalazott istentapasztalat néhány lényegi jellemzőjét, melyek az isteni kinyilatkoztatásra válaszoló mindenkori hívő ember istentapasztalata számára is kritériumokként szolgálhatnak és összességükben mintegy szellemi mintát kínálhatnak.

1. Az isteni kinyilatkoztatás, s benne Isten megtapasztalása nem abszolút kezdőpontja a kinyilatkoztatásban részesülő ember istenismeretének, „a kinyilatkoztatásban részesülő ember már ismeri Istent. Ezt az eleve meglévő tudást azonban módosítja a »kinyilatkoztatás« eseménye”.⁸ A korábbi és az új istenismeret között van kontinuitás, de diszkontinuitás is. Az előzetes istenismeret közvetlen forrása általában a vallási tradíció. Ez a hagyomány segít értelmezni a kinyilatkoztatásban adott, új mozzanattal rendelkező istenismeretet, ám ugyanakkor az új ismeret meg is haladja a tradíció megszokott kereteit. Az új elem részben megváltoztatja a tradíciót, de be is épül abba és maga is a tradíció részévé válik. Mózesnek az „atyák Istene” jelenik meg, de új néven, illetve a JHWH név új tartalmával nyilatkoztatja ki önmagát (Kiv 3).

2. Az egyes embernek adott isteni kinyilatkoztatás és a hozzá kapcsolódó istentapasztalat jelentősége és hatása túlterjed az egyes ember élettörténetén. Az isteni kinyilatkoztatás célja legtöbbször eleve az, hogy a benne részesedő istentapasztalata forrása és eredete legyen mások istenismeretének. Ezért a kinyilatkoztatáshoz majdnem mindig küldetésadás (lásd Mózes és a

⁸ Wolfhart Pannenberg, *Rendszeres teológia I.*, Osiris, Budapest 2005, 162.

proféták) vagy az egyéni életen túlmutató ígértétel társul (lásd pátriárkai történetek).

3. Az isteni kinyilatkoztatás révén az istenismeretben előálló kisebb-nagyobb intellektuális horizontváltozás egzisztenciális jelentőségű a benne részesedő számára. Egész élettörténetére kihat, sőt fordulópontját jelentheti: teljesen új élettörténeti szakasz kezdete; a küldetés kiindulópontja; a küldött sorsa ettől kezdve egybefonódik az általa hirdetett üzenet sorsával. Mózes az egész életét megváltoztató küldetést kap a nevét kijelentő JHWH-tól (Kiv 3), majd a későbbi krízishelyzetben tekintélyének helyreállítását ugyancsak Isten részéről (Kiv 33–34). Kivételes esetekben az istentapasztalat azt is jelentheti, hogy Isten választott emberre, Isten és a nép közötti közvetítőként (lásd Mózes, Jeremiás, Ozeás), bizonyos mértékben részesedhet abban a „tapasztalatban” is, mely elsődlegesen Istené, melyet teljes mélységben Isten „él át” népével kapcsolatban.

4. A bibliai istentapasztalat lényeges része, hogy az ember nem önmagát tekinti tapasztalata forrásának, hanem Istent. Istenismerete módosulását, adott esetben gyökeres megváltozását, nem önmagának, hanem Istennek tulajdonítja. Maga a „kinyilatkoztatás” és a vele rokon kifejezések is erre utalnak. Isten nyitja meg az ember szemét a látásra és fülét a hallásra, Ő ajándékoz neki új és mélyebb megértést. Isten „láttatja magát”, az ember ezért láthatja; Ő „ismerteti meg magát”, ezért ismerheti; Ő „hallatja szavát”, igéje azért hallható. A teofániák szókészlete ezt az isteni kezdeményezést nyomatékosan kiemelik. A „*megnyitni, felfedni*” (glh ige) azt jelzi, hogy a kinyilatkoztatás annak köszönhetően megy végbe, hogy JHWH megnyitja az ember fülét a hallásra (1Sám 9,15; 2Sám 7,27), illetve szemét a látásra (Szám 22,31; 24,4.16; Ps 119,18), s ezzel megismerést és megértést tesz lehetővé. Isten önmagát „fedi fel, tárja fel” (glh ni) Jákobnak Bételben (Ter 35,7). A teofániák tipikus igéje a „*látni*” (r'h qal) és a „*láttat-*

ni magát”, azaz „*megjelenni*” (r’h ni), mely gyakran együtt szerepel a „*megnyitni, felfedni*” (glh) igével. A korai szövegek minden probléma nélkül beszélnek arról, hogy kiválasztott emberek látják Istent. Így Hágár (Ter 16,13), Jákob (Ter 32,31), Izrael vénei (Kiv 24,9–11), Izajás (Iz 6,1). Mózes láthatja JHWH dicsőségét, az előtte elvonuló Istent mintegy hátulról (Kiv 33).

5. A bibliai istentapasztalat gyakran az isteni ígélet és a beteljesedés összefüggésébe illeszkedik. Ez egyrészt azt jelenti, hogy egy-egy profán történeti esemény megtapasztalása éppen azáltal nyeri el az istentapasztalat minőségét, hogy Isten előre jelezte annak bekövetkezését. A kinyilatkoztatásban adott isteni előrejelzés megvalósulása egyfelől igazolja Isten isteni tudását; másfelől lehetővé teszi a bekövetkező történelmi esemény Isten történelmi tetteként, cselekvéseként való értelmezését (lásd kiszabadulás az egyiptomi fogságból, átkelés a Vörös-tengeren, eljutás a Hórebhez). Másrészt az ígélet és a beteljesedés összefüggése azt is jelenti, hogy istentapasztalatra a hívő ember azáltal tesz szert, hogy bízik Isten ígéreteiben, engedelmeskedik neki és törvényei szerint él. Ha ezt megteszi, meg fogja tapasztalni Isten jelenlétét. Mózesnek és a népnek az előttük haladó JHWH-ét kell követniük, így lesz részük jelenlétének megtapasztalásában.

6. Ahogy maga Isten teszi lehetővé jelenlétének, cselekvésének megtapasztalását az ember részéről, úgy Ő vonja meg az istenismeret ember számára át nem léphető határait is (vö. Ter 32,31; Szám 4,20; Bír 6,22köv; 13,22). A szent Istenhez közeledő embernek fel kell készülnie a vele való találkozásra, s az Istentől kijelölt határokat be kell tartania (Kiv 3; 19,9–13). A határátlépés halálos lenne az embernek, mert ez Isten istenségének megkérdőjelezése, felségjogának elvitatása, az Isten feletti rendelkezni akarás bűne lenne, merénylet a szent Istennel szemben. Isten szentségét, vagyis sérthetetlen akaratát és méltóságát feltétlenül tiszteletben kell tartani. Ennek a tiszteletnek érvényesülnie kell az istenis-

meret területén is annak elfogadásával, hogy Isten úgy és oly mértékben teszi önmagát ismertté az ember számára, ahogyan ő akarja. Az ember részéről bűn lenne, ha át akarná lépni e határokat, ha mintegy ki akarná kényszeríteni a közvetlen kapcsolatot Istennel, ha a maga módján akarná látni Istent. Az aranyborjú története (Kiv 32) éppen ennek a bűnös magatartásnak a megnyilatkozása. Még Mózes istenismeretének is megvannak a senki által át nem léphető korlátai, még ő sem láthatja JHWH arcát, vagyis JHWH-ét úgy, ahogyan Ő önmagában van (Kiv 33,20.23).

7. Mivel a bibliai istenismeretben a mindennél „Nagyobb” megtapasztalásáról van szó, ezért ezek a tapasztalatok mindig túlmutatnak önmagukon is, nyitottak Isten újabb megnyilatkozásaira és megtapasztalásaira. Ezért a Sínai-hagyományban szereplő teofániák láncolatot alkotnak. Mózesnek és a népnek újra és újra készen kell állniuk a folyamatos „intellektuális megtérésre”, a mindig „Nagyobb” Isten követésére, kifürkészhetetlen útjainak megismerésére, jelenléte kigondolhatatlan módjainak megtapasztalására.

A teofániák az ószövetségi istentapasztalat koncentrátumaként a fentebb vázolt sajátos jegyeikkel már előre mutatnak a megtestesült Igére, a Názáreti Jézusra, akiben oly módon tette láthatóvá önmagát a mindig Nagyobb láthatatlan Isten, mely minden emberi várakozást és elképzelést felülmúl, hogy „amikor látható alakban ismerjük meg Istent, a láthatatlanok szeretetére ragadtassunk általa”⁹ (karácsonyi prefáció).

⁹ A karácsonyi prefáció latin szövege az „elragadtatni” igét használja: „Quia per incarnati Verbi mysterium nova mentis nostrae oculis lux tuae caritatis infulsit: ut dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc in invisibilium amorem rapiamur.” A prefáció ezen mondata mintegy vezérgondolatát képezi Hans Urs von Balthasar teológiai esztétikájának. Lásd: Hans Urs von Balthasar, *A dicsőség felfénylése. Teológiai esztétika I. kötet, Az alak szemlélése*, Sík Sándor Kiadó, Budapest 2004, 112–119.

MARTOS LEVENTE BALÁZS

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Hittudományi Kar
Budapest, Magyarország
martoslb@gmail.com

„Házát a sziklára építette...” (vö. Mt 7,24)

Az építkezés metaforái a Bibliában¹

Shlüsselbegriffe: Biblische Grundmotive verknüpfen oft wichtige Lebensfelder: konkreter, alltäglicher Gebrauch bestimmter Wörter bereitet einer anderen, symbolischen Sprache Platz. In dieser Studie werden einige biblische Geschichten und Konzepte im Zusammenhang mit Bauen auf ihren möglichen symbolischen Wert hin durchsucht. Es reicht ein Hinweis auf den Bau von Städten, Häusern, Tempeln, bzw. auf den „Bau“ des menschlichen Körpers oder von Gemeinschaften, um diesen Tatbestand einzusehen. Dem Spruch Jesu vom auf Felsen gebauten Haus wird näher nachgegangen, um dann durch einige sehr konkrete Beispiele eine hermeneutische Anwendung auf unser eigenes Leben vorzubereiten.

Keywords: Bauen; Symbolsprache; Gleichnisrede; biblische Sozialgeschichte.

Sokféle kapcsolatunk lehet egy-egy épülettel, sőt, magával az építkezéssel is. Az építkezés, házak, templomok, középületek, teretek és utcák építése az emberi kultúra alapvető része. Amikor építkezésről beszélünk, a konkrét fizikai tevékenységtől könnyen átlépünk a szociális vagy szellemi jellegű metaforikus nyelvhasználathoz is. Az építkezés konkrét-technikai, a kultikus-szimbo-

¹ Elhangzott 2018. november 8-án, a Győri Hittudományi Főiskola Szombathelyi Képzési Központ felújított épületének megáldásán tartott szimpóziumon.

likus és képi-teológiai jelentés gyakran váltakozik egymással. Ennek az ugrásnak a gyakorisága is arra utal, hogy mennyire egyetemes emberi jelenség az építés, építkezés.

A következőkben néhány bibliai szempontot szeretnénk fel-eleveníteni az építkezéssel kapcsolatban. A bibliai igék sorozata, eredeti összefüggésük feltárása talán ma is segít, hogy sokféle építő munkánk között se feledkezzünk meg az örök otthonról, amelyet majd más épít nekünk.

Város és templom, rabság és Istentől adott rend

Az építeni ige bibliai előfordulásai jellegzetes összefüggésben jelennek meg, amikor oltárok (pl. Ter 8,20: Noé), városok (pl. Ter 4,17: Hénok), magaslatok építéséről van szó (2Kir 21; 23). A ház és család képe is korán összefonódik. Görögül a ház szó egyben családot is jelent. A MTörv 25,9 szövege a levirátusi házasság kötelességéről beszél, s egyenesen azt mondja, ha a férfi nem teljesíti kötelességét, hogy elhunyt testvére özvegyen maradt feleségét elvegye, az asszony leköpheti, s hozzá mondja: így történjen azzal a férfival, aki nem építi fel fivére házát. A héber *bnh* – építeni szó első előfordulása a Bibliában a Ter 2,22: az Úristen kivesz egy csontot az ember oldalából, és asszonnyá építi. Ebben az elképzelésben már az emberi testnek mint organizmusnak az ismerete is benne foglaltatik. Az építkezés mint szimbólum kapcsolódik a testhez mint összimbólumhoz, s ahogy más képeknél látni is fogjuk, jelentésük kölcsönösen megvilágítja egymást.

Az építkezésnek már ezek az összefüggései arról tanúskodnak, hogy a Biblia egyszerre ismeri az építkezést mint konkrét fizikai munkát, amelyhez nem fűződnek jó emlékei, s egyben az oltárok és templomok építését, amelyek éppen az értelmesen, Istentől adott rendben épülő világ középpontjai, értelmi csomópontjai. A már idézett Ter 4,17 szerint Káin fia, Hénok az első

városépítő. Ebben pedig a társadalom születése, az összefogás lehetősége mutatkozik meg. Az összefogás ugyanakkor mindig kétértelmű, s Hénok ősi városát nemsokára követi Babel tornya (Ter 11,1–9). Ennek építői a hiúságnak (lásd Ter 11,4: „szerezünk nevet magunknak”) és a történelmi kontextus szerint alighanem a nagy népeknek a kicsinyekkel szembeni agressziójának is megjelenítői. A nagy népek összefognak a kicsikkel szemben, és még nyelvüket is elvonnák. Isten nem az építkezés és összefogás ellensége, nem jelent számára versenyhelyzetet az emberek igyekezete, inkább úgy tűnik, az ellene létrejött összefogást teszi lehetetlenné. Talán azt is mondhatnánk, tartósan csak az építkezhet, aki megérti a másik nyelvét, s aki hagyja is, hogy a másik úgy beszéljen, ahogy ő szeret.

Az elnyomó építkezés, az ellenkultúra jelképe lesz a fáraó által elrendelt építkezés is, ahol a zsidók rabszolgaként dolgoznak, raktárvárosokat építenek (Kiv 1,11–14). Az építkezés bizony kemény munka. A zsidóság számára alapvetően a fogság emléke kapcsolódik hozzá.

Másfelől a templom építése, mint már mondtuk, az ember lehető legértelmesebb cselekedete. Nemcsak fel kell használnia minden tudását a föld elemeiről, hanem szellemi elképzelését is kifejezi, formába önti. A templom az Istentől alkotott és Isten rendjétől átjárt világ metaforája. Először a pusztai vándorlás idején találkozunk vele, amikor Mózes megkapja az útmutatást a szent sátor felépítésére (Kiv 25–27; 35–40). A tábor rendje, a tiszta és tisztátalan különválasztása, a táboron belül élhető élet és a táboron kívül leselkedő halál mind hozzájárul ahhoz, hogy a világ élhető, érthető, a határok betarthatóak, a közösség összetartható legyen. Kőből épült templomot Salamon idején szentelnek Izrael Istenének, aki ezután is sokszorosan figyelmeztet a próféták által, hogy elsősorban nem a kézzel épült templomban akar lakni. Az 1Kir 6–8 a templom és a palota építéséről, majd

a templom felszenteléséről beszél. A Királyok könyvének ezeket a történeteit a Krónikák könyve újraértelmezte és újra le is írta. Érdekes momentum, hogy ez az elbeszélés (vö. 2Krón 2–7) kihagyja a palota építését, másfelől azt állítja, hogy az építkezéssel kapcsolatos szolgálai munkákat idegenek végezték a templom építéskor (2Krón 2,16–17). Másutt már többször említettük, hogy az istenségek „templomért folytatott küzdelme” a mezopotámiai mítoszok visszatérő témája. Izrael is úgy tiszteli Istenét, mint aki felépítette templomát, mint aki elfoglalja királyi trónusát, hogy onnan uralkodjon az egész világon. Ezdrás és Nehemiás vezetésével újjáépül a fogság idején lerombolt templom, s ezzel lehetővé válik a fogság idején megtépázott vallási-nemzeti közösség újjáépítése is. A Tóra a világ rendjét fejezi ki és határozza meg, s a templom sem kevesebb, mint a Tóra tükröződése, beteljesedése.

Az építkezéssel kapcsolatos kettős érzéseket a próféta is táplálja, mégpedig az előbbi két irányból: az építkezés konkrét valósága a gazdagok és szegények ellentétét növeli és ki is fejezi, másfelől, talán ennek az elsőknek, az emberi nagyravágyásnak végtelenbe nagyítva a képét, az Istennel szembeni gőgöt is megjeleníti. A 2Sám 7-ben adott isteni ígélet, miszerint Isten épít házat (uralkodói házat) Dávidnak, és nem ő lesz az, aki házat épít Istennek, ezt az uralkodói, isteni szabadságot és nagyvonalúságot mondja ki. Idetartozik Izajás könyvének híres mondanása is (Iz 66,1): „Így szól az Úr: Az ég az én trónusom, és a föld lábam zsámolya. Milyen ház az, melyet nekem építhetnétek, és melyik hely az én nyugvóhelyem?” Az ember képtelen arra, hogy bármilyen módon túllicitálja Istent – bár mintha néha éppen erre törekedne. A szegények és gazdagok közti feszültséget, illetve Istennek ezzel kapcsolatban kilátásba helyezett büntetését tükrözi pl. Ámosz, amikor azt mondja (Ám 5,11): „Ezért, mivel kifosztottátok a szegényt és gabonaadót szedtetek tőle: építsetek bár kockakövekből házakat, nem laktok bennük! Ültessetek bár

termékeny szőlőket, nem isszátok borukat!” Tény, hogy könyvében szinte meglepő módon, talán későbbi kiegészítésként, végül pozitív ígéretek is találunk, egyértelműen az előbbi fenyegetésre adott válaszként, talán a fogság utáni vigasztaló prófétai tevékenység gyümölcseként.²

A templom megépítése, a „benne lakó” Isten bölcsessége, s ennek a bölcsességnek a Tórával, Izrael törvényével való belső kapcsolata vezet oda, hogy a Bölcsesség könyvében éppen a bölcsesség már „házat épít” magának, illetve asztalt terít, ahol vendégeit fogadja (Bölcs 9,1–6).³ A kép még nem iskoláról beszél, lényegéhez tartozik a balgasággal folytatott párviadal is, hiszen ez is invitál, hívogat, rosszra, lustaságra, irigykedésre. Tartalma szerint mégis azt mondhatjuk erről a terített lakomáról, hogy a tanulásnak, a szelíd és figyelmes növekedésnek készít helyet, külső keretet.

Élet, egyház, végső idő

Ha átlépünk az Újszövetség világába, azt látjuk, hogy részben az előbbi tapasztalatok valósága folytatódik, részben viszont új

² Lásd pl. Ám 9,6.11.14: „Annak, aki az égben építette fel lakóhelyét és a földre állította boltozatát, aki előhívja a tenger vizeit, és kiönti a föld színére: az Úr az ő neve. [...] Azon a napon felállítom Dávidnak leomlott hajlékát, és kijavítom falainak repedéseit, és mindazt, amije romba dőlt, megújítom, s ismét felépítem, mint hajdan volt, [...] És jóra fordítom népemnek, Izraelnek sorsát, és felépítik az elhagyott városokat, és lakni fognak bennük; szőlőket ültetnek és borukat isszák, kerteket ültetnek és gyümölcseit eszik.”

³ Ezt a szöveget is érdemes idéznünk: „Megépítette a házát a bölcsesség, s hét oszlopát is felállította. Barmait levágta, borát megkeverte, és az asztalát is megterítette. Kiküldte szolgálóit és kihirdette a város magasabb pontjain: Tapasztalatlanok, kerüljetek beljebb! Az értetleneknek meg ezt mondja: Gyertek, egyetek a kenyeremből, igyatok a borból, amelyet kevertem! Éljetek, csak hagyjatok fel a dőreséggel és járjatok az értelem útjain!”

hangsúlyok jelennek meg. A jeruzsálemi templom megmaradása vagy pusztulása a körötte élő közösség reményével és igazságával kapcsolatos, egyben előrevetíti a test-templom összefüggést is (vö. Jn 2,13köv, a templom megtisztításának, illetve a test-templom megtisztításának története). Az alap, az épület kezdete, forrása Jézus Krisztus, akivel a hívek egyre mélyebb közösséget élhetnek meg, s életük épülete egyre mélyebben és teljesebben az ő jelenlétéből épül.

Az egyház építéséről és megalapozásáról szól a Mt 16,18: „Te Péter vagy, és én erre a sziklára építem egyházamat.” Jézus (elsősorban) saját testének templomáról beszélhetett, amikor hallgatói szerint azt állította (Mt 26,61; vö. 27,40): „Le tudom bontani Isten templomát, és három nap alatt fölépítem.” Egyértelmű, hogy ezekben a mondásokban Jézusnak egész Izraelre, illetve utóbb egy új Izraelre vonatkozó hatalma és illetékessége fogalmazódik meg. Aki a templommal hadakozik, aki a templommal kapcsolatban tesz hasonló kijelentéseket, Izrael szívét, szívéen át Izrael egészét képes megszólítani, felforgatni, kezébe venni, gyógyítani vagy lerontani.

Jézus egész működése a végső időbe, Isten végérvényes cselekvésének terébe tartozik. Az építkezés a Zsidóknak írt levélben is visszatérő metafora. Egyszer szó kerül a sátorról, „amelyet nem ember épített” (Zsid 8,2), másszor magát Istent ismerjük meg úgy, mint a mindenség építőjét (Zsid 3,4): „Mert minden háznak van építőmestere; aki pedig a mindenséget alkotta, az az Isten.” A földi életkörülményekre vonatkozik Pál apostol mondanása, szintén eszkatologikus összefüggésben (2Kor 5,1): „Tudjuk ugyanis, hogy ha ez a mi földi sátrunk leomlik, Istentől kapunk hajlékot, nem kézzel alkotott, örök házat az égben.” Visszatér a templomhoz, s egyben a közösség végső jövőjéhez, amikor Isten szent templomaként beszél a közösségről (1Kor 3,16–17).

Szinte az építés egész teológiáját, ó- és újszövetségi gondolatait összefoglalja Szent Péter első levelének 2. fejezete, amelyet éppen ezért hosszabban idézek, mégpedig a Káldi-Neovulgáta fordítás adta lehetőséggel élve a forrásait jelentő ószövetségi szöveghelyekkel, utalásokkal együtt:

¹Vessetek le hát minden gonoszsgot, minden álnokságot és képmutatást, irigységet és minden rágalalmazást, ²és mint a most született kisedek, hamisítatlan szellemi tej után vágyakozzatok, hogy általa növekedjete az üdvösségre, ³miután megízleltétek, milyen édes az Úr. (Zsolt 34,9) ⁴Hozzá járultok, mint élő kőhöz, akit az emberek elvetettek ugyan, de Isten kiválasztott és megtisztelt. (Iz 28,16) ⁵Ti is, mint élő kövek, felépültök rajta lelki házzá, szent papsággá lelki áldozatok bemutatására, amelyek kedvesek Istennek Jézus Krisztus által. ⁶Azért áll az Írásban:

»Íme, kiválasztott, értékes szegletkövet tesztek le Sionban; aki hisz benne, meg nem szégyenül«. (Iz 28,16) ⁷Ez nektek, hívőknek, tisztesség, a nem hívőknek pedig »ez az a kő, amelyet az építők elvetettek, és mégis szegletkővé lett«. (Zsolt 118,22) ⁸Ezenkívül »a botlás kővévé és a botrány sziklájává« mindazoknak, akik megütköznek az ígén, és nem hisznek benne, pedig erre rendelték őket. (Iz 8,14)

⁹Ti pedig választott nép, királyi papság, szent nemzet, megváltott nép vagytok, hogy hirdessétek annak üdvözítő tetteit, aki a sötétségből meghívott titeket az ő csodálatos világosságára, (Kiv 19,5k; Iz 43,20k), ¹⁰akik egykor »nem nép« voltatok, most pedig Isten népe vagytok; akik számára azelőtt nem volt irgalom, most pedig irgalmat nyertetek (Oz 1,3–2,3).

Mt 7,24–27: a sziklára épített ház

Az eddig mondottakat bizonyára érdemes lesz kiegészíteni még egy konkrét példával, egy szöveg valamivel részletesebb be-

mutatásával. Jézus egy híres példázatát vagy egyszerűen páros mondását szeretném megközelíteni, amely az okos ember sziklára épített házáról, illetve az oktalan ember homokra épített házáról szól.

Máté evangéliumának 7. fejezete, s egyben a Hegyi beszéd Jézus egyik legismertebb, rövid példázatával fejeződik be. Jézus két összetartozó, egymással ellentétes képet fogalmaz meg: az okos ember a házat sziklára építette, az oktalan ellenben homokra. A megértés kulcsa is mindjárt adott: aki hallgatja szavaimat – kezdi Jézus mindkét esetben –, az hasonlít erre vagy arra, aszerint, hogy meg is tartja ezeket a szavakat vagy sem.

Jézusnak ezt a példázatát, hasonlatát szívesen értelmezzük kezdetől fogva allegorikus módon, behelyettesítve a saját életünk megszokott kereteit. A ház az életünk, a döntéseink által kialakított világ. A vihar valamilyen megpróbáltatás, az élet változandósága. Ahogy nem egyszer van vihar, nagy szél a világban, úgy baj is gyakran támad, s ezért az alapot jól meg kell választani.

Jézus azonban nem allegóriát mond. Ulrich Luz értelmezését követve⁴ el kell mondanunk, hogy hasonlatról van szó, amelynek célja, hogy éppen leegyszerűsített, ugyanakkor pontosan ismétlő jellegével a szembenállást, a döntés szükségességét hangsúlyozza. Luz értelmezésében a vihar, az eső a végső idők megpróbáltatásait jelzi. A híveknek olyan életet kell építeniük, amelynek alapjai a végső időben is megmaradnak. Mint már láttuk, az építkezés kapcsolatban a végső időre utalnak Pál apostol szövegei is, de még inkább számos ószövetségi szöveghely.

Luz kiemeli, hogy a kettős példázat mátéi változata a ház alapjaira figyel elsősorban. A sziklára épült ház magasan van,

⁴ Lásd az Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament I,1 kötetének a példázathoz írott magyarázatát.

a homokra épített ház viszont a völgy hordaléktalajára épült. A déli országrész váratlan esőzésekben felduzzadó patakjai éppen az ilyen völgyeket árasztthatják el hordalékkal és pusztulással. A svájci egzegéta a rabbinikus irodalom párhuzamait is idézi (Strack-Billerbeck alapján). A rabbik a Tóra tanulmányozását és a belőle fakadó tettek szükségességét hangoztatják. Ez azt jelenti, hogy Jézus éppen a Tóra helyébe teszi saját magát és szavait, a tanulmányozás helyébe pedig e szavak hallgatását. Hogy Jézus tanítása milyen sok szállal kapcsolódik a korabeli zsidó gondolkodáshoz, arról a példabeszéd nyelvi jellegzetességei is tanúsodnak. A szöveg jellegzetesen semita: rövid mondatok követik egymást, az igei állítmány a mondat elején áll.

De térjünk vissza a példázat értelmezéséhez. Egyik sajátossága, hogy előbb beszél a meggondolt emberről és ennek sikeres, maradandó élethelyzetéről, s azután az oktanról, akinek a háza viharban, esőben, bajban összeomlik. A gondolatmenet nem optimista, nem békülékeny kicsengésű. Úgy tűnik, a hallgatóságot egy romhalmazzal hagyja magára. A vihart mindkét esetben nagyon érzékletesen ábrázolja a szöveg, a ház megmaradását vagy romlását viszont tömören fogalmazza meg. „Ha meg nem tértek...” – olvassuk Jézus szavait másutt, ezúttal Lukácsnál – „ti is olyanok lesztek...” (vö.: Lk 13,5).

Mint egy felkiáltójel, olyan a példázat a Hegyi beszéd végén. Egyszerre biztat és int, vegyük komolyan, amit hallottunk. A példázatot az ószövetségi bölcsességi gondolkodás „két út” elképzeléséhez köthetjük. Másfelől – ha a Hegyi beszéd végén elfoglalt helyére gondolunk – felrémlik a Második Törvénykönyv szokása, amely a szövetségkötés után, a meghirdetett törvények befejezéseként áldást vagy átkot helyez kilátásba. A Törvény szavait is „hallgatni” kell, vagyis engedelmesen elfogadni, s a Törvény szavaiban is áldást talál egész Izrael, ha hallgat rájuk.

Egy másik sajátosság, amely fordításainkban nem jelenik meg, hogy Máté szerint Jézus határozott névelővel beszél „a szikláról”. Ennek mindjárt két jelentése is lehet. Az egyik, hogy olyan valakire gondoljunk, aki leás a szikláig, *egészen* a szikláig. Nem elégszik meg akármivel, az elérhető legmélyebb és legszilárdabb pontot keresi. A szikla feltételezhetően mindenütt jelen van, elérhető, csak fel kell tární, meg kell közelíteni, oda kell érni, hogy hatékony lehessen. Mint ez a példázat, amely rövid, lényegre törő, de éppen ebben a formában meggyőző és elgondolkoztató.

A másik lehetőség „a sziklával” kapcsolatban, hogy metaforikus, átvitt értelmet tulajdonítsunk neki.⁵ A bevezetéssel együtt – amely, mint már utaltunk is rá, egyértelműen Jézus szavaihoz köti a tartós fennállás vagy hamaros pusztulás helyzetét – ez a szikla maga Jézus volna.⁶ Legalábbis azok számára, akik mernek ezekre építeni, ezekre támaszkodni, Jézus sziklának bizonyul a szavaiban. Az előző képpel összekötve, s kissé túl is feszítve a példázat kereteit: aki igyekszik Jézus szavaira építeni az életét, sziklára talál a lába alatt.

Jézus példázatának még egy jellemző vonását szeretném kiemelni. Mivel ez a példázat tartalmilag is, formailag is lezárja a hegyi beszédet, összegző értelmet kell tulajdonítanunk neki. Az építkezés majdnem annyira egyetemes emberi cselekvés, mint az étkezés vagy a ruházkodás. Az okos vagy éppen oktalan építkezés annyira természetes, annyira egyetemes vonása az emberlétnek, hogy abba valamiképpen minden belefér. Elfér benne a Hegyi beszéd mindenféle témája: a boldogmondások, amelyekkel kezdődik, az ellentétpárok hűségéről, ellenségszeretetről, az

⁵ A példabeszédek egyik közismert értelmezési módja, hogy megkeressük bennük, hol van jelen Jézus a képrendszerben, hol van jelen Isten, hol van jelen Isten országa.

⁶ Az Ószövetségben Isten az, akiről a zsoltáros azt mondja, „sziklám és oltalmam vagy” (Zsolt 71,3).

aranszabály, böjt és ima, és így tovább. Elfér benne az egyéni élet sikere, de áttételesen, távolabbról a közösség is, amely Jézus szavait hallgatja.

Jézus alapvetően felnőttekhez beszél. Megszólítja az értelműket, az értelmes, beteljesedett élettel kapcsolatos tapasztalataikat. Megszólítja a hitüket, a hagyományait, a zsidó vallásosságukat. Milyen szép látni azt a néhány jelenetet, ahol Jézus megmutatja a szeretetét a gyermekek iránt! S mégis, kétségtelen, hogy felnőttekhez fordul, családos emberekhez, többnyire olyanokhoz, akik már építettek házat, többnyire házasodtak is. Azt is hozzátehetnénk, hogy Jézus hallgatósága valószínűleg megtapasztalta már, milyen sikeresen építeni és milyen egy romhalmazzal találkozni. Mert ez a felnőtt élet egyik egyetemes sajátossága.

Mai értelmezések

Ha ezeket a bibliai képeket újra meggondoljuk, egyszerre tapasztalunk párhuzamokat és eltéréseket a mai és ókori világ-szemlélet, az építés és építkezés mai és valaha volt felfogása és tapasztalata között. Kortársainknak már nem a végítélet jut eszébe egy-egy katasztrófális építkezési hiba, baleset vagy merénylet kapcsán (gondoljunk csak összedőlt olasz autópálya-hidakra, kigyulladt és sokakat megégető toronyházra Nagy-Britanniában, terrorcselekményekre az Amerikai Egyesült Államokban). Igaz, a féktelen emberi gonoszság vagy a végső soron teljesen soha ki nem számítható jövő meggondolása nem tette érthetővé a világot. Azzal, hogy Isten képét szinte száműzte a gondolkodásából, a modern (és posztmodern) ember világa nem lett érthetőbbé.

Úgy tűnik, a 20–21. századi ember újra befelé fordul, belső növekedését keresi és kívánja megérteni inkább. Nem a világminőség hatalmas távlatai és törvényszerűségei, hanem az emberi személy, az emberi jelenség bűvöli el, lévén, hogy itt keres és talál

támaszt saját szükségleteinek is. Az építkezés ma is végigkíséri az életünket, a homokváraktól az építőkockáig, a didaktikus játékoktól a megdöbbentő és hatalmas épített környezet létrehozásáig. Az emberi élet és növekedés strukturalista felfogása szerint az emberi személyiség szintjei egymásra épülnek. Az ember érzelmi világa és felfogóképessége szükségszerű, egymásra épülő fejlődési fokokon megy keresztül (lásd pl. Jean Piaget megfigyeléseit).

Az építés az európai kultúrtörténet néhány nagy pillanatának is nélkülözhetetlen alkotóeleme volt. Assisi Szent Ferenc történetét jól ismerjük: Ferenc, építsd fel egyházamat! – hallja a szót, s első buzgalmában San Damiano kicsiny templomát kezdi el helyreállítani. A templomépítés képe életében még egyszer visszatér, III. Honoriusz pápa álmod lát róla: egy roskadó templomot támaszt meg a kicsinyke ember. Egyszerű tévedés lett volna, hogy a templomot akarta felépíteni? Nem inkább arról van szó, hogy a mindenség érthető egésze áll helyre, ha a szellemi egység helyreállítását egy szimbolikus épület rendbetételével kezdi meg?

Bizonyos értelemben ellentétes tapasztalat szólal meg Henrik Ibsen *Solness építőmester* című drámájában. A toronyépítés toposza tér vissza, mint valaha Bábelben, mégpedig úgy, mint a megfiatalodás, a lázadás, az istenkísértés és boldogság különös egyvelege. Az emberi akarat az eget ostromolja, de belehal saját korlátozottságába. Tornyot, világos házakat szeretne építeni sőtét templomok helyett, s közben úgy tűnik, foglya marad belső sötéttségének.

Egyszerű, de fontosnak látszó tanulsága az építkezéssel foglalkozó szövegeknek, hogy az építés is kifejezheti a végső értelmet, az élet törekvését szépre, jóra, magunknál nagyobbra. Építeni jó, de nem csupán házat vagy várost, hanem templomot. Az ember akkor érzi magát igazán kényelmesen, ha életében, városában

van helye Istennek. Ahol elmondhatja: „Akármikor jössz, itthon van az Isten” (Kányádi Sándor: *Folytonosság*).

Másodszor azt is érdemes kimondani, hogy az építkezés mindig túlmutat a jelen pillanaton. Aki épít, a jövőre gondol. Falat emel, hogy védje értékeit, hogy a kapunál megkérdezhesse az őrt a reményéről. Aki épít, fáradozik, s közben bizakodik. Valamiért, valakiért fárad.

Harmadszor pedig: aki épít, alapot keres saját életének is. Tanulja, hogyan fogjon össze másokkal. Tervez és kivitelez, veszélyekkel és eshetőségekkel számol, de végül is annak a kezébe teszi alkotását, aki az egész mindenséget alkotta.

Első megjelenése:

„Házát a sziklára építette... (vö. Mt 7,24) Az építkezés metaforái a Bibliában”, in: KÁLMÁN IMRE, KARÁCSONY TIBORNÉ, SZATMÁRI BEATRIX (szerk.), *„Az Istent szeretőknek minden a javukra válik” (Róm 8,28). Tanulmánykötet 2019, Brenner János Hittudományi Főiskola (Győr 2019) 120–127.*

DIÓSI DÁVID

Babeş–Bolyai Tudományegyetem
Római Katolikus Teológiai Kar
Pasztorálteológiai Intézet
Gyulafehérvár, Románia
david.diosi@ubbcluj.ro

A „mennyei hangba” öltöztetett emberi hang

A Tamás apostol cselekedeteiben szereplő „mennyei hang” fontossága a keresztségi szertartás rekonstrukciója szempontjából

Zusammenfassung: Die folgende Studie befasst sich mit der bei der Tauf-Eucharistie der Thomasakten zu hörenden „Himmelsstimme“. Die hier – und zwar in diesem Zusammenhang – an zwei Stellen auftauchende „himmlische Stimme“ bestätigt offensichtlich göttlich ein irdisches Geschehen, und ist als eine in der (in diesem Werk beschriebenen) liturgischen Praxis vorkommende Bestätigungsformel des Spenders nach der Taufe und der Darreichung der Eucharistie zu verstehen. Unsere eingehenden grammatikalischen Untersuchungen der einschlägigen Stellen, sowie die hierfür herangezogenen äußeren Quellen, die bei der Interpretation unserer Passagen von großer Bedeutung waren, haben gezeigt, dass es der Spender selbst war, der am Ende des Initiationsrituals durch eine – in himmlischer Stimme eingekleideten – menschliche Bestätigungsformel die vollzogene Tauf-Eucharistie bestätigte. Die „himmlische Audition“ ist daher als eine „narrative Deutung“ der Taufliturgie zu interpretieren, wobei also der Hauptakzent nicht auf die geheimnisvolle himmlische Audition selbst liegt, sondern auf ihre „bildhafte Stärke“ in der plastischen Erläuterung der Konsequenz des Taufgeschehens. Es geht also vor allem um die Wahrnehmung der „vierten Dimension“ für die Getauften, um die „sakramentale“ Tiefe der physikalisch hörbaren Stimme. Die *vox humana* wird für den getauften Christen *vox Dei*.

Schlüsselwörter: Thomasakten; Himmelsstimme; Taufritual; Tauf-Eucharistie; Bestätigungsformel; Amen; Apostel Thomas; Vazan; Mygdonia.

Az újszövetségi apokrif iratok – habár vallásos tartalmú népszerű, épületes írások – nem tartoznak a szentírási kánonba, és a nyilvános, istentiszteleti felolvasás során sem használatosak.¹ Műfaj szempontjából megfelelnek a hellenista regénynek (attól eltérően azonban nemcsak a fikcióra építenek, hanem hagyományokat, legendákat és elbeszéléseket is felhasználnak),² amelynek hatását „elsősorban a nők kiemelt szerepében, valamint az egzotikum, a csodálatosság keresésében érezzük”.³ Az apokrif evangéliumok szerzőit nem határozta be a kánoni evangéliumok formája. Ők engedhették képzeletüket szabadon szárnyalni. Ezzel magyarázható, hogy a kánoni Apostolok cselekedetei igen szűkszavú leírásától eltérően, az apokrif akták képzeletdús elbeszélései között számos élményleírást, megannyi legendát olvashatunk, illetve távoli országok idegen népeivel, valamint azok furcsa szokásaival is megismerkedhetünk.⁴ Rendeltetésük minden bizonnyal nem is volt egyéb, mint hogy szórakoztató olvasmányt nyújtsanak a keresztényeknek.⁵ A különböző szerzők apostolnevekkel ékesítették fel magukat. Így tudták a legegyszerűbben saját maguk – és nem az Úr – gondolatait terjeszteni.⁶ A különböző iratokban „egyre többet vélnek tudni az apostolokról, egyre szilárdabb a meggyőződés, hogy nemcsak a tanítás, de a szertartások, a keresztény életrendre vonatkozó minden előírás

¹ VANYÓ L.: *Az ókeresztény egyház irodalma I: Az első három század*. Budapest³1997, 142.

² VÖ. H. R. DROBNER: *Lehrbuch der Patrologie*, Freiburg–Basel–Wien 1994, 24.

³ J. PAVIĆ – T. Z. TENŠEK: *Patrológia* (Katolikus Teológiai Kézikönyvek 24). Szeged 1997, 38.

⁴ PAVIĆ – TENŠEK: 38.

⁵ VANYÓ: *Egyház*, 143.

⁶ J. B. BAUER: *Az újszövetségi apokrifek* (Studia Theologica Budapestinensia 3. Subsidia 1). Budapest 1991, 10.

is az apostoloktól ered”.⁷ Az apokrif iratok hatása az egyház liturgikus gyakorlatára köztudott.⁸ VANYÓ LÁSZLÓ meglátása szerint:

Sajátos eucharisztia-képet nyújtanak az apokrif apostolok cselekedetei, amelyek igen sokféle vallási hatást tükröző, számtalan, időként heterogén teológiai anyagot ötvöznek össze. Jelentőségük éppen kritikátlanságukban áll, mivel közvetve következtetést lehet levonni a liturgia fejlettségére vonatkozóan, hiszen liturgikus részleteiket közös forrásból merítették. [...] Jellegzetességük, hogy a cselekmények végzési módjáról többet tudunk meg belőlük, mint az ortodox nagy szerzők írásaiból.⁹

Az elkövetkezendőkben az apokrif iratok közül a Tamás-cselekedetekkel (*Acta Thomae*) foglalkozunk részletesebben, azt vizsgálva, hogy a keresztség kiszolgáltatásánál benne – két helyen is – szereplő titokzatos mennyei hang, amely egy földi eseményt hivatott megerősíteni, „ratifikálni”, vajon nem tartalmaz-e számunkra a korabeli keresztség szertartására vonatkozó releváns információkat.¹⁰

A Tamás-cselekedeteket talán a 3. század első felében Edesszában eredetileg valószínűleg szírül írhatták. Szövegébe

⁷ VANYÓ: *Egyház*, 145.

⁸ Vö. *Evangheliu apocrife*. Traducere, studiu introductiv, note și prezentări de Cristian Bădiliță, Iași ²1999, 20–23 (Introducere: Valoarea liturgică a evangheliilor apocrife).

⁹ VANYÓ L.: *Bevezetés az ókeresztény kor dogmatörténetébe* (Ókeresztény Írók 20), Budapest 2009, 146k.

¹⁰ Habár újabban H.-U. WEIDEMANN (*Taufe und Mahlgemeinschaft. Studien zur Vorgeschichte der altkirchlichen Taufucharistie* [WUNT 338], Tübingen 2014, 132–158) a Tamás-akta keresztelési eucharisztiai részletesen elemezte, a „mennyei hangok” kérdéskörét nem vizsgálta részletesen, s így annak esetleges liturgiátörténeti szempontból való kiaknázására sem utalt.

„mandeus, gnosztikus, manicheus elemek olvadnak egybe”.¹¹ A fennmaradt görög¹² és szír¹³ verziók közül a görög fordítás sok tekintetben közelebb áll az eredeti szöveghez. A manapság rendelkezésünkre álló szír szövegváltozat a katolikus tanhoz való simulás erős tendenciáját mutatja, s így későbbi átdolgozás, ami természetesen nem zárja ki azt, hogy helyenként az eredeti szöveghez közelebb álló, ősbibb réteget tükröz. Úgy néz ki tehát, hogy mindkét fennmaradt görög és szír verzió egy közös, elvesztett szír szövegre vezethető vissza.¹⁴ A „katolikus tanhoz való alkalmazkodás és a gnosztikus tendenciák törlési hajlama semmi mást nem mutat, mint az apokrif »cselekedetek« épületes és szórakoztató irodalmának szokatlan közkedveltségét”.¹⁵

Az iratban hét helyen szerepel az eucharisztia leírása. A hét elbeszélés közül csak egy¹⁶ vonatkozik a vasárnapi eucharisztia-ára, míg a többi hat¹⁷ a keresztelési eucharisztiaát ecseteli. Már maga ez a tény is jól megvilágítja, hogy a Tamás-aktában az eucharisztia ünneplése fontos aspektusa a keresztségnek.¹⁸ Feltűnő, hogy mindegyik részben – két, későbbi betoldásokat (pontosabban katolikus javításokat) tartalmazó szír verzió szerinti

¹¹ VANYÓ: *Egyház*, 166.

¹² A görög szövegváltozatot kiadta M. BONNET in: *AAAp* 2/2 (1903), 99–291.

¹³ A szír szövegváltozat kiadása megtalálható in: *Apocryphal Acts of the Apostles*, edited from Syriac Manuscripts in the British Museum and Other Libraries by W. WRIGHT, Vol. I: *The Syriac Text*, London 1871 (ND Hildesheim 1990), 173–298.

¹⁴ Vö. G. BORNKAMM: *Thomasakten* [Einleitung], in: E. HENNECKE – W. SCHNEEMELCHER (Hrsg.): *Neutestamentliche Apokryphen II: Apostolisches Apokalypsen und Verwandtes*, Tübingen 1971, 297–308, 299.

¹⁵ BAUER: 55.

¹⁶ Vö. *Acta Thomae* 29.

¹⁷ Vö. *Acta Thomae* 27; 49sk; 120sk; 133; 157sk.

¹⁸ Vö. S. E. MYERS: *Spirit Epicleses in the Acts of Thomas* (WUNT 2/281), Tübingen 2010, 137.

passzus (120. és 133. fej.) kivételével – minden alkalommal hiányzik a bor, ami VANYÓ szerint „összefügghet az apostol-akta enkratizmusával”.¹⁹ Már egészen korán néhány eretnek mozgalom részben filozófiai-teológiai megfontolásból, részben aszketikus okokból, részben pedig Mk 14,25-re támaszkodva,²⁰ eucharisztikus összejöveleiken tartózkodtak a bortól és helyette vizet ittak. Ezek az ún. akváriusok²¹ (*aquarii, hydroparastatae, hydrothei*). Akváriusok voltak az ebioniták²² (*aebionim* = szegények), akiknek krisztológiai tanításuk²³ liturgikus gyakorlatukat is meghatározta,²⁴ a Mani (Manichaios, † 277) által alapított

¹⁹ VANYÓ: *Bevezetés*, 146.

²⁰ Itt olvasható Jézus saját sorsára vonatkozó, eskükhöz hasonló próféta bejelentése: „Bizony mondom nektek, hogy nem iszom többé a szőlő terméséből addig, amíg majd az újat nem iszom az Isten országában” (Mk 14,25).

²¹ Részletesebben ld. G. ROUWHORST: *Bread and Cup in Early Christian Eucharist Celebrations*, in: Ch. Caspers – G. Lukken – G. Rouwhorst (ed.): *Bread of Heaven. Customs and Practices Surrounding Holy Communion. Essays in the History of Liturgy and Culture*, Kampen ²1995, 11–40, főleg 35kk; H. LIETZMANN: *Messe und Herrenmahl. Eine Studie zur Geschichte der Liturgie* (AKG 8), Bonn 1926, 245–248; H. B. MEYER: *Eucharistie. Geschichte, Theologie, Pastoral* (GdK 4), Regensburg 1989, 96.

²² Az ebioniták eretnekké vált – és teológiailag peremre szorult (viszont erős hatással voltak az iszlámra) – Jeruzsálem pusztulása után Pellába menekült zsidó-keresztények, akik a vasárnap mellett megülték a szombatot is. Vö. DIÓS I.: *Art. Ebioniták*, in: *Magyar Katolikus Lexikon* 2 (1994), 748k.

²³ Az ebioniták tagadták Krisztus istenségét, *praeexistentia*ját és szüzi születését. Szerintük Jézus – a megígért Messiás – csak ember, csupán Józsefnek és Máriának – rendkívül szent és kegyelemmel megáldott – fia, aki emberként fog majd visszatérni a földre, hogy uralkodjék (vö. VANYÓ: *Bevezetés*, 336k).

²⁴ A bort vízzel vegyítve itták az ókorban, mind a görögök, mind a rómaiak, mind pedig a zsidók (vö. 2Mak 15,39). A bort tisztán, vegyítetlen fogyasztani a kultivált pogány közegben barbár szokásnak tekintették. A bor és a víz vegyítését az eucharisztia keretében a keresztények már korán – amint erről *Ireneus* († 202/203) a terjedő gnosztikus tévtanok ellen írt *Adversus haereses* című munkájában (V,1,3) és *Alexandriai Kelemen* († 215 ?) a ke-

manicheusok, Markion († 160)²⁵ követői, a markioniták, valamint a Szent Jusztin († 166) vértanú-filozófus tanítvány,²⁶ majd

resztény etika elveit kifejtő *Paidagogosz* (A nevelő) című művében (II,2,20,1) tanúskodik – szimbolikusan is magyarázták, mégpedig úgy, hogy a bort Krisztus istenségére, a vizet pedig Krisztus emberségére vonatkoztatták (a bor Krisztusra, a víz pedig a vele egyesülő hívőkre vonatkozó jelképes magyarázat későbbi fejlemény). Mivel azonban az ebioniták tagadták Krisztus istenségét – sajátos krisztológiájukat konzekvensen követve –, elhagyták liturgikus gyakorlatukból a bort – amely Krisztus istenségének, vagyis éppen annak a valóságnak, amit ők tagadnak, a jelképe –, és csak vizet használtak. „*Reprobant itaque hi commixionem vini coelestis* – írja a fent említett helyen Ireneus – *et sola aqua secularis volunt esse, non recipientes deum ad commixionem suam.*” Vö. F. J. DÖLGER: *Die Eucharistie nach Inschriften frühchristlicher Zeit*, Münster 1922, 50kk és 110.

²⁵ Markion és követői ellen érvel *Aranyszájú Szent János* († 407) Máté evangéliumához írt kommentárjában (PG 58,739k), amikor a Mt 26,29-ben Jézus szájából elhangzó passzust – *Mondom nektek, mostantól fogva nem iszom a szőlő terméséből addig, amíg majd újat nem iszok veletek Atyám országában* – a Megváltó feltámadása utáni (!) tanítványai körében történő ivásra értelmezi, és felteszi a kérdést: „És miért nem ivott ő [= Jézus] feltámadása után vizet, hanem bort?” – amire a válasz: „Azért, hogy egy gonosz tévtant gyökerestől kiirtson. Léteznek ugyanis emberek, akik a misztériumok ünneplésekor vizet használnak.” Vö. DÖLGER: *Eucharistie*, 9. Markionról részletesebben: C.-F. GEYER: Art. *Marcion*, in: BBKL 5 (1993), 777–779; G. MAY – K. GRESCHAT (Hrsg.): *Marcion und seine kirchengeschichtliche Wirkung / Marcion and His Impact on Church History*, Berlin – New York 2001 (könyvkivágot: Google Books); G. MAY: *Markion. Gesammelte Aufsätze* (K. Greschat – M. Meiser [Hrsg.]), Mainz 2005; S. MOLL: *The Arch-Heretic Marcion*, Tübingen 2010.

²⁶ Kettőjük műveit összehasonlítva sok közös gondolatra, de lényeges eltérésekre is felfigyelhetünk. Erről részletesebben: R. HANIG: *Tatian und Justin. Ein Vergleich*, in: *Vigiliae Christianae* 53 (1999/1), 31–73.

pedig az egyházat elhagyó néhai apologéta Tatianosz († 172)²⁷ által vezetett enkratiták²⁸ (= az önmehtagadók).

Amint már említettük, a Tamás-cselekedetekben két helyen olvashatunk egy titokzatos mennyei hangról. Most ezek elemzésére összpontosítunk.

Az égi hanggal először a 120–121. fejezetben találkozunk. Íme az idevágó passzus:

<p>Mygdonia erre azt mondta [Júdás Tamás apostolnak]: „Add nekem Jézus Krisztus pecsétjét, és hadd kapjam meg kezedből az ajándékot, mielőtt eltávoznál az életből.” És magával vitte az apostolt a palotába. Ott felébresztette a dajkát, és így szólt hozzá: „Anyám és dajkám, Marcia, mindazt a hasznos és kellemes dolgot, amit gyerekkoromtól mostanáig értem tettél, ingyen tetted, és megfelelő időben meg kell hálálnom neked ezeket. Járj most is a kedvemben [...]” Marcia erre így szólt: „Mit akarsz, leányom, Mygdonia? [...] Mygdonia azt felelte: „Legyél társam az örök életben, hogy tökéletes táplálékot kapjak tőled. Vegyél el egy kenyeret és hozd ide nekem, valamint kevert vizet [...]”</p>	
---	--

²⁷ Tatianoszról részletesebben VANYÓ: *Egyház*, 225–229; VANYÓ L.: *Art. Tatianosz*, in: Magyar Katolikus Lexikon 13 (2008), 713; KL.-G. WESSELING: *Art. Tatian der Syrer*, in: BBKL 11 (1996), 552–571; W. L. PETERSEN: *Art. Tatian*, in: TRE 32 (2001), 655–659; W. L. PETERSEN: *Tatian's Diatessarion. Its Creation, Dissemination, Significance, and History in Scholarship*, Leiden – New York – Cologne 1994, 67–72; M. ELZE: *Tatian und seine Theologie* (FKD 9), Göttingen 1960.

²⁸ Szélsőséges aszkétikus eretnekmozgalom, amely újszövetségi helyekre hivatkozva megkövetelte követőitől a hústól, bortól és a házasságtól való tartózkodást.

<p>A dajka azt mondta? „Hozok én sok kenyéret és víz helyett több mérő bort [...]” „Nincs szükségem több mérőre – felelte a dajkának – de még sok kenyérre sem. Csak ezt hozd: <i>kevert vizet, egy kenyeret és olajat.</i>” Miután Marcia meghozta mindezt, Mygdonia fedetlen fővel megállt az apostol előtt. Az pedig felemelve az olajat Mygdonia fejére öntötte [...]. Volt ott egy forrás, az apostol odament, és megkeresztelte Mygdoniát az Atya, Fiú, Szentlélek nevében. Miután pedig Mygdonia megkeresztelkedett és felöltözött, az apostol <i>meztörte a kenyeret, fogta a kelyhet,</i> és részesítette őt Krisztus testéből és Isten Fiának kelyhéből, e szavakkal:</p>	<p>→ részesítette őt:²⁹ κοινωνὸν ἐποίησεν αὐτῆν</p>
<p>„Fogd pecsédet, szerezz magadnak örök életet.” És rögtön hang hallatszott felülről, mely ezt mondta: „Igen, ámen.”³⁰</p>	<p>Ἐδέξω σου τὴν σφραγίδα, κτίσαι σεαυτῆ ζωὴν αἰώνιον. Καὶ παραχρῆμα ἠκούσθη ἄνωθεν φωνὴ λέγουσα· Ναί, ἀμήν.</p>

Az itt szereplő mennyei hang párhuzamba hozható a Jézus megkeresztelkedésénél (vö. Mk 1,11) elhangzó isteni szózáttal (*vox Dei*), amely majd később a színeváltozás hegyén (vö. Mk 9,7) megismétlődik azzal a különbséggel, hogy míg a legősibb leírásnál (Márknál) a Jordán partján az égi hang egyenesen a menny-

²⁹ Itt a keresztelési eucharisztianál a κοινωνία aspektusán van a fő teológiai hangsúly. Mygdonia *Krisztus testéből és Isten Fiának kelyhéből* részesedett. Ennek a szempontnak a kihangsúlyozása a keresztségi eucharisztia ily rövid ecsetelésénél feltűnő, s valószínűleg azzal magyarázható, hogy a keresztség pecsétet tett Mygdonia azon lemondására, amely a férjével való szexuális kapcsolatára és a vele való asztalközösségre vonatkozott. Ő most már Krisztus – és nem férje – testének és Isten Fia kelyhének –, vagyis nem házastársra asztalközösségének – a társa (vö. WEIDEMANN: 149sk).

³⁰ Acta Thomae 120k (idézve: *Az apostolok csodálatos cselekedetei*, 178).

ből érkezve (ἐκ τῶν οὐρανῶν) csak Jézust – a látomás egyedüli szemtanúját – szólítja meg, addig a színeváltozás helyszínén, amelyet a hagyomány Tábor hegyével azonosít,³¹ ez a szózat a teofánia kísérőjelenségeként ismert felhőből (ἐκ τῆς νεφέλης) érkezve a tanítványokat mint a vízió részeseit egyetemben.

Érdekes módon apokrif iratunkban nem szerepel ez a párhuzamos szentírási részben olvasható ἐκ τῶν οὐρανῶν megfogalmazás. De még a szövegünkben szereplő határozószónál valamivel kifinomultabb ἐκ τῶν ἄνω kifejezésmód sem,³² amely mind főnevesített τὰ ἄνω (Jn 8,23; Fil 3,14; Kol 3,1.2), mind pedig tulajdonságjelzői ἄνω (Gal 4,26; Fil 3,14) formájában az elmondottakkal ellentétben álló felsőbbrendű valóságot, helyszínt jelölt, mint pl. a szárazföldet a tengerrel szemben, a földet az alvilággal szemben, de főleg az eget és isteneit a földi valósággal szemben.³³ Szerepelhetne akár kettőjüknek összeillesztett változata is: ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω (vö. ApCsel 2,19). A szóban forgó passzusban tehát sem az ἐκ τῶν οὐρανῶν, sem az ἐκ τῶν ἄνω szófordulat, sem kettőjük „házasítása” nem szerepel, hanem csak az egyszerű „felülről” (ἄνωθεν). Márpedig ez a szimpla „felülről” meglehetősen tág fogalom, ugyanis nem alkalmas arra, hogy ennek az égi hangnak közelebről kifejezze, megnevezze a biztos, minden kétséget kizáró forrását. Ez a „felülről” jelentheti ugyan az eget is, de értelemszerűen nem kizárólagosan. Szigorú értelemben csak azt árulja el, hogy a hang magasabb szintről érkezik a hallgatóság füléhez. Használata tehát nem egyértelmű. Ez fölöttébb szembevetendő. Főleg – ahogy már említettük – mivel az első variáns az általa szuggerált motívumban kifejezetten megtalálható, sőt

³¹ Vö. G. KROLL: *Jézus nyomában*, Budapest é. n., 345–349.

³² Vö. F. W. DANKER (ed.): *Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature* (BDAG), Chicago³2000, 92.

³³ Vö. F. BÜCHSEL: Art. ἄνω, ἀνώτερον, in: ThWNT 1 (1933), 376–378, 377.

használatával kézenfekvővé, evidenssé vált volna az egész jelenet. A „felülről” kifejezésmód tehát korántsem vonatkoztatható egyöntetűen, kétségbevonhatatlanul az égre, jöllehet kettős jelentésének köszönhetően minden bizonnyal ezt igyekszik sugallni.

Érdekes felfigyelnünk továbbá az itt szereplő παραχρημα határozószóra, amely az „azonnal”, „azon nyomban”, „rögtön” jelentéssel bír. Olvasása során az a benyomásunk, hogy ez a „felülről” érkező hang mintegy elébe vág Mygdonia válaszának, leelőzi (el) várható „ámen”-jét, holott sokkal valószínűbb, hogy az újonnan megkeresztelt és „első áldozásban” részesített nő, aki a szöveg leírása értelmében igencsak rémült és ijedt állapotban volt (a szöveg kétszer is említi, másodjára nagyon is nyomatékositva),³⁴ s valószínűleg a „szertartás” menetét sem ismerhette igazán, elmulasztotta a „rubrika szerinti” „ámen” mondását. Nyilvánvalóan a helyzet spontaneitása is közrejátszhatott.³⁵ Ezt a számba vehető kínos helyzetet igyekezhetett Tamás apostol az „Igen, ámen” kettős válasszal megoldani, míg az esemény megörökítője, a szerző, a „rögtön” betoldásával feloldani. Az „igen” és az „ámen” egymással való közvetlen³⁶ összekötése egyetlenegy helyen lehető

³⁴ Acta Thomae 118k: *Charisios [Mygdonia férje] [...] elaludt, Mygdonia pedig magához véve tíz dínárt, titokban elment, hogy odaadja a pénzt a börtönőröknek, és bejusson az apostolhoz. Az úton azonban szembetalálkozott Judás Tamással, aki arra jött, és ahogy meglátta, megijedt. [...] Judás odament és megállt mellette. Mygdonia, ahogy meglátta, úgy megrémült, hogy összeesett és majdnem meghalt az ijedségtől*” (idézve: *Az apostolok csodálatos cselekedetei*, 177 [kiemelés tőlem!]).

³⁵ Acta Thomae 121: *Volt ott egy forrás, az apostol odament, és megkeresztelte Mygdoniát az Atya, Fiú, Szentlélek nevében* (idézve: *Az apostolok csodálatos cselekedetei*, 178).

³⁶ Az „igen” és az „ámen” szerepel ugyan még egyszer majdhogynem az apokalipszis legvégén (vö. Jel 22,20), de egymástól elválasztva s különböző szereplők ajkán. Az „Igen, hamarosan eljövök” jézusi kijelentésre a közösség „Ámen, jöjj el, Uram Jézus” felkiáltással válaszol (vö. A. POHL: *Die*

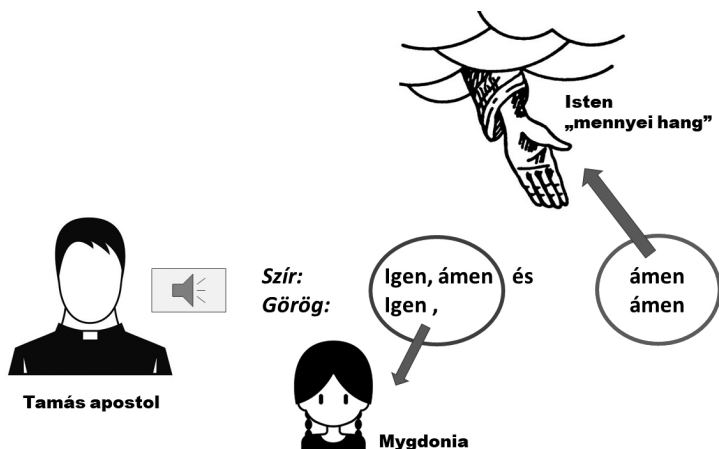
fel az Újszövetségben. Ναί, ἀμήν – szerepel tudniillik a Jel 1,7-ben is, vagyis éppen ugyanaz a forma, mint az apokrif cselekedetek görög változatában. Ha jobban odafigyelünk a Jelenések könyvének szövegére, feltűnik, hogy itt a ναί, ἀμήν nem Isten hangja, hanem magának Jánosnak a szavát adja vissza. János az – és nem Isten –, aki e kettős akklamációval nyomatékossítja, megerősíti saját (!) próféciját.³⁷ A Tamás-akta szír változata is hasonlóképpen szól, azzal a kivétellel, hogy a megerősítő partikula, szócska után – amely az „igen”, ill. a „ναί” megfelelőjének tekinthető – (az „és” kötőszóval bevonásával) kétszer szerepel az „ámen”. Ez a szír változat tükrözheti az eredeti szöveget a legjobban, ez adhatja vissza a néhai szerző lejegyzését a leghűbben. A szír fordító nem is nyúlhatott a Jelenések könyvének szír fordításához, hiszen az akkor még nem is létezett³⁸ (egyébként a rendelkezésünkre álló későbbi fordításban csak egy egyszeri „ámen” olvasható: *ʿyn wʿmyn*). Az imént felvázolt pontosításokat ugyanis figyelembe véve a legvalószínűbbnek az tűnik, hogy az eredeti szöveget jobban megközelítő szír változat „Igen, ámen és ámen” (*ʿyn ʿmyn wʿmyn*) akklamáció magának az apostolnak az ajkáról fakad (a görög fordítás ezt simítja a szentírási szöveghez), mégpedig olyan formában, hogy szavainak első része („igen [szír: + ámen]”) Mygdonia ámenjét helyettesíti, míg a második rész az

Offenbarung des Johannes [Wuppertaler Studienbibel], Wuppertal–Zürich 1989, 573–574).

³⁷ Vö. H. GIESEN: *Die Offenbarung des Johannes* (Regensburger Neues Testament), Regensburg 1997, 80.

³⁸ Vö. B. M. METZGER: *The Early Versions of the New Testament. Their Origin, Transmission, and Limitations*, Oxford 1977 (reprinted 2001), 48. A szír fordítások közötti kapcsolatról lásd bővebben pl. A. BODOR: *The Use of the Peshitta of Isaiah in Rendering. Isaiah Quotations in the Old Syriac and Peshitta Gospels*, in: *Aramaic Studies* 16 (2018), 20–41.

isteni megerősítést képviseli. Erre a későbbiekben még visszatérünk. A történetet a következőképpen ábrázolhatnánk:

A 157–158. fejezetben az eucharisztziának egy másik leírását olvashatjuk.

<p>Az apostol [...] azt mondta Mygdoniának: „Vetköztesd le nővéreidet.” Ő pedig, miután levetköztette őket, derekuk köré ruhát tekert, és odavezette őket az apostol elé [...] Júdás fogott egy olajjal teli ezüst kelyhet [...] először Vazanés fejére öntött az olajból, majd az asszonyok fejére [...] A megkenés után pedig bevezette őket a vízbe az Atya, Fiú és Szentlélek nevében. Amikor kijöttek a vízből, fogta a kenyeret és a kelyhet, megáldotta és így szólt: „Szent testedet esszük, mely érettünk keresztre feszítettett, és véredet isszuk, mely érettünk ontatott ki a mi üdvösségünkre. Legyen tehát tested üdvösségünkre, véred pedig a bűnök bocsánatára [...] Azzal megtörte az eucharisztziát, adott Vazanésnek, Tertianak, Mnésarának, Siphór feleségének és leányának, és így szólt:</p>	
--	--

<p>„Legyen ez az eucharisztia a ti üdvösségetekre, örömtökre és lelketek egészségére.”</p> <p>Mire ők rámondták: „Ámen”.</p> <p>És hang hallatszott, mely így szólt: Ámen, Ne féljetek, hanem csak higgyetek.”³⁹</p>	<p>Γενέσθω ὑμῖν ἡ εὐχαριστία αὐτῆ εἰς σωτηρίαν καὶ χαρὰν καὶ ὑγίαιαν τῶν ψυχῶν ὑμῶν.</p> <p>Καὶ αὐτοὶ εἶπον· Ἄμήν.</p> <p>Καὶ φωνὴ ἠκούσθη λέγουσα· Ἄμήν· μὴ φοβεῖσθε ἀλλὰ μόνον πιστεῦσατε.</p>
---	--

Miután tehát Tamás apostol Vazant és családját megkeresztelte, imát mond a kenyér és a kehely fölött. Ezután egy kiszolgáltatási formula kíséretében megáldoztatja őket, melyre azok „ámen”-nel válaszolnak. Ezt a megkeresztelték és megáldoztatottak válaszát követi az a hallható (égi) szózat, melynek itt is – akárcsak korábban, a 121. fejezetben – megerősítő funkciója van: Isten beleegyező, aláíró „igenjét” hivatott tolmácsolni. A hallható frázis két részből áll össze: a mondatot az „ámen” indítja, melyet egy Jézus-idézet követ (vö. Mk 5,36). Ugyanazok a szavak szerepelnek itt, mint amelyekkel Jézus hitre buzdította Jairust, a kafarnaumi zsinagóga előljáróját (vö. Mt 9,18), mielőtt annak a lányát feltámasztotta volna. A Jézus szavaira való utalás tehát egyértelmű.⁴⁰

Utaltunk már arra, hogy az apokrif iratok nemegyszer egy bizonyos közösség korabeli liturgikus gyakorlatát tükrözhetik, vagyis a leírtakból valamilyen szinten rekonstruálhatóvá válik a szerző környezetében élő szertartás. A Tamás-cselekedetek esetében sincs ez másképp.⁴¹ Az általunk tárgyalt apokrif iratban ol-

³⁹ Acta Thomae 157k (idézve: *Az apostolok csodálatos cselekedetei*, 193k).

⁴⁰ Vö. M. SATO: *Q und Prophetie: Studien zur Gattungs- und Traditionsgeschichte der Quelle Q* (WUNT 2/29), Tübingen 1988, 243.

⁴¹ Vö. P. BRUNS: *Art. Thomas-Literatur*, in: S. Döpp – W. Geerlings (Hrsg.): *Lexikon der antiken christlichen Literatur*, Freiburg–Basel–Wien 2002, 691–693.

vasható, imént elemzett két passzusból fontos következtetéseket vonhatunk le a keresztelési eucharisztia kommunió-szertartására vonatkozólag. A kiszolgáltatási formulára a hívő „ámen”-nel válaszolt,⁴² amelynek jellege változhatott attól függően, hogy a kiszolgáltató személy hogyan fogalmazta meg a kiszolgáltatási formulát. Amennyiben ez egy áldást fogalmazott meg, akkor az „ámen” a magáévá-tevés jellegét hordozza, amennyiben viszont az a *verba testamenti* megisméltése, akkor az „ámen” hitvallás-jellegű válasszá válik.⁴³

Valószínűsíthető, hogy az „égi” hangot maga a szentség-kiszolgáltató személy mondta. A 150. fejezetben szereplő égi „ámen” is csak sejteti természetfölötti eredetét. Az itt – mindkét általunk bemutatott helyen olvasható – *passivum aoristos indicativus*ban szereplő „ἡκούσθη” ugyanis aligha *passivum divinum*.⁴⁴ A szentírási szerzők – az ókori zsidó felfogásmódhoz

⁴² Polükarposz vértanúaktájában, aki valószínűleg 156-ban halt vértanúhalált (vö. Nagyó L.: Az ókeresztény egyház irodalma, 411) a következőket olvashatjuk: *Et clamavit me (Pastor), et de caseo quod mulgebat dedit mihi quasi buccellam, et ego accepi junctis manibus et manducavi: et universi circumstantes dixerunt Amen* (F. Cabrol – H. Leclercq: Monumenta Ecclesiae liturgica I, Paris 1900, n. 3960). Tertullianus: *De spectac.* 25: *Tu dicis Amen in sanctum* (PL 1,732); Szent Jeromos: *Epist.* 62: *Qua conscientia ad eucharistiam Christi accedam, et respondebe amen, cum charitate dubitem porrigitis* (PL 22,737); Jeruzsálemi Szent Kőrilloz († 387) a kenyér-kommuniót kísérő szavakról a következőket írja: δέχου τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἐπιλέγων τὸ Ἄμην. – míg a kehelyhez: λέγων τὸ Ἄμην ἁγιαζου, καὶ ἐκ τοῦ αἵματος μεταλαμβάνων Χριστοῦ (PG 33,1125). Lásd továbbá Hippolitus: *Trad. ap.* 23,4–10; Eusebius: *Hist. Eccl.* 6,43; Hieronymus: *Epist.* 82,2; Augustinus: *Sermo* 272.

⁴³ Vö. A. STUIBER: *Art. Amen*, in: JAC 1 (1958), 153–158, 157 (újrányomatva in: RAC Suppl. 1 [2001], 310–323).

⁴⁴ Így M. JONAS: *Mikroliturgie. Liturgische Kleinformeln im frühen Christentum* (Studien und Texte zu Antike und Christentum 98), Tübingen 2015, 94.

hűen – tiszteletből nem mondták ki Isten nevét.⁴⁵ Így védtek azt a könnyelmű, tiszteletlen használatól.⁴⁶ Inkább körülírással éltek. Ez az *antonómázia* egy sajátos formája (tulajdonnév helyett körülírást használnak).⁴⁷ Ezek közé tartozott a szenvedő szerkezet használata, melyet a szakirodalomban *passivum theologicum/divinum*nak szoktunk nevezni. Így az adott szövegekörnyezetben a szenvedő igealak Isten cselevését írja körül. Ennek értelmében pl. az eredeti fomájában olvasható „mondatik” jelentése „Isten mondja”, az „adatik”-nak „Isten adja”, a „megbocsáttatnak bűneid”-nek „Isten megbocsátja bűneidet” (vö. Mk 2,5). A szöveg tehát nem nevezi meg explicit módon az ágenst, de a kontextusból kiderül, hogy ez csak Isten lehet.

Az általunk tárgyalt apokrif szövegrészben – amint imént említettük – a szóban forgó ige aligha *passivum divinum*. Ez ugyanis azt feltételezné, hogy az ige cselekvő alanya Isten. Márpedig itt a lényeg azon van, hogy a jelen lévő emberek azok, akik a hangot hallják. Az említett ige négy újszövetségi passzusban is

⁴⁵ Vö. E. G. HOFFMANN – H. VON SIEBENTHAL: *Griechische Grammatik zum Neuen Testament*, Riehen 1990, par. 296b; F. BLASS – A. DEBRUNNER – F. REHKOPF: *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 2001, par. 130; M. ZERWICK: *Biblical Greek*, Rome 1963, par. 236; SZABÓ M.: *Bevezetés az újszövetségi görög nyelvébe* (Katolikus Teológiai Kézikönyvek 26), Szeged ²1997, par. 19.1.2; P.-B. SMIT – T. RENSSSEN: *The passivum divinum. The Rise and Future Fallof an Imaginary Linguistic Phenomenon*, in: *Filologia Neotestamentaria* 27 (2014), 3–24.

⁴⁶ Vö. R. YOUNG: *Intermediate New Testament Greek*, Nashville 1994, 135.

⁴⁷ Vö. W. BÜHLMANN – K. SCHERER: *Stilfiguren der Bibel*, Fribourg 1973, 85.

szerepel (vö. Mt 2,18;⁴⁸ Mk 2,1;⁴⁹ Jn 9,32;⁵⁰ ApCsel 11,22⁵¹), és itt is mindenhol az emberi hang hallhatóságára utal. Kevésbé valószínű – habár nem lehetetlen (s érvelésünket is ez támasztaná alá a legkézzelfoghatóbban) –, hogy itt a szerző arra utalt volna, hogy Isten az, aki az emberi hangot hallja (elfogadja/ jóváhagyja), sokkal inkább az a benyomásunk, hogy a szerző az emberi hangnak természetfeletti relevanciát tud be. Mintha „liturgiamagyarázatot”, „liturgiaértelmezést” olvasnánk, mely fel akarja tárni, hogy ez a végső, a kiszolgáltató és a szentségben részesülő közötti „párbeszéd” után felhangzó „ámen” – habár a kiszolgáltató ajkáról fakad – „teológiai” eredete mégsem a földön keresendő, hanem az ég hangját képviseli. A nyelvtani megfogalmazásból sehogy sem lehet *explicit* módon kihámozni, hogy a „hallatszó”

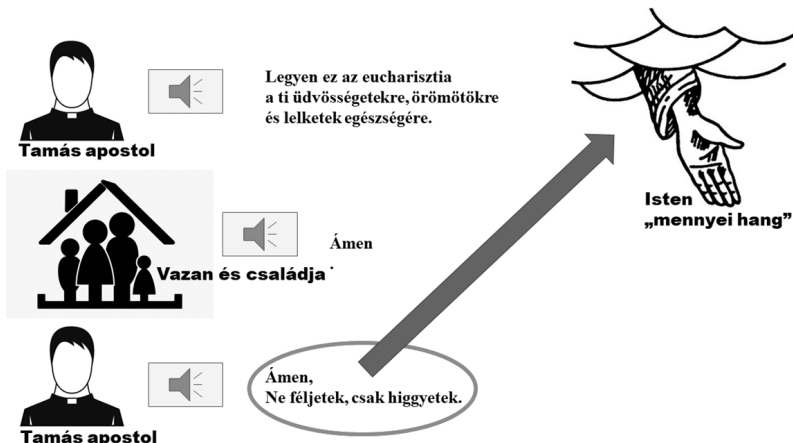
⁴⁸ Mt 2,16–18: *Amikor Heródes látta, hogy a bölcsek kijátszották, haragra lobbant és Betlehembben meg a környékén minden fiúgyermeket megöletett kétéves korig, a bölcsektől megtudott időnek megfelelően. Így beteljesedett, amit Jeremiás próféta jövendölt: Kialtozás hallik (ἠκούσθη) Rámában, keserves sírás és jajgatás: Ráchel siratja fiait, s nem akar vigasztalódní, mert nincsenek többé.*

⁴⁹ Mk 2,1–2: *Néhány nap múlva visszatért Kafarnaumba. Mihelyt elterjedt a híre (ἠκούσθη), hogy a házban van, annyian összejöttek, hogy még az ajtó előtti téren sem fértek el.*

⁵⁰ Jn 9,1.6–7.32: *Egyszer útközben [Jézus] látott egy vakon született embert. [Jézus] a földre köpött, nyálával sarat csinált, s a sarat a vak szemére kente, majd meghagyta neki: „Menj, mosakodj meg a Siloe tavában.” [...] Az elment, megmosdott, s amikor visszatért, már látott. [...] Amióta fennáll a világ, sohasem lehetett hallani (ἠκούσθη), hogy valaki visszaadta volna egy vakon születettnek a szeme világát.*

⁵¹ ApCsel 11,19–22: *Akik az István miatt kitört üldözés elől szétszéledtek, eljutottak egészen Föníciáig, Ciprusig és Antióchiáig, az evangéliumot azonban csak a zsidóknak hirdették. De akadt köztük ciprusi és cirenei férfi is, s ezek Antióchiába eljutva a görögökkel is szóba álltak: hirdették nekik az Úr Jézust. Velük volt az Úr segítsége: sokan hívők lettek, és megtértek az Úrhoz. Ennek a híre a jeruzsálemi egyházba is eljutott (ἠκούσθη), ezért elküldték Barnabást Antióchiába.*

szózat alanya Isten lenne. Még azt sem állíthatjuk, hogy a szöveg homályosan fogalmazza. Sokkal inkább az a benyomás erősödik meg bennünk, hogy a textus csupán sejtetni akar, vagy talán még találóbban, helyesebben fogalmazva megmagyarázni egy szertartási részt.

Ha a szöveg egyértelműen ki akarta volna hangsúlyozni, hogy az itt hallható szózat a valóságban is mennyei eredetű, vélhetően a *γίνομαι* (= „lesz”, „vállik” vmivé, „történik”) igét használta volna, annál is inkább, mivel ez az ige szerepel a szövegünkkel párhuzamba hozható részekben. Ebben az esetben szövegünk a következőképpen alakult volna:

Jézus megkeresztelkedése (Mk 1,11)

Καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῶν οὐρανῶν

→

Jézus színeváltozása (Mk 9,7)

Καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῆς νεφέλης

ActThom 121

Καὶ παραχρῆμα ἄνωθεν φωνὴ ἐγένετο (λέγουσα) Ναί, ἀμήν

ActThom 158

Καὶ φωνὴ ἐγένετο (λέγουσα) Ἄμην μὴ φοβεῖσθε ἀλλὰ μόνον πιστεῦσατε.

Szerzőnk mégis a semleges fogalmazási variációt választotta.

Ugyanez mondható el a Tamás-akta 27. fejezetében szereplő *ifjúról* (= Krisztus) is, akinek először *csak a hang[ját] hallották, az alakját nem látták, mivel még nem kapták meg a bélyeg második lenyomatát*, majd pedig *miután megkapták a bélyeget, láttak egy ifjút, aki kimenve eltűnt a szemük elől*. Itt valószínűleg a bélyeg első lenyomata a keresztség, a második lenyomata pedig az eucharisztia, annál is inkább, mert a Tamás-aktában a kettő – amint már erre korábban is utaltunk – szorosan összetartozik. Az *ifjú*, azaz Krisztus hangjának hallása, alakjának látása, majd pedig eltűnése a keresztséget mint a lelki vakságtól való gyógyulást magyarázza.⁵² A keresztyéneknek ugyanis a keresztségben való megvilágosodás után továbbra is úgy kell élniük, hogy Krisztust fizikálisan nem látják. Az *ifjú* (audíciójának és víziójának „narratív képe” tehát megpróbálja a keresztség következményét a keresztyének életében plasztikusan ecsetelni.

A keresztségi liturgián felcsengő „mennyei” megerősítő hangra utalhat a szír irodalom megalapozója és legjelentősebb képviselője, Szír Szent Efrém († 373) egyházatya is, aki főképp bibliamagyarázattal, hitvédelemmel és himnuszköltészettel foglalkozott, epifánia ünnepére írt nyolcadik himnuszának utolsó versszakában, ahol a következőket olvashatjuk:⁵³

⁵² Vö. CL. LEONHARD: *Wer ist der Jüngling? Die Taufe des Gundaphor in den Thomasakten und der Kult des Asklepios*, in: ZAC 19 (2015/2), 237–259, 254.

⁵³ Ephraem: *Hymni in festum epiphaniae VIII*, 22 (TH. J. LAMY: *Sancti Ephraem Syri Hymni et sermones I*, Mechliniae 1882, 89-90 [<https://archive.org/details/santiephraemsy00lamygoog/page/n8/mode/2up>]).

Prophetae Altissimum appellarunt ignem vorantem. Quis cum eo stare poterit?	→ Iz 30,27	<i>Nézzétek, közeleg az Úr neve messziről, haragja izzó, nehéz elviselni. Ajka tele van haraggal, nyelve olyan, mint az emésztő tűz.</i>
Non potuit populus Israel habitare cum eo, ejus violentia oppressit populos eosque conturbavit.	→ Iz 33,14	<i>Ki lakhat közülünk együtt az emésztő tűzzel, s melyikünk maradhat az örök lángokhoz közel?</i>
Estis omnes illo igne per oleum uncti, per aquam induti, per panem refecti, per vinum potati, voce illum audistis, mentis oculo illum contemplati estis.		

Az eredeti szír szövegben a két izajási hivatkozást követő, számkra releváns részt a *b* prepozíció, amelynek itt eszközhatározó funkciója van, vezeti be. Így tehát értelemszerűen a latin szövegben szereplő *per* előjárósó is ugyanezt a szerepet tölti be. Szent Efrém himnuszának záróakkordja voltaképpen magát a keresztség liturgiáját⁵⁴ festi meg, amikor az alábbiakat írja:

⁵⁴ Vö. VANYÓ L.: *Bevezetés az ókeresztény kor dogmatörténetébe* (Ókeresztény Írók 20), Budapest 2009, 117–121; E. FERGUSON: *Baptism in the Early Church. History, Theology, and Liturgy in the First Five Centuries*, Michigan – Cambridge 2009; G. WINKLER: *Zur frühchristlichen Tauftradition in Syrien und Armenien unter Einbezug der Taufe Jesu*, in: *Ostkirchliche Studien* 27 (1978), 287–306; S. BROCK: *The Holy Spirit in the Syrian Baptismal Tradition*, Bronx NY 1979; L. LELOIR: *Symbolisme dans la liturgie Syriaque primitive. Le symbolisme dans la culte des grandes religions*, in: *Homo Religiosus* II, Louvain-la Neuve 1985, 247–263; H. KRUSE: *Zwei Geist-Epiklesen der syrischen Thomas-Akten*, in: *Oriens Christianus* 69 (1985), 33–53; G. ROUWHORST: *La célébration de l'eucharistie selon les Actes de Thomas*, in: Ch. Caspers – H. Schneiders (ed.): *Omnes circumstantes. Contributions towards a History of the Role of the People in the Liturgy*, Kampen 1990,

Mindannyian az olaj által meg vagytok kenve (azzal a tűzzel), a víz által be vagytok öltözve, a kenyér révén meg vagytok erősítve, a bor által átítatva, a hanggal őt hallottátok, lelki szemmel őt szemléltétek. Hat elemet említ tehát a szent író. Ebből kettő a keresztségre, kettő az eucharisziára vonatkozik, kettő pedig az említett két szentség folyamánya, „(utó)hatása”. A felsorolás sorrendje is kimondottan fontos, hisz gyakorlatilag kronológiai sorrendben a szertartás kulcsfontosságú mozzanatait, alkotóelemeit listázza a szerző: olajjal való megkenés, alámerülés, a kenyérből és borból való részesedés, a hang „hallása” és az Úr lelki szemekkel való „látása”. Minden jel arra mutat, hogy a korai kereszténység liturgikus gyakorlatában a keresztség és a „látás” lehetősége, képessége közötti viszony fontos.⁵⁵ Efrém himnuszában három dolog is feltűnő a „hallás” ecsetelésekor. Először is szembeötlő, hogy az egyházatya a „hang” (*vox*) és nem a „fül” (*dn' / auris*) kifejezést használja, holott ez felelne meg a legjobban párjának, a „látás”-t leíró résznek:

	aure	illum	audistis
mentis	oculo	illum	contemplati estis

Figyelemfelkeltő továbbá az is, hogy a *ql'* (*vox*) és nem a *ptgm'* (*dictum, verbum, locutio, sermo*) szó szerepel.⁵⁶ Mindkét megfigyelésünket egybevetve tehát kiderül, hogy szerzőnk a „hang”-ot mint olyant ragadja meg, számára annak hangzása, felcsendülése

51–77; E. BOONE: *L'onction prébaptismale: sens et origine. Un exemple dans les Actes de Thomas*, in: *Studia Patristica* 30 (1997), 291–295.

⁵⁵ Vö. A.F.J. KLIJN: *The Acts of Thomas. Introduction, text, and commentary*, Leiden–Boston 2003, 78.

⁵⁶ Vö. R. PAYNE SMITH: *Thesaurus Syriacus*, Oxford 1879, 3335–3336; J. PAYNE SMITH: *A Compendious Syriac Dictionary. Founded Upon the Thesaurus Syriacus of R. Payne Smith*, Oxford 1903, 469.

a fontos, a szó materiális, fizikai oldala a mérvadó, és nem annak értelme, tartalma.⁵⁷ Mindezt alátámasztja a birtokos szerkezet teljes hiánya. Vagyis nem használja az „ő hangját hallottatók” (*lqlh šm'twn* / *vocem illius audistis*) fogalmazási formát. Így sikerül neki a hang „semleges” voltát megőrizni. Nem köti birtokos szerkezettel azt sem földiekhez, sem égiekhez. A valóságos tényállást igazából a következő gondolatból olvashatjuk ki. Itt himnuszköltőnk már konkrétabb. Amikor Efrém ugyanis a látásra tér, „lelki szem”-ről (*'yn' dr'yn' / oculus mentis*) tesz említést. A megkeresztelkedettek (οἱ βαπτιζόμενοι) esetében Alexandriai Kelemen († 215) is kitér a lelki szemekkel (ὄμμα τοῦ πνεύματος) való látásra, mégpedig *A nevelő (Paidagogosz)* című, három könyvből álló művében, amelyben „gyakorlati útmutatásokat ad a keresztény tanulónak ahhoz, hogyan mozogjon a nagyváros fényűző világában, miként viselkedjen a felsőbb társadalmi körökben”.⁵⁸ Itt a következő – számunkra releváns – gondolatokat olvashatjuk:

Mint azok, akik, miután az alvást lerázták magukról, nyomban bensőjükben éberekké válnak, vagy még helyesebben, akárcsak azok, akik azon fáradoznak, hogy szemükről eltávolítsák azt, ami látásukat elhomályosítja, s a fényre, melynek ők nincsenek birtokában, nem kívülről tesznek szert, hanem csak azt távolítják el, ami szemüknek útjában áll, s így pupillájukat szabaddá teszik, így töröljük le mi is, megkeresztelkedettek, magunkról akárcsak a ködöt, azokat a bűnöket, melyek az isteni Léleknek sötétségként útjában állnak. Így lelki szemünk szabaddá válik,

⁵⁷ Vö. B. GEYER: *Die Stellung Abälards in der Universalienfrage nach neuen handschriftlichen Texten*, in: BGPhMA Suppl. 1 (1913: Festgabe Bäumer), 101–117, 107.

⁵⁸ VANYÓ: *Egyház*, 333.

hisz semmi sem akadályozza már látásában. Csak ragyogó lelki szemünkkel láthatjuk Istent.⁵⁹

Kelemen egyértelműen kifejti, hogy nem egy külső fényre tesznek szert a megkeresztelt hívek, hanem a keresztség mintegy lemossa azt, ami elhomályosítja az ember szemének látását. A keresztség a pusztán testi szemekből lelki szemeket „szül”. Az „oculus mentis (seu intellectus)” a hit szeme, a belső szem (*oculus internus*), mely az „oculus carnis”-szal ellentétben egy „negyedik dimenziót” nyit meg a szemlélő személy előtt. Így világossá válik számunkra, hogy itt nem egy látomásról, nem egy égi megjelenésről, nem a túlvilági dolgok, a transzcendentális valóságok szemléletéről, hanem a *mélyre-látásról* van szó; a megkeresztelt ember a dolgok mélyére lát, de úgy is kifejezhetnénk, hogy a fizikai dolgok *mögé* lát, amikor számára szemmel láthatóan jelenvalóvá, elevenné válik egy „negyedik dimenzió”. Vagyis – habár fizikai szemeivel kézzelfogható, immanens valóságot lát – lelki szemeivel, a hit szemével Istent látja. S ugyanez a felismerésünk érvényes a hallásra is: a *vox humana* a megkeresztelt számára *vox Deivé* válik.

„Szerződés”	Szereplő	ActThom 121	ActThom 158
Kiszolgáltatói formula:	a kiszolgáltató (szabad megfogalmazásban)	Fogd pecsétedet, szerezz magadnak örök életet.	Legyen ez az eucharisztia a ti üdvösségetekre, örömtökre és lelketek egészségére.
Válasz:	a hívő	(Igen [+ámen {szír}])	Ámen
„Mennyei” igazolás:	a kiszolgáltató (Ámen [+bibl. idézet])	Szír: Igen, ámen és Görög: Igen,	Ámen. Ne féljeteK, csak higgyeteK.

⁵⁹ Alexandriai Kelemen: Paidagogosz I, 6 (PG 8,283 [ford. – D. D.]).

BAKÓ LÁSZLÓ

BBTE, Római Katolikus Teológiai Kar,
Pasztorálteológiai Intézet
(Kolozsvár–Gyulafehérvár),
laszlo.bako@ubbcluj.ro

A gyermekkeresztség megengedettségi feltételei hívó és hitüket gyakorló, valamint hitüket nem (vagy csak alkalmanként) gyakorló szülők esetében

Abstract: The present paper discusses the conditions for liceity of infant baptism in the case of parents who live and practice their faith as well as parents who do not (or only occasionally) practice their faith. It focuses primarily on updating the Church's legislation in this regard, analysing and evaluating it in the light of the concrete situation of families today. In doing so, I endeavour to interpret the requirements for the liceity contained in the §1 of can. 868 of the 1983 Code of Canon Law (CIC/1983) in such a way that they can be applied to the everyday situation of families in today's society.

Keywords: sacraments; sacramental law; baptism; infant baptism; liceity

Bevezető

Jelen tanulmány témája a gyermekkeresztség globális dimenziójába vezet be minket. Arra keressük a választ, hogy a hitüket élő és gyakorló szülők, valamint a hitüket nem (vagy csak alkalmanként) gyakorló szülők esetében melyek a gyermekkeresztség megengedettségi feltételei. A kérdés vizsgálatánál – szem előtt tartva a családok konkrét helyzetét napjainkban – az egyházi jogszabályokat a jelen kor kihívásainak fényében elemezzük és értékeljük. Az 1983-as Egyházi Törvénykönyv (CIC/1983) 868. kán. 1. §-ban foglalt megengedettségi feltételeket a keresztség kiszolgáltatásával kapcsolatban úgy próbáljuk tehát megközelíte-

ni, hogy azok alkalmazhatóak legyenek a mai társadalomban élő családok mindennapi helyzetére.

A Hittani Kongregáció (SCDF) által 1980-ban kiadott *Pastoralis actio* című instrukció elismerte, hogy a gyermekkeresztséggel kapcsolatos fő probléma az, hogy sok keresztény, akit csecsemőként kereszteltek meg, felnőttként elhagyja a hitét.¹ A *Pastoralis actio* hangsúlyozza azonban a megújult lelkipásztori erőfeszítések szükségességét is,² és két alapvetet jelöl meg a megvalósításához: a keresztség szükségességét és a garanciák fontosságát a megkereszteltek hitben való nevelésére.³ Tanulmányunkban azt kívánjuk megvizsgálni, hogy ez a két alapelv hogyan alkalmazható a mai társadalom kihívásaira, azaz van-e valódi és megalapozott remény (*spes fundata*) a keresztelendőkre hitre való nevelésére a hitüket élő és gyakorló szülők, illetve a hitüket nem (vagy csak alkalmanként) gyakorló szülők esetében.

A másik kérdés, amivel foglalkozni szeretnénk: ezekben a helyzetekben el kell-e halasztani, illetve meg kell-e tagadni a keresztséget vagy sem? Sok tanulmány megjegyezte már, hogy az elmúlt negyven évben a családok helyzete sokszínűvé vált: nem minden olyan család, amelyben a szülők valamikor megkeresztelkedtek, él olyan keresztény életet, amely garantálni tudná a gyermek hitben való nevelését; és nem minden „szabálytalannak

¹ Vö. SCDF, instr., *Pastoralis actio*, 1-2; DALY: Canonical requirements on the part of parents in cases of infant baptism, 151; INSERRA: Ha ancora un senso il battesimo dei bambini?, 7-155; BUA, Battesimo e Confermazione, 438.

² Vö. SCDF, instr., *Pastoralis actio*, 27. Vö. még: JACOBS, Le baptême des petits enfants dans une société déchristianisée, 237-268.

³ Vö. SCDF, instr., *Pastoralis actio*, 28.

kikiáltott” család képtelen arra, hogy gyermekét a katolikus hitben nevelje.⁴

Hitüket élő és gyakorló szülők

Amikor hívő és hitüket gyakorló szülőkről beszélünk, nem szabad elfelejtenünk, hogy a megélt hit kontextusa sokat változott a mai nyugati társadalmakban.⁵ Úgy tűnik, hogy a hívő szülők (és különösen a gyakorló szülők) egyre kisebb csoportot alkotnak az egyetemes egyházon belül, viszont jelenlétük önmagában is bizonyítja a gyermekkeresztség gyakorlatának észszerűségét. Azokban a családokban, ahol a hitet gyakorolják, fel sem merül a kérdés, hogy a születendő gyermeket meg kell-e kereszteni. Ezekben a családokban tehát azt tartják, amit az *Ordo Baptismi Parvulorum* (OBP) a *Praenotanda* részében előír, nevezetesen, hogy a gyermek az élet első heteiben részesüljön a keresztségben,

⁴ Vö. CASPANI: Per primi i bambini?, 118–120, 151–160; CASPANI: Rinascere dall’acqua e dallo spirito, 242; READ: Unauthorised Baptism, 54–58; LINAO: The Deferral of Baptism of Children of Unmarried Couples, 279–288; O’CONNEL: Baptizing the Children of Lapsed Catholics, 539–542; REDMOND: Infant Baptism: History and Pastoral Problems, 79–89; INIESTA: Pastoral del bautismo, 105–109; MAMBRILLA: El bautismo en un medio no-practicante, 289–326; LAURENTIN: Attitudes et tendances pastorales, 480–96; LECUYER: L’Enfant est baptisé dans la foi de l’église Maison-Dieu 89 (1967) 21–37; SARTOR: Il battesimo dei bambini e la crescita spirituale nell’infanzia, 1–17; HOUSSIAU: Le baptême, entrée dans l’existence chrétienne, 3–135; JACOBS: Le baptême des petits enfants dans une société déchristianisée, 349–432.

⁵ „L’attuale situazione dell’Occidente si può globalmente qualificare come ‘postcristiana’, nel senso che i ‘riferimenti cristiani, in quanto tali, non sono più comunemente condivisi, neppure su un piano strettamente culturale, a fortiori sul piano delle convinzioni credenti, spirituali o religiose’”. (CASPANI: Per primi i bambini?, 118). Vö. ТОМКА: Szentségi lelkipásztorkodás és az „új evangelizáció”, 62–66.

és ha fennáll a halál veszélye, akkor még korábban, akár már a születés pillanatában is részesülhet a keresztségben.⁶

Ugyanezt az érvelést találjuk a *Pastoralis actio*-ban is, amely szerint a személyek valós helyzetét a pap és a családtagok közötti lelkipásztori beszélgetésen keresztül személyre szabottan kell felmérni. Ami a rendszeresen gyakorló keresztény szülőket illeti, a *Pastoralis actio* két fontos pontot idéz fel az OBP bevezetőjéből: a szülők jelenlétének és aktív részvételének fontosságát az ünneplésben, valamint a szülők és keresztszülők keresztségre való lelki felkészítésének fontosságát.⁷

Mindezek alapján megjegyezzük, hogy még a hívó és gyakorló szülők esetében sem beszélhetünk automatizmusról a szentség kiszolgáltatásában, mivel ezt mindig eseti alapon kell értékelni, azaz minden családot külön-külön. Ez az értékelés azonban semmiképpen sem jelentheti azt, hogy a papnak joga van elhatalasítani vagy akár elutasítani a szülők kérését. Ebben az esetben tehát a *Pastoralis actio* két egymásnak alárendelt elve könnyen alkalmazható: a nevelés garanciáit alá kell rendelni a keresztség elsődleges szükségességének. Természetesen a lelkipásztoroknak mindig figyelniük kell a napjainkban végbemenő társadalmi változásokra: a mobilitásra, a személyes kapcsolatok hiányára a plébániai közösségekben stb.,⁸ és azt is ellenőrizniük kell, hogy mik

⁶ „Si parvulus in periculo mortis versatur sine mora baptizetur [...]. Celebratio Baptismi fiat infra priores hebdomadas post nativitatem parvuli”. (OBP, Praenotanda, 8).

⁷ Vö. OBP, Praenotanda, 8–14.

⁸ „The difficulty is that often those responsible for fostering and developing the child’s incorporation into the Church are unprepared to do it. For one thing, the experience of the Church as a community, of people who know each other, has been lost, especially in large modern parishes of highly mobile people. No longer is the parish the center of village or neighborhood life; no longer is it the family place of times past”. (REDMOND: Infant Baptism: History and Pastoral Problems, 86).

a szülők valódi szándékai, tényleg azt akarják-e, hogy gyermekük Isten egyházába kerüljön, és nem csupán társadalmi rutinból, pusztán családi hagyományból vagy esetleg a nagyszülők és a gyakorló rokonok igényeinek kielégítésére kérik-e a keresztséget, ahogy ez gyakran előfordul.⁹

Hitüket nem (vagy csak alkalmanként) gyakorló szülők

A hitüket csak alkalmanként gyakorló szülők helyzete tűnik az egyik legnehezebb kérdésnek a lelkipásztorok számára, mert bár a szülők a formásokat mind betartják, azok sajnos csak formások maradnak. Tehát a „dokumentáció” szempontjából a szülők helyzete kielégítő, de ez sajnos nem tükrözi a gyermekek keresztségét kérő szülők életmódjának valóságát.¹⁰ Talán ez az az eset, amellyel egyre gyakrabban találkozunk a gyakorló lelkipásztorok, és amely a legnagyobb kérdések elé állítja a gyermekkeresztség azon kiszolgálóját, aki komolyan szeretné venni a CIC 868. kán. 1§-nak 1°-ban foglaltakat: „Ahhoz, hogy a gyermeket megengedetten keresztselje meg, szükséges, hogy megalapozott remény legyen a katolikus vallásban való nevelésre; ha ez teljesen hiányzik, a keresztséget a részleges jog előírásai szerint halasszák el, értesítve a szülőket ennek okáról”.

Ebben az esetben is segítségünkre siet a *Pastoralis actio* iránymutatása, amely szerint fontos, hogy a lelkipásztorok párbeszédben maradjanak a hitetlen vagy a nem keresztyén családokkal is. Az instrukció nem javasolja első körben a szentség megtagadását vagy elhalasztását, hanem „egy megkülönböztető és megértő

⁹ Vö. REDMOND: *Infant Baptism: History and Pastoral Problems*, 32-84; CELEGHIN: *Considerazioni a partire dal canone 868 §1, 2°*, 76–102.

¹⁰ Vö. CELEGHIN: *Considerazioni a partire dal canone 868 §1, 2°*, 78–79; WIATROWSKI: *The responsibility of parents in presenting a child for Baptism*, 86–87.

beszélgetést” ajánl, amellyel a lelkipásztor/szentségkiszolgáltató megpróbálja felkelteni a szülők érdeklődését és emlékezteti őket arra a felelősségre, amelyet a kért szentséggel kapcsolatban vállalnak. A *Pastoralis actio* azonban azt is világossá teszi, hogy a szentséget nem lehet azonnal kiszolgáltatni, ha a szülők nem garantálják, hogy a gyermek a megkeresztelés után a szentség által megkövetelt katolikus nevelésben részesül.¹¹ A *Pastoralis actio* ezzel az előírással egyértelműen az ún. „arany középutat” választja: egyrészt nem teszi lehetővé, hogy a szentséget kiszolgáltató lelkipásztorok öntörvényűen a gyermekkeresztség kiszolgáltatása ellen döntsenek (néha talán túl nagy szigorral fellépve), másrészt viszont elkerüli a másik végletet is, melyben a szentségkiszolgáltató annyira eleget akar tenni a szülők kérésének, hogy „elfelejti” a katolikus nevelés megengedettségi feltételét.

A *Pastoralis actio* felajánlja a lelkipásztoroknak a keresztelés elhalasztásának lehetőségét, és néhány alternatívát is javasol a garanciák megszerzésére: „például olyan keresztszülők kiválasztását, akik komolyan foglalkoznak a gyermekkel, vagy pedig a hívők közösségének segítségét”.¹² Ezen garanciák birtokában a plébános nem tagadhatja meg a keresztséget a szentséget kérő szülőktől. Ellenkező esetben, ha a garanciák hiányoznak vagy elégtelennek bizonyulnak, akkor célszerű elhalasztani a szentség kiszolgáltatását. Ezen esetekben a plébánosoknak azonban továbbra is kapcsolatban kell maradniuk a szülőkkel, hogy később megkaphassák tőlük a szükséges garanciákat. Utolsó próbálkozásként – teszi hozzá a *Pastoralis actio* –, „ha a fent említett garanciák megszerzése semmiképpen sem lehetséges, javasolható a

¹¹ Vö. SCDF, instr., *Pastoralis actio*, 30.

¹² SCDF, instr., *Pastoralis actio*, 30.

gyermek katekumenátusba való beíratása”.¹³ A dokumentum azt is világossá teszi, hogy a keresztség megtagadása soha nem lehet nyomásgyakorlás, hanem csak pedagógiai halasztás, amelynek célja, hogy segítse a családot a hitben való előrehaladásban és felelősségének tudatosításában.¹⁴ A *Pastoralis actio* szövege egy figyelmesebb lelkipásztori gondoskodás szükségességét sugallja, amelyben nem minden keresztséggel kapcsolatos kérés kap azonnali pozitív elbírálást, de azonnali negatívát sem.¹⁵

Arra is fel kell hívnunk a figyelmet, hogy a *Pastoralis actio* útmutatásai a „nem keresztény szülőkre is vonatkoznak, akik megfontolásra érdemes okokból kérik gyermekük megkeresztelését”.¹⁶ Az általunk vizsgált instrukció azonban nem beszél azokról a szülőkről, akik meg vannak keresztelve, de egyértelműen nem hívók (esetleg ateisták) vagy egyáltalán nem gyakorolják a hitüket. A szülők ezen kategóriáját illetően továbbra is fennáll a kérdés, hogy a hitetlen és csak alkalmanként gyakorló szülőkkel azonosítsák-e őket, vagy az ő esetükben a keresztséget első

¹³ Vö. SCDF, instr., *Pastoralis actio*, 30; SARTOR: *Il battesimo dei bambini e la crescita spirituale nell’infanzia*, 7.

¹⁴ „L’istruzione ci aiuta a chiarire anche il termine ‘differire’ del c. 868, par. 1, che è diverso dal termine ‘rifiutare’; non ci si deve accontentare di esprimere un frettoloso giudizio di ammissione o rifiuto, ma si vuole indurre il parroco a far di tutto per realizzare le condizioni per il battesimo. Il differire ha infatti un valore pedagogico, come tempo nel quale i genitori possano riscoprire il valore del battesimo e l’importanza di dare adeguate garanzie. Per questo dovrà stabilire un dialogo con i genitori e soprattutto motivare il differimento del battesimo, lasciando aperte tutte le porte, anche se è certamente possibile che il battesimo, una volta differito, sia di fatto poi rifiutato”. (TREVISAN: *Il battesimo dei bambini*, 138); Vö. még: CHAUVET, *Baptême des petits enfants et foi des parents*, 9–28.

¹⁵ Vö. PADOIN: *Battezzati in un solo spirito per formare un solo corpo*, 181; ARTEGA – URIONABARRENECHEA, *Comentario al Canon 868 § 2 del CIC*, 639–660.

¹⁶ SCDF, instr., *Pastoralis actio*, 30.

körben el kell-e halasztani.¹⁷ Véleményem szerint a két helyzet – a katolikus hitben való nevelés garanciáinak megtartásával – hasonlóknak számít, és ugyanúgy kell mindkettőt kezelni, ezért a gyermekkeresztséget nem kell minden további nélkül elhalasztani, vagy a keresztségre irányuló kérést visszautasítani.

Azt is meg kell jegyeznünk, hogy az elsietett és a lelkipásztorok kellő körültekintése nélkül meghozott döntések problémákhoz és félreértésekhez vezethetnek. 1974-ben a média is beszámolt arról az esetről, amikor Nathaniel Ryan Morreale számára megtagadták a keresztséget Marlboróban (Massachusetts, USA), arra hivatkozva, hogy Nathaniel édesanyja egy helyi abortuszklinika támogatója volt. Miután plébánosuk megtagadta a keresztséget, egy másik jezsuita pap, a New York-i P. Joseph O'Rourke SJ, annak ellenére, hogy ezt kifejezetten megtiltották neki, mégis kiszolgáltatta a keresztséget a gyermeknek, ami után P. O'Rourke atyát elbocsátották a jezsuita rend kötelékeiből.¹⁸ Ez a példa is világosan mutatja, hogy a keresztség elhalasztása vagy visszautasítása (szinte) soha nem lehet végleges, hanem a szülőkkel együtt megkezdett nevelési-katekumenális folyamat első lépésének kell lennie.

Konklúzió

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a hitüket élő és gyakorló szülők esetében a keresztség megengedett kiszolgáltatása nem kérdéses. A lelkipásztornak csupán arra kell figyelnie, mi a szülők valódi szándéka, tényleg azt akarják-e, hogy gyermekük Isten

¹⁷ Vö. CASPANI: *Rinascere dall'acqua e dallo spirito*, 236–237.

¹⁸ Vö. CAMPION: *When to Baptize [...] When to Dismiss*, 123–124; DALY: *Canonical Requirements of Parents in Cases of Infant Baptism According to the 1983 Code*, 429–430.

egyházának élő tagjává legyen. Ha a lelkipásztor azt is érzi, hogy a szülők hite inkább kulturális rutin, mint meggyőződés, csupán sarkallnia kell őket arra, hogy a hitük élőbb, rutinmentesebb és meggyőződésesebbé váljon.

A hitüket nem (vagy csak alkalmanként) gyakorló szülők esetében a *Pastoralis actio* fent említett két alapelve továbbra is érvényes és alkalmazható, de a kereszteny hitre való nevelés garanciái nagyobb jelentőséget kapnak, mint a hitüket élő és gyakorló szülők esetében. Ebben a második esetben gyakrabban előfordulhat a szentség elhalasztása, amit mindig a szülőkkel együtt végzendő katekumenális folyamat kezdetének és alkotórészének kell tekinteni.

Véleményem szerint az első két esetben kizárt a keresztség teljes elutasítása, csupán elhalasztásról, késleltetésről lehet szó. A szentséget kiszolgáló lelkipásztornak úgy kell a hitüket nem (vagy csak alkalmanként) gyakorló szülőkhöz is fordulnia, hogy azok ne érezzék magukat elutasítva, hanem inkább a ma annyira divatos „challenge-kultúrának” megfelelően érezzék megéleendő kihívásnak a hitüket. A családok feltárt helyzete előrevetít egy lehetséges megoldást: a differenciált keresztelési gyakorlatot, amely által a lelkipásztorok képesek lehetnek megfelelően megkülönböztetni a családok különböző helyzetét és hitéleti állapotát.

Irodalomjegyzék

- ARTEGA, A. A. – URIONABARRENECHEA, P. G.: Comentario al Canon 868 § 2 del CIC, *Estudios eclesiásticos*, 74 (1999) 639–660.
- BUA, P.: *Battesimo e Confermazione*, Brescia 2016.
- CAMPION, D.R.: When to Baptize [...] When to Dismiss, *America* 131 (1974) 123–124.

- CASPANI, P.: *Per primi i bambini? Considerazioni teologiche e pastorali sul battesimo degli infanti*, Brescia 2016.
- CASPANI, P.: *Rinascere dall'acqua e dallo spirito. Battesimo e Cresima, sacramenti dell'iniziazione*, Bologna 2009.
- CELEGHIN, A.: Considerazioni a partire dal canone 868 §1, 2° ovvero "Genitori pagani", perché chiedete I sacramenti per i vostri figli? ... volete farne dei "lapsi'?", *Quaderni di Diritto Ecclesiale* (1996) 76–102.
- CHAUVET, L.-M.: Baptême des petits enfants et foi des parents, *La maison-Dieu*, 207 (1996) 9–28.
- DALY, B.: *Canonical requirements on the part of parents in cases of infant baptism*, Ottawa 1986.
- DALY, B.: Canonical Requirements of Parents in Cases of Infant Baptism According to the 1983 Code, *Studia Canonica* 20 (1986) 409–438.
- HOUSSIAU, A.: *Le baptême, entrée dans l'existence chrétienne*, Bruxelles 1983.
- INIESTA, A.: Pastoral del bautismo, *Pastoral misionera* 4 (1968) 105–109.
- INSERRA, A.: *Ha ancora un senso il battesimo dei bambini?*, Siracusa 1983.
- JACOBS, B.: *Le baptême des petits enfants dans une société déchristianisée: Quelle approche pastorale pour notre époque?*, Paris 2019.
- LAURENTIN, A.: Attitudes et tendances pastorales, *Paroisse et liturgie* 5–6 (1964) 480–96.
- LECUYER, J.: L'Enfant est baptisé dans la foi de l'église *Maison-Dieu* 89 (1967) 21–37.
- LINAO, A.L.: The Deferral of Baptism of Children of Unmarried Couples, *Philippine Canonical Forum* 13 (2011) 279–288.
- MAMBRILLA, L.: El bautismo en un medio no-practicante, *Revista liturgica argentina* 226 (1967) 289–326.

- O'CONNEL, J.: Baptizing the Children of Lapsed Catholics, *The Clergy Review* 39 (1954) 539–542.
- PADOIN, G.: Battezzati in un solo spirito per formare un solo corpo. Teologia del Battesimo e della Confermazione, Bologna 2008.
- READ, G.: Unauthorized Baptism, *Canon Law Society Newsletter* 149 (2007) 54–58.
- REDMOND, R.X.: Infant Baptism: History and Pastoral Problems, *Theological Studies* 30 (1969) 79–89.
- SARTOR, P.: Il battesimo dei bambini e la crescita spirituale nell'infanzia, 1–17.
- SCCD (SACRA CONGREGATIO PRO CULTU DIVINO), *Ordo baptismi parvulorum*, 15 maii 1969, prae. 3. 5, in *EV* 3/642–677.
- SCDF (SACRA CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI), instr., *Pastoralis actio*, 20 oct. 1980, AAS 72 (1980) 1137–1156.
- TOMKA F.: *Szentségi lelkipásztorkodás és az „új evangelizáció”*, Budapest 2019.
- TREVISAN, G.: Il battesimo dei bambini, *Quaderni di diritto ecclesiale* 4 (1991) 131–140.
- WIATROWSKI, R.E.: *The responsibility of parents in presenting a child for Baptism: the general development of Church law, and recent particular applications of various dioceses in the United States of America*, Roma 1981.

MARTON JÓZSEF

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Római-Katolikus Teológiai Kar
Pasztorálteológiai Intézet
Gyulafehérvár, Románia
jmarton1950@gmail.com

A II. vatikáni zsinat kihatása Erdélyben az Oltáriszentség tiszteletére Márton Áron püspöksége idején

Abstract: There is a lot of uncertainty in the transition age. Old redundant frills and sometimes values also disappear and are replaced by age-appropriate values. The change in the worship life of the Church is unequivocal because it is about permanence and continuous development at the same time. The Holy Eucharist has been the life-giving soul of the Catholic Church since Christ to the present day. The external form of its celebration, however, has changed over time.

In Transylvania, during the 2nd Vatican Council, the Catholic Church lived in a ghetto, but after the Synod, the liturgical shift in the celebration and reverence of the Eucharist also took place here. The Eucharistic spirit of Bishop Márton Áron of Alba Iulia helped a lot to make it happen smoothly.

Nevertheless, actual cases reveal that the Bishop, too, had to deal with misunderstandings, priests who were willing to ignore all the rules. With his patient attitude and willing service, he tried hard to be the loving high priest of everyone, both of the caring, scrupulous priests and of the fussy ones, because it was about our greatest treasure, the Eucharist.

Keywords: Eucharist, Holy Mass, Communion, fast, Confirmation, 2nd Vatican Council, Márton Áron, Bishop

Manapság a II. vatikáni zsinatot fordulópontként szoktuk emlegetni az egyházi élet alakulásában. Nem véletlenül. De elfogadhatatlan azt egyértelműen kijelenteni, hogy az egyetemes

egyházban a hitélet jóra vagy rosszra fordulásának oka a zsinat határozataiban és az azt követő instrukciókban található meg. Történelmi folyamatról van szó, az Oltáriszentség tisztelete szempontjából olyan liturgikus fejlődésről, amelyet a benne élő érintett egyházi személyek különféleképpen értelmeztek és valószínűsítettak meg.

Erdélyben a vatikáni zsinat idején, a kommunista rendszer hatalmának teljében a katolikus egyház – durván fogalmazva – gettóban élt. Az egyetemes egyház belső forrongása nem volt olyan mértékű, mint a zsinat erőteljes löktetését meghatározó teológusok részegyházaiban, a Rajna-parti országokban. Viszont az sem állítható, hogy a zsinat által elindított folyamatból az erdélyi egyházmegyék teljesen kimaradtak volna. Ha visszafogottan és néhány évnyi hátránnyal is, de Erdélyben is elindult a liturgikus szemléletváltás és változás, ami legkifejezőbb formában éppen az Eucharisztia ünneplésében és tiszteletében nyilvánult meg.

A zsinat előtt nevelődött papság szigorúan ragaszkodott a liturgikus szabályok betartásához. Náluk a zsinati szellem is lassabban érvényesült. Például ha valamelyik idősebb lelkipásztor (mai megítélésünk szerint: jelentéktelen) enyhítést kívánt eszközölni az istentiszteletek végzésében, engedélyért rendszerint a főpásztorhoz fordult.

Előadásomban nincs szándékomban részletezni a zsinat előtti liturgikus szabályokat vagy gyakorlatokat, csupán az összehasonlítás kedvéért utalok egy-két idevágó szabályra.

*

Évszázadokra visszamenően Erdélyben a plébániatemplomokban a szentmisét reggel, illetve a délelőtti órákban celebrálták. A *délutáni szentmisét* kifejezetten vasár- és ünnepnapo-

kon csak a filiákban és szórványokban végezték. A krisztushívők nagyobb százalékban a főünnepeken, lelkigyakorlatokon, miszsiók alkalmával járultak szentáldozáshoz. Ebben a gyakorlatban nem kis szerepet játszott a papság (és hívek) számára előírt szigorú böjt.

XII. Piusz pápa 1953-ban kiadott *Christus Dominus* konstitúciója lényeges enyhítést hozott a böjti előírások gyakorlatában, amit Erdélyben Márton Áron (börtönből való szabadulása után) 1955. szeptember 3-án hirdetett meg. Az új rendelkezés szerint is a reggel miséző pap böjtje éjféltől kezdődött, de – a gyóntató engedélyével – egy órával a misekezdés előtt folyadékot és gyógyszerrel vehetett magához; a vasárnap esti-délutáni misézés esetén pedig ehetett három órával misekezdés előtt.¹ A szigorú böjt miatt még az elsőáldozásokat is kora reggeli órákban rendezték, amit az éhes gyerekek agapéztatása követett.

A kellően nem indokolt esetekben a vasárnap esti misét a püspök nem engedélyezte. 1948. április 5-én visszautasítja dr. Boros Fortunát ferences tartományfőnök azon kérését, hogy a kolozsvári ferences templomban délután misézhessenek: „mindaddig, amíg be nem bizonyosodik, hogy a szomszédságban lévő plébánia-templom részére engedélyezett délutáni szentmise a tényleges szükséglet kielégítésére nem elegendő. Az engedmény célja ugyanis az, hogy a délelőtt saját hibáikon kívül komolyan akadályozott hívek is eleget tehessenek misehallgatási kötelezettségeiknek és a szentmise kegyelmeiben részesüljenek.”² De szükség esetén a főpásztor szívesen hozzájárult a vasárnap délutáni miséhez. Amikor 1948. június 10-én Huber József marosvásárhelyi hittanár vasár- és ünnepnapokon a délutáni mise engedélyezését kéri a ta-

¹ Gyél: Num. 2785–1955. Közölve Márton Áron-hagyaték 12. kt. (Körlevelek –2.). Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2015. 96–99.

² Gyél: Num. 888–1948.

nulóifjúság részére, mivel a diákok sem délelőtt, sem délután 6 óra-kor tartott szentmisén nem tudnak részt venni – ui. a „tanfelügye-lőség rendelkezése alapján kihirdették a legtöbb iskolában, hogy vasárnap délelőtt 8–1-ig és délután 5 órától kezdve a diákok nem járhatnak az utcán, ebben az időben szigorú tanulási idő van” –, engedélyezi, hogy a tanulóifjúság részére, de kifejezetten az ő részükre, délután külön szentmisét végezzen.³

Hétköznapokon a délutáni misézésben határkönek számított XII. Piusz pápa *Sacram communionem* kezdetű motu proprioja az 1957. esztendőben. Márton Áron a szentszéki intézkedést még az év decemberében ismerteti a plébánosokkal, és annak végrehajtását – utasításokkal együtt – elrendeli. Az instrukcióban ki-hangsúlyozza, hogy délutáni szentmise, mind vasárnap- és ün-nepnapokra, mind hétköznapokra akkor engedélyezhető, ha azt a hívek jelentős részének lelki érdeke indokolja. „Hétköznapokra engedélyt a délutáni szentmisére csak olyan plébániák kérjenek, ahol több pap van, mert az egyetlen délelőtti szentmise áttéte-le délutánra csak egészen rendkívüli esetben lehetne indokolt.” A böjtre vonatkozóan – a Szentatya óhajának megfelelően – na-gyon szeretné, ha a papok a szentségi böjt régi fegyelmét álta-lában kötelező szabályként vállalnák, és csak a délutáni szent-misék végzése előtt vennék figyelembe az újabb enyhítéseket. A házfogságra kényszerített püspök fegyelmezett életmódot kér papjaitól. „A papot sok mindentől megmenti, ha az éjfél-t olyan időpontnak tekinti, amikor meg kell kezdenie a lelki és testi elő-készületet, az összeszedettség biztosítását, a másnapi funkciókra. A fegyelmezettség és példaadás ma a papnak fokozott mértékben kötelessége, amint kötelessége, hogy a megengedett szórakozá-sokban is mértéket tartson. Az esti összejövetelek, szórakozások, evési és ivási alkalmak legkevésbé alkalmasak arra, hogy a papi

³ Gyél: Num. 888–1948.

tekintélyt öregbítsék, ellenben igen alkalmasak arra, hogy kiseb-
bítsék, és okul szolgáljanak az Egyház és a papság kigúnyolására,
és hátrányokra.⁴ A következő évben Márton Áron a Hittudo-
mányi Főiskola és Kántoriskola igazgatóinak ad eligazítást a li-
turgikus nevelésről. Óhaja, hogy a kispapok pontosan ismerjék
meg a liturgiára vonatkozó előírásokat.⁵

A Szentatya motu proprioja biztosított lehetőséggel az erdélyi papok – lelkipásztori megfontolásból – kezdtek élni. Püspöki engedéllyel az 1960-as években először a többpapos plébániákon jött be gyakorlatba a hétköznapokon is celebrált délutáni misék végzése. A püspökhöz írt kérvények sorát az ún. „bátrabb” papok nyitották meg. Márton Áron a zetelaki plébánosnak 1962. december 17-én abból a megfontolásból engedélyezi a délutáni temetési mise végzését, mivel az egyházközségben két pap működik. De hozzáfűzi, hogy a zetelaki engedélyének „az a hátránya, hogy igényelni fogják azok a falvak is, ahol egy pap van, s akkor a hétköznapi szentmise ideje válik bizonytalanná”.⁶

A II. vatikáni zsinat befejezése után a délutáni misék érdekében látványosan megszaporodtak a lelkipásztori kérések. Kovács Béla brassó-bolonyai – káplán nélküli – plébánosnak Márton Áron csak *egészen rendkívüli* esetekben engedélyezi a *délutáni szentmisék* végzését.⁷ Esti misézésre általában a karácsonyi és nagyböjti ünnepkör előkészületi időszakára kérnek engedélyt a papok. 1971-ben a székelyudvarhelyi plébános felterjesztésére Márton Áron engedélyt ad, hogy – a három templomra kiterjedő nagy egyházközségben – advent hétköznapijain az esti

⁴ Gyél: Num. 1379–1957. Közölve Márton Áron-hagyaték 4. kt. (Oltáriszentség, Krisztus Király). Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2008. 157–165. Itt: 163.

⁵ Gyél: Num. 1183–1958. Közölve Márton Áron-hagyaték 4. kt. 166–169.

⁶ Gyél: Num. 1443–1962.

⁷ Gyél: Num. 1370–1967.

órákban egy szentmisét végezhetnek.⁸ Kényszerhelyzetekben viszont a püspök sokkal rugalmasabban teljesíti a kéréseket. A tölgyesi plébánosnak (1969-ben) engedélyezi, hogy a filiákban a temetések alkalmával délutáni órákban szentmisét végezzen, azzal a kiegészítéssel, hogy „a szombat délutáni esküvői misével a jelenlevők nem tesznek eleget a vasárnapi misehallgatási kötelezettségnek”.⁹ Ekkor Áron püspök még úgy ítéli meg, hogy a délutáni szentmisék engedélyezése teljesen bizonytalanná tenné az egyházközségek miserendjét. A kapnikbányai plébánosnak írja: „Ellenben nincs akadálya, hogy egy vagy két meghatározott hétköznapijára szentmisék délutáni órákban való végzésére engedélyt adjak.”¹⁰

A főpásztor meglehetősen fenntartással viseltetett a *szombati előesti misék* iránt, mivel az érintettek az esküvők és keresztelők alkalmával túlzásba vitték a mulatozásokat, és ezeket szerette volna visszaszorítani. Szigorúbb álláspontját tovább erősítették azok a rigorózus felfogású – és a püspök kedvében járó – plébánosok, akik csak vasárnap voltak hajlandók keresztelni és esketni. A szombati dorbézolásokról szóló leveleikkel 1971-ig, sőt még azután is az aszkéta püspök tartózkodó hozzáállását is támogatták. Márton Áron azonban az 1972. évtől már – elégséges indokok alapján – készséggel tesz eleget az ilyen szerű kéréseknek is. A verespataki plébánosnak engedélyezi, hogy azokon a vasárnapokon, amelyeken az aranyosbányai plébánián végzi a szolgálatot, Verespatakon szombaton előesti misét végezzen, és a hívek ennek a szentmisének a hallgatásával eleget tesznek a misehallgatási kötelességüknek.¹¹ A csíkdánfalvi plébánosnak engedé-

⁸ GyÉL: Num. 2263–1971.

⁹ GyÉL: Num. 1612–1969.

¹⁰ GyÉL: Num. 1375–1969.

¹¹ GyÉL: Num. 1028–1972.

lyezi, „hogy valahányszor a diákok vasárnapi szentmisén való részvétele megvalósíthatatlannak látszik, számunkra a megelőző szombat esti óráiban szentmisét végezzen. A diákok, akik ezen a szentmisén részt vesznek, a vasárnapi kötelezettségüknek is eleget tesznek.”¹² De egyházmegyei szinten továbbra sem tekinti érvényesnek a hívek számára a szombat esti mise vasárnapi kötelezettségét. Amikor 1975-ben engedélyezi az eszterneki ferences atyának, hogy szombat esti esküvők alkalmával szentmisét mondjon, hozzáfűzi: „Felhívom Tisztelendőséged figyelmét arra, hogy a hívek a szombat esti szentmisén való részvétellel nem tesznek eleget a vasárnapi misehallgatás kötelezettségének.”¹³ Ezt csak 1978-ban rendelte el.

A püspök házifogságának feloldása után elkezdődött bérmálások új helyzetet teremtettek a hétköznapi esti misék ügyében. A plébánosok délutáni, ill. esti misékre rendszerint engedélyt kértek a bérmálási előkészületek, lelkipyakorlatok, missziók tartása alkalmával. Márton Áron egy esetben sem utasította vissza az ilyen fajtájú nagyszámú kérést. Készséggel járult hozzá, hogy a bérmálást előkészítő triduum napjaiban délutáni vagy esti órákban binálás nélkül szentmisét végezzenek, melyen a bérmálkozók és hívek könnyebben szentségekhez járulhattak.¹⁴

Hétköznapiokon a délutáni szentmisék rendszeressé válása – püspöki engedéllyel – az 1970-es években kezdődött el, először a városi plébániákon, de csak egy, legfeljebb két megjelölt napon. 1972-ben Bodosi Marian OFM atya kap engedélyt, hogy minden vásár- és ünnepnap és pénteken az esti órában szent-

¹² GYÉL: Num. 2376–1972.

¹³ GYÉL: Num. 1466–1975.

¹⁴ Lásd GYÉL: Num. 1391–1969, Petrozsényban; GYÉL: Num. 1406–1969, Ditróban.; GYÉL: Num. 1509–1969, Zetelakán.; GYÉL: Num. 1610–1969, Szárhegyen; GYÉL: Num. 1670–1969, Petrozsényban.; GYÉL: Num. 687–1969, Csíkszeredában stb.

misét végezhesenek az újonnan alapított marosvásárhelyi Szent Imre-plébániatemplomban.¹⁵ A belvárosi plébániatemplomban csak csütörtöki napon volt esti szentmise az 1992. évig, Léstyán Ferenc eltávozásáig. Hadd emeljem ki, hogy a marosvásárhelyi plébános lelkipásztori megfontolások alapján nem szorgalmazta az esti szentmiséket, ui. a délutáni családlátogatásokat részesítette előnyben.

Általában minden nagyobb egyházközségben heti egy-két esti misét engedélyezett a püspök.¹⁶ Az 1980-as évektől viszont – püspöki engedélyek nélkül is – rendszeressé váltak az esti szentmisék, mára pedig már általános gyakorlattá. Ennek magától értetődő következménye lett, hogy az istentiszteleti rendszerben hátrányba szorultak a délutáni-esti hagyományos litániák, népi ájtatosságok.

A zsinat utáni rendelkezések téves értelmezésével hozható kapcsolatba túlzottan elszaporodott binálás és trinálás gyakorlata, hogy többről ne beszéljünk. A többszöri misézés – szükséghelyzetekben – addig is megvolt, de visszafogottan, és minden alkalommal a főpásztor engedélyével. Ezzel kapcsolatban példaértékű Áron püspök hozzáállása: az 1968-tól elkezdődött legendás bérmaútjain, amikor rendszerint naponta két egyházközségben is bérmaált nagy közönségek jelenlétében, csak a délelőtti bérmaáláskor végezte a szentmisét, délután, a másik plébániatemplomban egyik kísérője misézett, ő pedig azon prédikált.¹⁷

*

¹⁵ GYÉL: Num. 1163–1972.

¹⁶ A székelyvéckei plébános 1971-ben kap engedélyt, hogy hetente egyszer, szerdán, a szentmisét az esti órában végezze. Lásd GYÉL: Num. 1959–1971.

¹⁷ Huber József vallomása.

Erdélyben a kommunista időben nagy varázsa volt a *karácsonyi éjféli* misének. Ekkor a templomok zsúfolásig megteltek, falvakban és városokban egyaránt. Az emberek részéről – meg nem fogalmazott és kifejezésre nem juttatott formában – az éjféli misén való részvételnek demonstratív jellege is volt, még az akatolikusok vagy a nemhívők is szívesen eljöttek erre. Nem véletlen, hogy a rezsिम kiszolgálói, amikor és ahol csak tehettek, igyekeztek akadályokat gördíteni, megfélemlíteni a híveket. Főleg a nemzetiségileg vegyes közösségekben próbálták a magyarok ilyenszerű gyülekezetét megakadályozni. Például Radnóton a helyi Néptanács elnöke 1959 karácsony reggelén megtiltotta Petres Kálmán plébános-főesperesnek, hogy „éjjel vagy késő esti órában” szentmisét végezzen.¹⁸

Az éjféli mise összetartó jellegét akarja kiaknázni Márton Áron, amikor elrendeli, hogy a II. vatikáni zsinat megnyitása-kor, 1962. október 11-én minden plébániatemplomban éjfélikor szentmisét mondjanak és imádkozzanak a zsinat sikeréért.¹⁹ A székesegyházban a kispapok és kántoriskolások jelenlétében személyesen végezte az ünnepi szentmisét. De nem volt ennyire zökkenőmentes az egyházmegye minden plébániáján. A hatóság emberei, főleg a nagyobb egyházközségekben, több helyen megakadályozták az éjféli mise megtartását. Léstyán Ferenc Marosvásárhelyről utólag jelentette főpásztorának, hogy a városi Néptanács rendeletileg letiltotta október 11-én az éjféli szentmise végzését.²⁰ Hasonlóképpen más plébániákon is próbálták megakadályozni.²¹ Hadnagy János már botrányról számol

¹⁸ GYÉL: Num. 185–1960.

¹⁹ GYÉL: Num. 1225–1962. Közölve Márton Áron hagyaték 12. kt. (Körlevelek –2.). Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2015. 141.

²⁰ GYÉL: Num. 1225–1962.

²¹ Maroshévízen a városi Néptanács Birtok Ferenc plébánosnak megtiltja az éjféli szentmise végzését. Lásd GYÉL: Num. 1225–1962.

be: vele október 10-én késő este közölte a zetelaki Néptanács az éjféλι szentmise letiltását, amit a hívekkel már nem közölhetett. Éjfélikor a hívek nagy számban gyűltek össze a templom előtt, ahonnan csalódottan kellett távozniuk.²²

Az ún. éjféλι mise „időpontja” ma a legtöbb templomban eltávolodott éjféλιtől, elsősorban lelkipásztori megfontolások miatt. De azt is hozzátehetjük, hogy az egyház üldözésének megszűnésével és az új demokráciában adódott gyülekezési lehetőségek miatt már nincs szükség az éjféλι mise „demonstrációs” lehetőségére. Különbent ezt a fajta „demonstrációt” az egyház sohasem favorizálta, csak az emberek – ki nem mondva – használták ki. Az időpontot illetően viszont, még a kommunista időben is, éjféλι misét helyenként késő esti órákban végeztek, főleg a filiákban. Balázs András szeben-külvárosi plébános aggályoskodó kérdésére Márton Áron püspök bátorító válaszában a lelkipásztori érdekekre helyezi a hangsúlyt. Azt ajánlja, hogy Lázáret filiában az éjféλι szentmisét végezze este 8 órakor, mert „az egyes templomok partikuláris érdekeit alá kell rendelni a hívek általános érdekének”.²³

*

Márton Áron püspök szigorúan ragaszkodott az *egyházi előírásokhoz*. A *szentmise végzésének helyéül* a templomot és a kápolnát tartotta elfogadhatónak. Azonban nem zárkózott el a szabadtéri szentmisek engedélyezésétől sem, főleg a jelentősebb templombúcsúk és egyéb ünnepek alkalmával. Amikor a kisebb férőhelyes templomok nem voltak elégségesek jelentős események alkalmával a hívek befogadására, készséggel járult hozzá

²² GYÉL: Num. 1225–1962.

²³ GYÉL: Num. 2151–1967.

a szentmise szabadtéri végzéséhez.²⁴ Viszont következetes magatartásáról beszél az az intézkedése, hogy a Csíkszeredában visszavonuló Bálint Tivadar ny. plébánosnak csak a nagy hideg esetén engedélyezi a lakásán való misézést – az előírások betartásával. Hozzáfűzi: „Ezzel az engedéllyel azonban csak akkor éljen, amikor hideg vagy köd számára komoly nehézséget jelent.”²⁵

A zsinat után Márton Áron elvként szögezte le, amihez ezelőtt is és azután is következetesen ragaszkodott, hogy „Mind, amire nincs új előírás, az eddigiek szerint végzendő”.²⁶ Ennek szellemében bölcs tanáccsal látja el a kilyénfalvi plébánost: „A régi, meggyökerezett szokások megváltoztatásában megfelelő tapintattal kell eljárni. Azokat, amelyek az egyházi előírással nem ellenkeznek, nem kell bántani. A Szent vagy, Uram használata nem jelenti azt, hogy csak azt szabad énekelni, hiszen az ismert egyházi énekeknek csak egy kisebb hányadát tartalmazza.”²⁷ Somlyai István medgyesi plébános liturgikus nehézségeire imígyen válaszol: „Általában az instrukciók értelmezésénél is a jogi elv alkalmazandó: *Legislator quod voluit expressit, quod noluit tacuit*; amit kifejezetten nem abrogált, azt nem kell elhagyni, és amit kifejezetten nem írt elő, azt nem kell beleolvasni.”²⁸

*

²⁴ A delnei Keresztelő Szent János-templom búcsúünnepén engedélyezi az ünnepi nagymise végzését a templomkertben. Lásd GYÉL: Num. 1337–1969.; Engedélyezi Léstyán Ferenc síkkarcfalvi plébánosnak, hogy Nagyboldogasszony napján, a templombúcsúkor – a hívek nagy száma miatt – az ünnepi szentmisét a templomkertben felállított oltáron végezhessek. Lásd GYÉL: Num. 1815–1948.; 1969-ben engedélyezi Pakó Benedek újmisesnek, hogy primíciás szentmiséjét a hatolykai templomkertben végezze. Lásd GYÉL: Num. 1446–1969.

²⁵ GYÉL: Num. 2376–1972.

²⁶ GYÉL: Num. 1991–1967.; tusnádjfalusi plébánosnak: „amire nincs új rendelkezés, az marad az eddigiek szerint.” – GYÉL: Num. 2573–1967.

²⁷ GYÉL: Num. 1432–1967.

²⁸ GYÉL: Num. 2510–1967.

Nagyon odafigyelt az *anyanyelvű szentmise* bevezetésére. A magyar nyelvű misekönyvek beszerzését mind a négy erdélyi egyházmegye számára intézte. A lehetőségeknek megfelelően azonnal felvette a kapcsolatot a magyarországi liturgikus bizottság felelős vezetőjével, Kovács Sándor szombathelyi püspökkel. Sikerült megszereznie a bukaresti vallásügyi osztály engedélyét is az 1500 misekönyv és ugyanennyi Egyetemes Könyörgés könyv behozatalára.²⁹ Sajnos a *Lectionarium* behozatalát nem engedélyezték. Viszont sikerült megszereznie a hatósági engedélyt a *Misekönyv integráns részét alkotó Betélapok* behozatalára. 1971. május 18-án Márton Áron – az erdélyi katolikus papság és hívek nevében – hálásan köszöni meg Esty Miklós SzIT-igazgatónak a megérkezett *Misekönyveket*: „Köszönjük, hogy a mi ügyünket saját ügyüknek tekintették, és ugyanazzal a gondossággal kezelték.”³⁰

A magyar nyelvű liturgikus könyvek megérkezése (1971. március 19.) előtt a papságot arra utasította, hogy a híveket készítsék fel az új anyanyelvű mise bevezetésére.³¹ De a hivatalos bevezetés előtt, és utána még inkább, a püspöknek meg kellett küzdenie a fontoskodó és értetlenkedő papokkal. 1967-ben türelemre inti a felcsíki kerület papságát a liturgiában esedékes anyanyelv bevezetésével kapcsolatban.³² Tudatja Varró András szárhegyi plébánossal, hogy „a liturgiában elindított újításokat fokozatosan kívánjuk bevezetni, úgy, ahogy az a mi körülményeink között lehetővé válik. Az anyanyelv szerepének a fontosságával tisztában vagyunk, de ugyanúgy fontosnak tartjuk azt is, hogy az anyanyelven engedélyezett részek egységes és jó szövegben ke-

²⁹ GYÉL: Num. 1664–1969.

³⁰ GYÉL: Num. 850–1971.

³¹ GYÉL: Num. 750–1971.

³² GYÉL: Num. 2497–1967.

rüljenek a nép ajkára. E tekintetben, sajnos, elsősorban a papság visszaélésszámba-menő fegyelmezetlensége miatt, máris zűrzavar van keletkezőben. Hiába hivatkoznak külföldi példákra vagy engedélyezésekre, bármilyen és bárhol megjelent kiadvány csak akkor használható a hivatalos liturgiában, ha a helyi Ordinarius engedélyezi. Reméljük, nálunk is lassan sor kerül arra, hogy híveink igényeit kielégíthessük. Addig tehát megint csak: türelem.”³³ 1969-ben közli Ferencz Béni csíkcsicsói plébánossal, hogy „a népi nyelvet illetően szándékomban van a kérdést még ez évben rendezni, szíveskedjék ezt bevárni”.³⁴ Előkészületként a nép nyelvében való misézéshez nem tartja elfogadhatónak az imakönyvben található feleletek betanítását. A fontoskodó plébánosokat azzal nyugtatja meg, hogy mihelyt az új misekönyv megérkezik, azonnal bevezeti az egyházmegyében.³⁵ Ezt 1971 márciusában teszi meg, amikor elrendeli, hogy anyanyelven kell mondani a szentmise Gloria, Credo, Sanctus, Agnus Dei, Pater noster és Ecce Agnus Dei etc. részeinek szövegét. Voltak plébánosok – elsősorban a latinul tudó papok –, akik ódzkodtak a szent szövegek anyanyelvű formájától, a központi rendelkezést nem hajtották végre azonnal. A nagyszebeni plébánosnak, „habár hivatalos az ügy”, magánlevélben ír, annak reményében, hogy minden simán elrendeződik, és eleget tesz a híveket az anyanyelvű misére való előkészítő rendelkezésének. Most azt ajánlja a többnyelvű egyházközség vezetőjének, hogy a vásár- és ünnepnap i stentiszteleti rendbe iktasson be egy latin nyelvű misét, de „a többi a hívek anyanyelvi megosz lása szerint a különböző csoportok anyanyel-

³³ GYÉL: Num. 2493–1967.

³⁴ GYÉL: Num. 679–1969.

³⁵ GYÉL: Num. 1827–1969.

vén kell mondani (Nagyszébenben külön a német és külön a magyar anyanyelvűek részére).³⁶

Az anyanyelven végzendő misézést Márton püspök 1971. november elsején rendelte el a gyulafehérvári egyházmegyében.³⁷ „Mindenszentektől karácsonyig a szentmise szövegét csak recitálva mondják minden nap, amíg a hívek jól megismerik és megtanulják, és csak karácsonykor kezdjek meg az énekes mise bevezetését.” A magyarországi szövegben néhány helyen módosításokat is eszközölt: „Isten Báránya, *te* elveszed a világ bűneit... helyett meghagyjuk a régi formulát: Isten Báránya, *aki* elveszed a világ bűneit..., ugyanakkor a Glóriában is, ahol ez a mondat előfordul.” A többi változtatásnál is (áldjon meg titeket; a szentmiseáldozat véget ért...) megindokolja a változtatásokat.³⁸

*

A *liturgikus szabályok* terén, főleg az anyanyelvű szentmise bevezetésekor Márton Áron számára a legtöbb gondot osztálytársa, Imre József okozta, aki – tegyük hozzá – kiválóan tudott latinul. Imre József plébános már a zsinat előtt megváltoztatta a Preorátor imádságait, a zsinat után viszont nem volt hajlandó a magyar nyelvű misekönyv szövegét elfogadni. Márton Áron 1966-ban a magyar nyelvű miseszöveg javaslatára közli Imre Józseffel, „hogya a kérdés most van vizsgálat és előkészítés alatt. Tisztelendőséged megjegyzéseit igyekszünk figyelembe venni ott, ahol lehet; ahol nem muszály, ne változtassunk a népünk-nél megszokott és egyébként helyes szövegen. Várjuk tehát be az

³⁶ GYÉL: Num. 508–1971.

³⁷ GYÉL: Num. 450–1971.

³⁸ Márton Áron hagyaték 12. kt. 187–191.

egységes szöveget.”³⁹ A következő évben határozottan utasítja, hogy „szigorúan tartsa magát a liturgikus rendelkezésekhez”.⁴⁰ De hiábavaló volt a püspöki kérés hol hivatalosan, hol baráti formában. Az anyanyelvű mise bevezetésekor már nyugdíjas, s ezért László Ignác udvarhelyi főesperesen keresztül üzen: „Ha nem tartja magát pontosan az előírt szöveghez, kénytelen leszek a misézéstől eltiltani az egyházmegye egész területén. Semmiféle címen vagy ürüggyel nem lehet és nem szabad a szent szövegen változtatni. Nem ő hivatott arra, hogy a niceai hitvallást megváltoztassa vagy kiegészítse, sem arra, hogy új hitvallást szerkesszen.”⁴¹ S amikor az udvarhelyi plébános-főesperest vádolja, mert nem veszi igénybe a lelkipásztori szolgálatban, Márton Áron személyes hangon válaszol: „Kedves osztálytársam Jóska! [...] mindjárt az elején kimondom, hogy nem a főesperes személye az előállott helyzetnek az oka, hanem Te is. A plébánián a plébános az úr, az ő joga és kötelessége az istentiszteletek rendjét, a hívek lelki érdekeinek tekintetbe vételével, megállapítani, szabályozni vagy módosítani. Ehhez a plébánia területén lakó nyugdíjas papoknak is alkalmazkodniuk kell. Amikor aktív plébános voltál, te is igényt tartottál arra, hogy a te akarod érvényesüljön, s bizony volt eset, hogy a püspöknek sem fogadtál szót. Egyéni liturgiát alakítottál ki, s hiába figyelmeztettek, nem tértél el attól. [...] Nem tudok jobb tanácsot adni: tartsd be pontosan az Egyház előírásait, s alkalmazkodjál a plébánia területén kötelező istentiszteleti rendhez.”⁴² Mindezeket követően 1972. július 26-án osztálytársát kénytelen felfüggeszteni a misézéstől,⁴³ s a cenzúrát a következő évben meghosszabbítja, mivel engedély nélkül

³⁹ GYÉL: Num. 2402–1966.

⁴⁰ GYÉL: Num. 2607–1967.

⁴¹ GYÉL: Num. 1959–1971.

⁴² GYÉL: Num. 1000/40–1971.

⁴³ GYÉL: Num. 1622–1972.

magánkápolnát állított fel, ott misézett, szentségeket szolgáltatott ki. „Ha intézkedésemet nem veszi komolyan és továbbra is folytatja a misézést, akkor más eszközöket kényszerülök igénybe venni.” Továbbá hivatalosan is közli az osztálytársával: „nem engedhető meg, hogy minden pap saját liturgiát alakítson ki és az egyházközség rendjét is megzavarja. Ezért ezt a levelemet is csak azzal tudom befejezni, vagy engedelmeskedik az anyaszentegyház előírásainak s akkor végezheti a papi teendőit, vagy kitart a makacsságban s akkor kénytelen vagyok az Egyház törvényeit Tisztelendőséged ellen alkalmazni.”⁴⁴ De egy év múlva, pappá szentelésük 50. jubileumán Márton Áron együtt misézik Imre Józseffel és jubiláns paptestvéreivel.

Örömmel veszi viszont a hívek pozitív reagálását az egyház liturgikus életével kapcsolatban. Csatlós János ürmösi hívő hosszú levelére ekképpen válaszol: „Örvendek, hogy megfigyeli a vallásos életet, észreveszi problémáit. A liturgiába az anyanyelv bevezetésében vannak zökkenők, mutatkoznak eltérések, de reméljük, hogy ha a szükséges könyveket sikerül kinyomtatni, a most tapasztalható eltérések nagyrészt megszűnnek.”⁴⁵

*

Erdélyben az anyanyelvű mise bevezetésével egy másik, még a mai napig kielégítően meg nem oldott probléma is előállt a egyes lakosságú egyházközségekben, az *etnikumok közötti* feszültség. 1968-ig, a megyésítésig, illetve a nagy iparosításig a egyes nemzetiségű katolikus közösségeket – néhány kivételével – a magyar és német anyanyelvűek képezték. Az itt előállt problémákat bölcs eljárással lehetett még kezelni. Még ott is, ahol az

⁴⁴ GYÉL: Num. 1622–1972.

⁴⁵ GYÉL: Num. 1000/176–1972.

egyik nemzeti közösség kisebb létszámú volt. Dávid László fogarasi plébánosnak azt ajánlja a püspök, hogy „amennyiben a hívek 10%-a német anyanyelvű, indokolt a hónap egy vasárnapja, valamint az ún. sátoros ünnepek másodnapján német énekkel és szentbeszéddel a szentmise végzése”.⁴⁶

A román nyelvű katolikusokat az iparosításig az 1948. évben államilag felszámolt hitükhöz hű görögkatolikusok tették ki, akiknek lelki kiszolgálásáért a latin papokat az állami hatóságok legtöbbször támadták, nem egy esetben kerültek börtönbe, vagy működési engedélyüket felfüggesztették, csupán azért, mert a templomban vagy temetésen románul prédikáltak. 1968-tól az erdélyi városokba, ipar- és bányatelepekre tervszerűen betelepített moldvaiak között nagyon sok római katolikus csángó is volt, akik új színt és új igényt hoztak az érintett egyházközségekbe. Mindez időben egybeesett az anyanyelvű szentmise bevezetésével. Addig a latin nyelvű szentmise kétnyelvű prédikációval kielégítette a híveket, de most minden szinten igényekkel álltak elő a román ajkú hívek, hol őszinte szándékkal, hol hatósági manipulációkkal. Márton Áront intézkedéseiben az óvatosság jellemezte, hogy elkerülje az esetleges támadásokat. Ő sem tudott eligazodni a kérések hátsó szándékai között, ezért találunk óvatos, – mai megítélésünk szerint – túl konzervatívnak tűnő főpásztori válaszokat. Például 1972-ben a nagyobb rész elrománosodott Borbánd egyházközségből két névtelen levelet kap, melyekben a levélírók kérik, hogy román nyelven végezzék a szentmisét és a keresztyú ajtatosságot. A levelekre ráírja: „Névtelen levélre nem válaszolunk.”⁴⁷ A Vulkánba betelepült csángó hívek 1969-ben közvetlenül fordultak az Egyházmegyei Hatósághoz a román nyelvű lelkipásztori munka érdekében. Márton Áron

⁴⁶ GYÉL: Num. 204–1968.

⁴⁷ GYÉL: Num. 344–1972.

utasítja a plébánost, hogy a Moldvából odaszármazó hívek gyermekeinek hitoktatását alkalmilag oldja meg a szomszéd plébánossal, de figyelmeztesse a híveket: „Ne hasonlítsák össze helyzetüket a Bánsággal, ahol vannak román ajkú plébániák: Slatina, Bulcs, mint nálunk is Borbánd. Nekünk is vannak híveink más anyanyelvű plébániákon szétszórva, de nem igényelhetjük, hogy néhány lélekért az istentiszteleti rendet megváltoztassák.”⁴⁸ A balánbányai román nyelvű hívek részére 1972-ben – egyelőre – a plébánosnak nem ajánlja a román nyelvű szentmise bevezetését, „tekintettel arra, hogy az anyanyelvű liturgia bevezetése most van folyamatban. Ha híveink az új liturgiát teljesen megszokják és megtanulják, jövő évben a kérését megismételheti. Biztassa a híveket, akiknek nevében a kérést előterjesztette, hogy ők is a mi híveinkkel együtt kapcsolódjanak bele a szentmise és az ájtatosságok énekeibe és imáiba.”⁴⁹

Ahol pedig a román közösséget a meglévő magyar római katolikusok mellett nagyobb számban a volt görögkatolikusok teszik ki, és csak a lelkipásztori szolgálatot veszik igénybe, de nem egyértelmű a hovatartozásuk, ilyen esetben felhívja a (mócsi) plébános figyelmét, hogy „elsősorban a saját híveivel foglalkozzék, azokat igyekezzék vallásukban megerősíteni, buzgóságra nevelni, s velük a megújított és most már anyanyelven végzendő liturgia szépségét megismertetni, hogy a templomukat szeressék és a vallásukhoz ragaszkodjanak.”⁵⁰

Márton Áron a nagyobb városokban egyelőre a nem magyar anyanyelvű hívek igényét a latin nyelvű mise beállításával látja kivitelezhetőnek. „Ezt városokon és ipartelepeken, ahol híveink között más anyanyelvűek is vannak, a vásár- és ünnepnap

⁴⁸ GYÉL: Num. 1195–1969.

⁴⁹ GYÉL: Num. 1536–1972.

⁵⁰ GYÉL: Num. 1088–1971.

szentmisék rendjébe beiktathatják.”⁵¹ Lassan azonban a „latin” elmarad, legtöbb érintett helyen a román nyelv veszi át a helyét.

Igaz, hogy ekkor a moldvai csángó ügye más színben is megjelenik. Lestyán Ferenc 1971-ben jelenti Márton Áronnak, hogy Marosvásárhelyen tartózkodó moldvai római katolikus munkások panaszkodtak neki, hogy otthonaikban a szentmise olvasmányait nem hallhatják „anyanyelvükön”. Érdekes a püspöki válasz: „úgy vélem, hogy ebben a kérdésben egyedül az illetékes hívek juttathatják kifejezésre eredményes módon kívánságukat. Az elmúlt évtizedek tapasztalatából csak ezt a következtetést vonhatjuk le. A hívektől kell kiindulnia, külső intervenciók a mi részünkről inkább az ellenkező eredményre vezettek.”⁵²

*

Az egyházmegye templomaiban és kápolnáiban az 1971. évtől felgyorsult *liturgikus tér* kialakítása. A mise új rendjének bevezetése tette szükségessé mindenütt a szembenéző oltár felállítását. Márton Áron ragaszkodik ahhoz, hogy a templomokban a főoltár eredeti formájában vagy kisebb módosításokkal megmaradjon, ahol az Oltáriszentséget „kívánatos továbbra is ott őrizni. A katolikus templomnak a szíve az Oltáriszentség, s ezt nagy gonddal és tisztelettel szem előtt kívánjuk tartani.” A szembenéző oltár felállítását előzetes engedélyéhez köti. „Az oltár felszerelése, a terítőkön kívül: 2 vagy 4 alacsony gyertyatartó és a közepén a kereszt... A szembenéző oltár aljába nem szabad sem képet, sem szobrot, szentsírt sem elhelyezni.”⁵³ A plébánosoknak csak előre bemutatott tervrajz alapján ad engedélyt a szembe-

⁵¹ GYÉL: Num. 2203–1971.

⁵² GYÉL: Num. 2662–1971.

⁵³ GYÉL: Num. 750–1971.

néző oltárok felállítására, legtöbbször ezzel a kísérőszöveggel: „A plébánia templom átrendezése próbajellegű legyen addig, amíg a legmegfelelőbb megoldást megtalálják.”⁵⁴ A nem megfelelő terveket, végleges engedély megadásához, újrakészítteti. A csíkszentmihályi plébánosnak írja: „Az Oltáriszentség elhelyezéséről pedig másképpen kell gondoskodni. A rajzon feltüntetett elhelyezést nem fogadhatom el. Nyugaton is többszöri szerencsétlen kísérlet után arra jöttek rá, hogy az Oltáriszentség a legjobb helyen – a szembenéző oltár beiktatása után is – a főoltáron van. Ezért ahol megfelelő oldalkápolna nincsen és a szentély elég tágas a szembenéző oltár elhelyezésére is, változatlanul meghagyták a főoltárt, vagy legfeljebb az oltárlépcsőzetét szabták szűkebbre, hogy teret nyerjenek. Számolni kell azzal is, hogy a hívek is ragaszkodni szoktak a főoltárhoz.”⁵⁵

*

Az egyházmegyei *örökös szentségimádás* Erdélyben a 20. században lett népszerű. Mailáth G. Károly püspök szervezte meg az egyházmegyét átfogó formában, Márton Áron 1958. január 1-jei hatállyal újjászervezte, amit az 1972. évben a liturgia reformjával kapcsolatban kiegészítő instrukciókkal látott el. Mindkét esetben kihangsúlyozta, hogy a szentségkitétel szentmisével kezdődjék és délután vecsernyével végződjék. 1957. december 7-én szorgalmazza, hogy mind a szentmisén, mind a befejező ájtatosságon szentbeszéd legyen. „A délelőtti szentbeszédben ismertessék a szentségimádás célkitűzéseit, módját, jelentőségét, délután foglalják össze hatását, eredményeit, az abból fakadó

⁵⁴ GYÉL: Num. 1070–1971.

⁵⁵ GYÉL: Num. 1992–1970.

feladatokat és elhatározásokat.”⁵⁶ 1972-ben már figyelembe veszi az *Eucharisticum Mysterium* kezdetű pápai instrukció pontjait is. „Ügyelni kell arra, hogy a szentségkítételnél a legszentebb Szentség tiszteletének a szentmisével való kapcsolata külsőleg is kifejezésre jusson. Következésképp kívánatos, hogy az ünnepélyesebb és huzamosabb szentségkítétel annak a szentmisének a végén történjék, melyben a kiteendő ostyát konszekrálták.”⁵⁷ Elméletben még érvényben vannak az instrukciók, a gyakorlatban viszont jó pár évtizede megszűntek; legtöbb közösségben – a veszernyék felszámolásával, a közös lezáró szentségi óra mellőzésével – az egyházmegyei örökös szentségimádás ünnepi befejezése ünnepi szentmisével végződik.

*

A *hívek áldoztatására* vonatkozóan Márton Áron intézkedéseiben – az egyház gyakorlatának megfelelően – változás figyelhető meg. A II. vatikáni zsinatot követő instrukciók előtt főleg a bérmálások alkalmával a misén kívüli áldoztatást szorgalmazta, egyrészt a szigorú szentségi böjttel miatt, másrészt a fő ünnepség hosszúsága miatt, amikor a bérmálás szentségét a szentmise után szolgáltatta ki. 1956. március 27-én azt ajánlja Jaross Béla marosvásárhelyi plébános-főesperesnek, hogy bérmálás napján kora reggel olyan időpontban végezzenek egy szentmisét a bérmálkozók részére, ahol megáldoztatják őket, hogy az ünnepi mise és bérmálás előtt reggelizhessenek.⁵⁸ 1960-ban a szentáldozás kiosztására vonatkozó szentszéki új intézkedéseket azonnal előírja, és a szentmisében való áldoztatást teszi első helyre.

⁵⁶ GYÉL: Num. 2500–1957.; Közölve Márton Áron-hagyaték 4. kt. 143–145.

⁵⁷ GYÉL: Num. 540–1972.; Közölve Márton Áron-hagyaték 12. kt. 191–195.

⁵⁸ GYÉL: Num. 1500–1956.

Hangsúlyozza, hogy a szentmiseáldozat bemutatásában a hívek részvételüket az áldozással fejezik ki.⁵⁹

1971-ben, az anyanyelvű misézés bevezetésekor kiadott instrukciójában az áldoztatás formáját illetően ragaszkodik az addigi gyakorlathoz: az áldozó térdel, és a pap a szentostyát az áldozó nyelvére helyezi.⁶⁰ A körlevelét fenntartással fogadó Kovács Béla (egykori püspöki titkára, a békepapság egyik főszereplője) kérdéseire kihangsúlyozza: „Az *egység* megőrzése és biztosítása mindenestre mindnyájunk fontos kötelessége. Még fontosabb akkor, ha az *egység* akár a fegyelem, tanítás stb. területén van veszélyeztetve. Fontos a liturgia minden mozzanatában s így a nyelvezetében is... Közöttünk is akadnak, akik az újdonság után kapkodva szívesen utánoznak másokat. A kategorikus [áldoztatásra vonatkozó] rendelkezéssel ennek szeretnők elejét venni, mert ez is az *egység*nek egy igen lényeges mozzanata, s szeretnők, ha a papság is megértené a 2. vatikáni zsinat igazi szándékát és alap gondolatát: a reform nem a külsőségekben, hanem a lelki megújulásban áll.”⁶¹

A *kétszín alatti áldozás és koncelebrálás* első megnyilvánulását a ferences közösségekben találjuk meg. 1966. március 5-én P. Benedek Fidél OFM tartományfőnök kérésére a püspök engedélyezi, hogy a három ferences közösségben (Dés, Esztelnek, Körösbánya) a laikus testvérek két szín alatt áldozhassanak a nagycsütörtöki koncelebrációs szentmise keretében.⁶² 1969 júniusában engedélyezi az újmisézés papoknak, hogy az első ünnepélyes szentmiséjükön két szín alatt megáldoztassák szüleiket,

⁵⁹ GYÉL: Num. 3390–1960.; Közölve Márton Áron-hagyaték 12. kt. 133–140.

⁶⁰ GYÉL: Num. 750–1971.; Közölve Márton Áron-hagyaték 12. kt. 187–191.

⁶¹ GYÉL: Num. 750–1971.

⁶² GYÉL: Num. 598–1966.

nagyszüleiket, testvéreiket és azok családját, keresztszüleiket, oltáranyát, különös jótevőket.⁶³

A koncebrálásra is 1969 és 1972 között engedélyt kértek és kaptak a papok indokolt esetben. 1969-ben a ferences atyáknak engedélyezi, hogy P. Schwartz Renát OFM ezüstmiséjén koncebráljanak.⁶⁴ 1972 nyarán Dukát József plébános kérésére hozzájárul, hogy az udvarhelyi véndiák-találkozó alkalmával a pap-osztálytársak együtt misézzenek.⁶⁵ A Borszéken üdülő vendégpapok részére 1972-ben engedélyezi, hogy a liturgikus előírásoknak megfelelően koncebráljanak.⁶⁶ De a következő évtől, a papi koronagyűlések újjászervezésekor ő maga ajánlja a koncebrálást a lelkinapra összegyűlt papságnak, még abban az esetben is, ha reggel szentmisét végeztek egyházközségükben.⁶⁷

*

Márton Áron püspök *nem tartja helyesnek a szentmisek utáni ájtatosságok elvégzését*. 1962. október 20-án figyelmezteti Imre József kézdiszentkereszti plébánost: „A szentmise liturgikus cselekmény, a rózsafűzér vagy litánia ájtatosság; a kettőt nem szabad összekeverni.”⁶⁸ Amikor a gyergyóhodosi plébános felterjesztésére 1968-ban liturgikus instrukciókat fogalmaz meg, külön megjegyzi, „hogy a mise utáni mindennapos közös ájtatosság elnyomja a szentmise jelentőségét, s azt a látszatot kelti, mintha az ájtatosságon volna a hangsúly, a szentmise csak keret

⁶³ GYÉL: Num. 1414–1969.

⁶⁴ GYÉL: Num. 1415–1969.

⁶⁵ GYÉL: Num. 1443–1972.

⁶⁶ GYÉL: Num. 1361–1972.

⁶⁷ GYÉL: Num. 1510–1973.

⁶⁸ GYÉL: Num. 1276–1962.

hozzá”.⁶⁹ Furcsállja Jénáki Ferenc ny. plébános kezdeményezését, hogy homília után beillesztette a *Jézus Szent Nevéről szóló litánia* recitálását, „a reformált misében nem lehet beilleszteni. Természetesen megtartjuk továbbra is, mint ájtatosságot.”⁷⁰ 1971-ben a kudzsiri lelkész a *Liturgia Verbi* és *Liturgia Eucharistia* közé valami vecseryefélét akart beiktatni. Márton Áron határozottan visszautasítja: „Ez mindenképpen szigorúan tilos, a misébe sem a régi, sem az új formájában nem szabad beiktatni semmi olyasmit, amit a rubrikák nem engedélyeznek.”⁷¹

*

Az átmeneti korban rengeteg bizonytalanság jelentkezik. Régi fölösleges sallangok és néha-néha értékek is eltűnnek, és helyüket a kornak megfelelő értékek váltják fel. Az egyház istentiszteleti életében a változás nem ennyire egyértelmű, mert itt egyszerre állandóságról és folytonos fejlődésről van szó. Az Oltárszentség a katolikus egyház éltető lelkét jelentette Krisztustól napjainkig. Ünneplésének külső formája viszont változott az idők folyamán, és ennek voltunk/vagyunk tanúi Erdélyben a II. vatikáni zsinat után. Márton Áron eucharisztikus lelkülete sokat segített a nagy fordulatkor, hogy zökkenőmentesen menjen végbe a liturgikus váltás. A konkrét esetek viszont arról árulkodnak, hogy neki is meg kellett küzdenie a meg nem értékekkel, a minden szabályt mellőzni kívánó papokkal. Türelmes magatartásával és készséges szolgálatával igyekezett mindenkinek – a fontoskodó és aggályoskodó papoknak egyaránt – szerető főpapja lenni. Mert a legnagyobb kincsünkről, az Eucharisziáról volt szó.

⁶⁹ GYÉL: Num. 776–1968.

⁷⁰ GYÉL: Num. 1000/14–1970.

⁷¹ GYÉL: Num. 1393–1971.

JAKUBINYI GYÖRGY

ny. érsek
Gyulafehérvári Érsekség
Gyulafehérvár, Románia
györgy.jakubinyi@romkat.ro

Mi a mnemotechnika? Példákkal megvilágítva tanárok, papok részére

Zusammenfassung: *Was ist Mnemotechnik? Anhand mehrerer Beispiele erklärt für Dozent/inn/en.* Dem Titel nach geht es um Methoden für Gedächtnishilfe im Studieren und Lernen. Anhand des Artikels der Psychologin Dáné Gabriella wird die Mnemotechnik als Begriff erklärt und viele Methoden gezeigt, um für hilfeleistende Lernverse zu schaffen. Nach dieser wissenschaftlichen Einleitung kommt meine Sammlung von mnemotechnischen Lernversen, die ich im Laufe meines Dozierens gesammelt habe. Die Sammlung ist nach Themen geordnet: die Heilige Schrift/Bibel (1–9), Kirchengeschichte (10–12), Kalender (Chronologie) (13–16), Katechismus, Glaubenslehre (17–23), Philosophie-Logik (24–25) also insgesamt 25 Lernverse. Am Schluss werden die Quellen der Sammlung angegeben.

Schlüsselwörter: Mnemotechnik, Mnemonik, Informatik, Merkspruch, Eselsbrücke (Eselsleiter), Merkreim, Merkvers, Lernspruch, Gedächtnisstützen.

Diákkoromban mindig érdekelt a kérdés, hogyan lehet megjegyezni, „kívülről megtanulni” nehéz névsorokat, nyelvtani szabályokat stb. Ezért örültem, amikor középiskolás koromban Tóth Tihamér ifjúsági könyveit olvasva, *A művelt ifjúban*¹ felfedeztem az emlékezés/mnemotechnika ismertetését nagyszerű példákkal. Némettanárnőnk is tanított egy ilyen emlékeztető

¹ Tóth Tihamér, *Az ifjú műveltsége. Ne igyál!* Budapest 1937, 88.

versre, amely az esetek használatát foglalta tanversbe. Majd kis-pap koromban jó spirituálisunk (lelkiigazgatónk), dr. Tyukodi Mihály latinórán bekérte a főnevek nemeinek emlékeztető verseit. Tanárkoromban is (1974–1992) örültem, ha találkoztam ilyen mnemotechnikai versekkel, pl. a Szentírás könyveinek vagy az egyetemes zsinatok sorának emléző verseivel. Mindezeket feljegyeztem, összegyűjtöttem, használtam a tanításban. Most arra gondolok, hogy talán más is felhasználhatja, ezért gondoltam közlésére. De előbb a skolasztika módszere szerint tisztázzuk a fogalmakat.

Az emlékeztetögzítésnek nagyon sok lexikoni adata van, akár lexikonokban, akár a Wikipédián ilyen címszavak alatt: Mnemotechnika, Mnemonik, Emlékezet, Emlékeztetögzítés stb. Az emlékeztetögzítésnek elavult magyar szava az emlézés. Tudományos görög neve a *mnemotechnika*: *mnémé* = emlékezet, emlék, *techné* = ügyesség, művészet, mesterség, tehát *mnemotechnika* = az emlékező(tehetség) ügyessége. Álljon itt Dáné Gabriella iskola-pszichológus Wikipédia-cikke.²

„A mnemotechnikai eljárások az emlékezet hatékonyságát növelő eljárások, melyekre ugyancsak nagy szükségünk van a tanulás során. Általuk sikeresen jegyezhetünk meg *nehezen megtanulható, egymással logikus kapcsolatban nem álló adatokat* vagy valamilyen értelmes rendet teremteni a megtanulandó anyagrészen. Elsősorban a képzelet működésére épülnek. [...] Lényeges a két (vagy több) elem közötti kapcsolat milyensége. A következőkben leírunk néhány módszert, melyet alkalmazhatsz a tanulás során:

² *Mnemotechnikai eljárások, avagy miként növeld koncentrációs hatékonyságod*, in: Wikipédia.

Rímalkotás: a megtanulandó szavakból rímet, verset alkotatsz, pl. »Elöttem van észak, hátam mögött dél, balra a nap nyugszik, jobbról pedig kél.«

Képzeltbeli összekapcsolás: két vagy több szó egyesítése egy közös, élénk képzeleti képben. Pl. cinke és mag: A cinke magot eszik.

Bizarr (képi) asszociáció: a szavak szándékosan bizarr, szokatlan vagy vicces képekben való összefoglalása. Pl. cica és cilinder: Cica, cilinderrel a fején.

Mozaikszavak: pl. olvaszd: **O**tília **v**asalót **a**dott **s**zombaton **D**inának.

Verbális közvetítő: két szót összekapcsolhatsz egy közbülső harmadik segítségével. Pl. alma – ház: alma – MAGHÁZ – ház.

Kulcsszó-ábécé: számok megjegyzése, egy saját szám-betű (mássalhangzó) rendszer kialakítása. A számsort alkotó betűkből aztán mondatot, szókapcsolatot lehet kialakítani és ezt társítani az adott számhoz. Pl.: 3,141592=Írd(3), ő(1) lesz(4) a(1) kicsi(5) kalkulált(9) pi(2).

Helyek módszere: a lista elemeinek képzeletben való elhelyezése egy ismert útvonalon vagy akár a lakásban.

Mondatalkotás: Pl. ha az E-G-H-D-F, a kotta öt vonalának ábécés neveit kell megjegyezni alulról felfelé, g-kulcs esetén: »Este gitározik három derűs fickó.«

Memóriafogas: a megjegyzendő dolgokat „felakaszthatod” egy jól ismert kampóra (fogásra). Pl. számok egymásutánja vagy az ábécé betűi szolgálhatnak fogasként, de ezekhez egy konkrét dolgot kell társítani (1 = meggy: »Egy – megérett a meggy...«), és csak azután társítható ehhez a tanulnivaló.

Kép vagy képsorozat készítése: a megjegyzendő információk egy közös képben való lerajzolása vagy képsorozat, képregény készítése.”

Gyűjteményemet nem a módszerek szerint csoportosítottam, hanem a tantárgyakat követve, vagyis téma szerint.

Mnemotechnikai (emléző) segítség a tanulásnál

A Szentírás:

1. A Biblia kánonja versben: (református)

*Mózes öt könyvét az Ótestamentumban
József, Bírák és Rút követik nyomban.
Sámuel, Királyok, Krónikák utánuk,
Két-két könyvre lévén felosztva mindhármuk.
Ezdrás, Nehemiás, Eszter, Jób sorára
Következik Dávid százötven Zsoltára.
A bölcs Salamoni Példabeszédekre
Jön a Prédikátor s Énekek Éneke.
Mostan Izaiás, Jeremiás mennek,
Siralmai jönnek mindjárt ugyanennek.
Majdan Ezékiel, Dániel, Ózeás,
Jóel, Ámosz után Abdiás és Jónás.
Mikeásnál Náhum, Habakukra térünk,
Szofoniás után Aggeushoz érünk.
Még csak Zakariás, Malakiás mennek,
S itt vége van az Ószövetség könyvének.
Máté nyitja meg az Újszövetség könyvét,
Márk, Lukács és János követik ösvényét.
Nyomban az Apostolok Cselekedeteit
S utána találjuk Szent Pál leveleit:
A legelsőt intézi a Rómaiakhoz,
A két további a Korintusiakhoz.
Legott Galácia, Efezus, Filippi,
Kolossze várait csak egy-egy illeti.*

*Tesszalonikába s Timóteushoz vizont
Két levél szól, de csak egy Tituszhoz.
Egy szól Filemonhoz, Zsidókhöz is végre,
Összes számuk ekként megyen tizennégyre.
Jakab után érjük Péter két levelét,
Három hordja János, egy a Júdás nevét.
A Titkos Jelenések áll leghátul
Szent Jánostól, amaz evangélistátul.*

2. Ugyanaz, katolikus változat (a hét deuterokanonikus könyvvel):

*Mózes öt könyvét az Ótestamentumban
Józsué, Bírák és Rút követik nyomban.
Sámuel, Királyok, Krónikák utánuk
Két-két könyvre lévén felosztva mindhármuk.
A következőkben négy könyv ékeskedik:
Ezdrás, Nehemiás, Tóbiás és Judit.
Eszter a Jób könyvének most jön sorára,
Tolakodik Dávid százötven Zsoltára.
A bölcs Salamoni Példabeszédekre
Jön a Prédikátor, Énekek s a Bölcsesség könyve.
Mostan Sirák, Izaiás, Jeremiás mennek,
Siralmai zengnek mindjárt ugyanennek.
Majdan Ezékiel, Dániel, Ózeás,
Jóel, Ámosz után Abdiás és Jónás.
Mikeásnál Náhum, Habakukra térünk,
Szofoniás után Aggeushoz érünk.
Még csak Zakariás, Malakiás mennek
És az első kettő a Makkabeus könyvek.
S vége is van már az Ószövetségnek.*

3. Bibel-Song. A Szentírás 73 könyve német gyermekdalban. Szövege és dallama Gabriele Schwarzmann, Religionslehrerin, Mondsee 2009.

1. Mit den fünf Büchern Mose fängt sie an: Genesis, Exodus, Levitikus dann – Numeri und Deuteronomium – Diese Ouvertüre ist nicht dumm.

2. Die Geschichtsbücher Josua, Richter, Rut, die Bücher Samuel, Könige, Chronik – gut. Esra, Nehemia – Tobit, Judit, Ester. Die Bücher Makabäer sind hier Letzter.

3. Die Lehrweisheitsbücher fangen mit Hiob an, Psalmen – Sprichwörter – Kohelet dann, das schöne Hohelied, das Buch der Weisheit, Jesus Sirach erinnert an unsere Zeit.

4. Der Propheten gibt es viel: Jesaja, Jeremia, Baruch, Ezechiel, Daniel. Vom Zwölfpropheten-Buch ist uns einer sehr vertraut: (Hosea-Joël-Amos-Obadja-Jona-Micha-Nahum-Habakuk-Zefanja-Haggai-Sacharja-Maleachi) Jona, der vor Gottes Auftrag abhaut.

5. Das neue Testament fährt mit Jesus fort, Matthäus, Markus, Lukas und Johannes Wort. Was nach Ostern geschah, das liest du dann in der Apostelgeschichte – das ist spannend Mann.

6. Paulus schrieb seine Briefe an Römer und Korinther, Galater, Epheser, Philipper und Kolosser. Nach Thessaloniki, an Timotheus, an Titus, Philemon und die Hebräer zum Schluss.

7. Doch lesen wir auch Briefe von Jakobus und Petrus, Johannes und Judas – und zum Schluss werden die Visionen des Johannes offenbar: die Offenbarung als Finale – sonnenklar!

4. A tíz egyiptomi csapás latinul (Decem plagae Egyptiacae):

Prima rubens unda: Ranarum plaga secunda.

Inde culex tristis, post musca nocentior istis.

Quinta pecus stravit: Vesicas sexta creavit.

Deinde subiit grando: locusta cuncta vorando.

Nona tegit solem: primam necat decima prolem.

(Első a vöröslő hullám: a békák csapása a második.

Ezután a szomorú szűnyog, majd az ezeknél ártalmasabb légy.

Az ötödik leterítette a marhát: hólyagokat hozott létre a hatodik.

Majd jött a jégeső: a mindent felfaló sáska.

A kilencedik elfedte a napot: az elsőszülöttet megöli a tizedik.)

5. A tizenkét bíró (Bír 3–16):

Otniel, Ehud, Sámgár,

Débora és Bárák,

Gedeon, Abimelek, Tola,

Jáir, Jefte, Ibszán,

Elon, Abdon, Sámson.

6. A tizenkét kis próféta (12 szentírási könyve):

Ozeás, Joel, Ámosz, Abdiás,

Jónás, Mikeás,

Náhum, Habakuk,

Szofoniás, Aggeus,

Zakariás, Malakiás.

7. Szent Pál levelei:

RoKoKo (Római, I. Korintusi, II. Korintusi stb.)

GalEFi

KolTesszTessz

TimTimTit

FilZsid

8. ugyanaz más változatban (itt a címzettek csak egyszer fordulnak elő):

RomKorGalEf

FilKolTesszTim

TitFilZsid

9. A Jelenések könyve hét községe (Jel 2–3):

ESzPeTi

SzárFiLa

(Efezus, Szmirna, Pergamon, Tiatira, Szárdesz, Filadelfia, Laodicea)

Egyháztörténelem:

10. Az egyházüldöző római császárok:

<i>NeDoTraMa</i>	(Nero, Domitianus, Traianus, Marcus Aurelius,
<i>SeMaDe</i>	Septimius Severus, Maximinus Thrax, Decius,
<i>ValeDi</i>	Valerianus, Diocletianus.)

11. A 21 Egyetemes Zsinat:

<i>NiKoE</i>	(I. Nikaiai, I. Konstantinápolyi, Efezusi,
<i>KalKoKo</i>	Kalkedoni, II. és III. Konstantinápolyi,
<i>NiKoLa</i>	II. Nikaiai, IV. Konstantinápolyi, I. Lateráni,
<i>LaLaLa</i>	II., III. és IV. Lateráni,
<i>LiLiVi</i>	I. és II. Lyoni, Vienne-i,
<i>KonFirLa</i>	Konstanzi, Firenzei, V. Lateráni,
<i>TriVaVa</i>	Trienti, I. és II. Vatikáni)

12. Az Árpádházi magyar királyok Szent Istvántól

III. Endréig (1000–1301):

IPA EB SaGÉL (I. Szt. István, Péter, Aba Sámuel, I. Endre,

I. Béla stb.

KIB GILIB

ILE BILE összesen 23 király)

Naptárkészítés (időszámítástan):

13. Az állatöv jegyei:

Kos, Bika, Ikrek, Rák, az Oroszlán és arató Szűz,

Mérleg után Ollós (skorpió), Nyilas és Bak, Kanta (Vízöntő)

Halakkal.

14. A római naptár nonái és idusai:

Sex Nonas Maius, October, Iulius et Mars,

Quattuor at reliqui: dabit Idus quilibet octo.

(Hat Nonae van májusban, októberben, júliusban és márciusban,

Négy a többiben: mindegyik nyolc/at hozzáadva/ Idust ad.

15. A „*csízio*” túl bonyolult ünnepnapotár volt. A naptárreform óta már semmi gyakorlati haszna. 24 soros értelmetlen vers, minden hónapra kétsoros hexameter esik, amelynek szótagszáma megegyezik a hónap napjainak számával. A verset a napokra eső szent kezdőszótagjából alkották, vagy ha nem esik szent egy napra, akkor annak szótagja az előző szent második szótagja vagy valamilyen „töltelékszöveg” lesz, s így tovább. Neve a kezdő ünnepből jön: régen Újév Urunk körülméletlésének ünnepe volt,

latinul /Circum/cisio. Az érdekesség kedvéért közlöm január latin és magyar „csízóját”:

*Cisio Janus Epi sibi vendicat Oc Feli Mar An
Prisca Fab Ag Vincen Ti Pau Po nobile lumen.*

(Az első sorban 17 szótag van, tehát jan. 1–17. napjait tartalmazza. A nagy betűvel kezdődő jelöl ünnepet, szentet: jan. 1. Circumcisio, 6. Epiphania, 13. Octava Epiphaniae, 14. S. Felix, 15. S. Marcellus, 16. S. Antonius. A második sorban 14 szótag van, tehát jan. 18–31. napjait tartalmazza: jan. 18. S. Prisca, 20. S. Fabianus, 21. S. Agnes, 22. S. Vincentius, 24. S. Titus, 25. S. Paulus, 26. S. Polycarpus.)

*Kis Karácsontól Kereszt túl / Jó Pál Remete nagy disznós
Antallal Fáb Ag Vinczhez szent / Pál fordula Károllal.*

(Az első sor 16 szótagot tartalmaz, tehát jan. 1–16. ünnepeit, szentjeit. 1. Kis Karácsony Újév régi neve. 6. Vízkereszt, 10. Remete Szent Pál. A második sorban 15 szótag van, tehát jan. 17–31. napjait tartalmazza. 17. Remete Szent Antal, 20. Szent Fábrián, 21. Szent Ágnes, 22. Szent Vincze, 25. Szent Pál fordulása, 28. Nagy Szent Károly császár.)

16. A négy kántorböjt időpontja latinul (ez is már csak történelmi érdekesség):

*Post Luciam, Cineres, post Sanctum Pneuma Crucemque
Tempora dat quatuor feria quarta sequens.*

(Luca, Hamvazószerda, Pünkösöd és Szentkereszt után Kántorböjtöt ad a következő szerda.)

Katekizmus, hittan

17. Az irgalmasság testi és lelki (7 + 7 = 14) cselekedetei latinul:

Visito, poto, cibo, – Redimo, tego, colligo, condo,

Consule, carpe, doce, – Solare, remitte, fer, ora.

(Az **irgalmasság hét testi cselekedete**: betegeket látogatok, szomjazókat itatok, éhezőknek enni adok, – Foglyokat kiváltok, ruhátlanokat befödök, utasokat befogadok, halottakat eltemetek.

Az **irgalmasság hét lelki cselekedete**: adj tanácsot, ints meg, taníts, – Vigasztalj, bocsáss meg, viseld el a bántalmakat, az élő-kért és holtakért imádkozz.)

18. A Szentlélek kilenc gyümölcse latinul (Gal 5,22–23):

CaGaPa	(caritas, gaudium,	(szeretet, öröm, békesség,
	pax,	
PaBeBo	patientia,	türelem, kedvesség, jóság,
	benignitas, bonitas,	
LoMaFi	longanimitas,	nagylelkűség, szelídség,
	mansuetudo,	hűség)
	fidelitas)	

19. Zsidó hitigazságok gyermekversben:

1. Ki tudja, mi az: Egy? Az egyet tudom én: Egy a mi Istenünk az égen és a földön.

2. A kettő mi, ki tudja? A kettőt tudom én: kettő a frigy két táblája, egy a mi Istenünk az égen és a földön. (...3–12.)

13. A tizenhárom mi, ki tudja? A tizenháromat tudom én: Tizenhárom Isten fő jellemvonása, tizenkettő Izráelnek törzse, tizenegy volt József csillagképe, tíz volt Istennek parancsa, kilenc a terhesség hónapja, nyolc a Mila (a nyolcadnap körülmételés), hét a hétnek napja, hat a Misna rendje, öt a Tóra (Mózes öt) könyve, négy volt az ősanyánk, három az ősapánk, kettő a frigy kőtáblája, egy a mi Istenünk az égen és a földön.

20. Előbbi katolikus változata hittanos énekben:

1. *Mestereknek mestere, mestere, mondd meg: mi az egy?
Egy az Isten, a jó Isten,
Aki minket alkotott, alkotott.
Mindörökké. Ámen.*
2. *Mestereknek mestere, mestere, mondd meg: mi a kettő?
Kettő Mózes táblája.
Egy az Isten, a jó Isten.
Aki minket alkotott, alkotott.
Mindörökké. Ámen. (.....3–9.)*
10. *Mestereknek mestere, mestere, mondd meg: mi a tíz?
Tíz az Isten parancsa,
Kilenc angyalok kara,
Nyolc boldogság,
Hét a szentség,
Hat veder volt Kánába'.
Éljünk mindig barátságba'.
Öt az Egyház parancsa,
Négy az evangélista,
Három a pátriárka,
Kettő Mózes táblája,
Egy az Isten, a jó Isten,
Aki minket alkotott.
Mindörökké. Ámen.*

21. 1–5. számok a Szentháromság teológiájában latinul (De Deo uno et trino):**A Szentháromság Egy Istenben van:**

1. *unica natura divina* (egyetlen isteni természet a három Személyben),
2. *duae processiones* (két eredés: Az Atya szüli a Fiút és az Atya és a Fiú leheli a Szentlelket mint egy elv és egy leheléssel),

et duae missiones (és két küldetés: az Atya küldi a Fiút és az Atya és a Fiú küldi a Szentlelket mint egyetlen elv),

3. *tres Personae Divinae* (három isteni Személy: Atya, Fiú és Szentlélek),

4. *quatuor relationes reales* (három valós viszony: *atyaság, fiúság* és (aktív) *lehelés és származás* (passzív lehelés), amelyekből csak három különbözik egymástól valósan mint egymással szembenállók, mert az aktív lehelés – amely közös az Atyának és a Fiúnak – nem különbözik valósan az atyaságtól, amellyel nem helyezkedik szembe).

5. *quinque notiones*: öt fogalom az isteni Személyekben, amelyekkel mi felismerjük és egymástól megkülönböztetjük (kettő az Atyában: nem született, de szült /beszámítva az aktív lehelést is/; kettő a Fiúban: a fiúság és az aktív lehelés; egy a Szentlélekben: a passzív lehelés /leheltség/).

Ebből: 4 (2–5) *relationes* (viszonyok)

4 (1–4) *proprietas* (tulajdonságok)

3 (2–4) *notiones personales* (személyi fogalmak)

22. *A hét főbűn*: P. Farkas István OSchP piarista atya szerint. Közli tanítványa, Bezák Tamás római váci kispap, 2005. április 24.

KEFÖBITOHARE = **K**evélység, **F**ösvénység, **B**ujaság, **I**rigység, **T**orkosság, **H**arag, **R**estség.

23. *A Szent Korán 114 szúrája (fejezete)*

Megegyezik – csak számban! – az apokrif *Evangelium Thomae Copticum* azaz Szent Tamás kopt evangéliumával, amely az Úr Jézus 114 mondását tartalmazza.

Filozófia – Logika

24. A szillogizmusok

„A szillogisztika = *következtetésttan*: a logika része, mely a 4 alapvető ítélet viszonylataival foglalkozik. Ez a 4 állítás a következő: az Affirmo (állítok) és a nEgO (tagadok) ige első két magánhangzójával jelölve; az ítélet alanyát (S = subiectum) és állítmányát (P = praedicatum) tartva szem előtt: A : minden $S - P$ (egyetemes állító ítélet), I : néhány $S - P$ (részleges állító), E : egyetlen S sem P (egyetemes tagadó), O : néhány S nem P (részleges tagadó ítélet). Ezek között az állítások között a következő viszony áll fenn: A és I ill. E és O között alárendelt, A és O , valamint I és E között ellentmondásos, A és E között ellentétes, I és O között „al-ellentétes” viszony. Így áll elő a híres *szillogisztikai négyzet*:

A	ellentétes	E
alárendelt	ellentmondásos	alárendelt
I	al-ellentétes	O

Következtetéseknél az alanyhoz és az állítmányhoz a középső elemet (M = medium) is hozzá kell rendelnünk, amely ti. két ítélet közös része, és ennek alapján 2-ből egy 3. állítás vezethető le. Attól függően, hogy a medium hol helyezkedik el, a következő *figurák* állíthatók föl:

I	II	III	IV
M-P	P-M	M-P	P-M
S-M	S-M	M-S	M-S
S-P	S-P	S-P	S-P

Ha figyelembe vesszük az ítélet négy jelzett alaplómódját is, minden figurán belül 6 mód, összesen 24 adódik. Ezek rendszerezésére és memorizálására *Hispaniai Péter* (*Petrus Hispanus*, azonosítják XXI. János pápával, 1210/20 – pápa 1276–†1277) a

következő emlékeztető verset alakította ki (a szavak műszavak, jelentésük nincs! A szillogizmusokat az előbb jelzett magánhangzók jelölik: A, E, I, O, pl. Barbara = A + A = A):

I. *Barbara, Celarent, Darii, Ferio, Barbaro, Velarent,*

II: *Cesare, Camesteres, Festino, Baroco, Cesaro, Camestrop,*

III. *Darapti, Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison,*

IV. *Bamalip, Camenes, Dimaris, Fesapo, Fresison, Camenop.*

Egy példa a *Barbarára*: Ha minden $S - P$, és minden $S - M$, akkor minden $M - P$. A skolasztika fordított utat követ: Minden $S - P$, $x - S$, tehát $x - P$.

A szillogisztikát Arisztotelész (Kr. e. 384–322) *axiomatizálta*, tehát hézagmentesen visszavezette néhány alap-előfeltételre. A sztoikus és skolasztikus szillogisztika kedvenc területe a bizonyíthatatlan (sztoa), ill. a föltételes (skolasztika) szillogizmusok köre. Utóbbi szóhasználatával ennek ilyen modulusai lehetségesek: 1. állítva állító: ha A , akkor B , ámde A , tehát B ; 2. tagadva tagadó: ha A , akkor B , ámde B , tehát nem A ; 3. kettősen tagadó: sem A , sem B , ámde A , tehát nem B ; 5. állítva tagadó mód: A vagy B , ámde nem A , tehát B .

A szillogisztika alapelveinek a következők tekinthetők: a) Az *ellentmondás elve*: nem fordulhat elő, hogy ugyanaz ugyanannak, ugyanazon vonatkozásban megfelel és nem felel meg; b) Az *azonosság elve*: minden, ami van, azonos önmagával; c) A *harmadik kizárásának elve*: valami vagy megfelel valaminek, vagy nem, harmadik lehetőség nincs.” in: (vö. alább Források 24.)

A fenti vers változata:

Barbara, Celarent primae Darii Ferioque.

Cesare, Camestres, Festino, Baroco secundae.

Tertia grande sonans recitat: Darapti, Felapton,

Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison. Quartae

sunt: Bamalip, Calemes, Dimatis, Fesapo Fresisonque.

in: (vö. alább *Források* 24.) Schütz magyarázata: „Ha ennek értelmében az a e i o -ból ismétléses terno-kat képezünk, akkor minden figurában 4^3 , összesen tehát $4 \cdot 4^3$, vagyis 256 szillogisztikus modust kapunk elméletben. ... Az elméleti 256-ból csak 19 a helytálló, melyeket Petrus Hispanus (†1277, mint XXI. János pápa) a következő versbe foglalt.” Ebben a versben „*a magánhangzók jelentik a modusokat*. Ferio tehát azt jelenti: ha az első figurában a felsőtétel (maior) egyetemesen tagadó, az alsótétel (minor) részlegesen állító, akkor a zárótétel (conclusio) részlegesen tagadó.” (i. m. 28–29.)

25. Szótagok fokozatos elhagyásával értelmes mondat keletkezik:

Görög szójáték: *Napoleon, apoleon, poleon, oleon, leon, eon, on* = Napóleon egész városok elvesztője, oroszán lévén lement. Azt is javasolják, hogy logikusabb görög sorrendben így állna: *Napoleon on o leon leon eon apoleon poleon* = Napóleon, a népek oroszánja lévén, lement, városokat tönkretéve.

Latin szójáték: *Amicus cognoscitur amore, more, ore, re* = A barátot felismerik szeretete, erkölcse, szája (beszédje), a tettei (a tényállás) alapján. Németül: Den Freund erkenne an Liebe, Gehaben, Wort und Tat.

Források

1. Ismeretlen „szerző”. Kisapap koromban kaptam.
2. mint l.
3. *Linzer Bibelsaat*, März 2010/Nr.112, p. 22. (kottával)
4. Ismeretlen „szerző”. Állítólag a 16. században a Vulgata Kiv. bevezetőjében állott.
- 5–6. Ismeretlen „szerző”. Egyszerű összeállítás a bibliai lelőhely alapján.

7. Joseph Godefroid, *La culture spirituelle*. Bruxelles 1969, 438. „rococo galephi colthesthes timentit philhé”. A főszövegben magyarosítottam a latin–francia szöveget.
- 8–9. mint 4–5. A Jel 2-3 hét egyházközségét pl. tanítás közben állítottam össze fenti példák nyomán.
10. Joseph Godefroid, *La culture spirituelle*. Bruxelles 1969, 438. „Les empereurs romains persécuteurs: nédotramar semade valodi.” Mivel a Római Birodalom egyházüldözéseinek száma ingadozik, Szent Ágoston *De civitate Dei* (18, 52) művében tíz egyházüldözést sorol fel, de már ő is bizonytalan a császároknál. Mivel J. Godefroid emléző versikéje nem emeli ki nagybetűvel a név első szótagját, nem lehet tudni, hogy tíz vagy kilenc császárnevet hoz. De Valerianus és Diocletianus között ki lenne a „Lo” szótaggal kezdődő egyházüldöző? Ezért „le”-re javítottam a főszövegben, de így csak kilenc császár szerepel.
11. Joseph Godefroid, *La culture spirituelle*. Bruxelles 1969, 438. „nicoé, chalcoco, nicola, lalala, luluvi, conflola trivava”. A főszövegben magyarosítottam a latin–francia szöveget.
12. Tóth Tihamér, *Az ifjú műveltsége. Ne igyál!* Budapest 1937, 88. tanácsa alapján állítottam össze. Uo. még sok gyakorlati tanácsot találunk az észszerű tanulásra és emlézésre vonatkozólag.
- 13–16. Szentpétery Imre, *A kronológia kézikönyve*. Budapest 1985 (reprint). *CSÍZIÓ vagyis a CSILLAGÁSZATI TUDOMÁNYOK rövid és értelmes leírása*. Budapest 1986 (1909. kiadás részleges reprintje). – Jakubinyi György, *Éveid nem érnek véget. Rövid időszámítástan*. Verbum, Kolozsvár 2010, 48–50. (Közlöm a teljes latin és magyar csíziót.)
17. Ismeretlen „szerző”.
18. Dr. Nemeček József gyulafehérvári teol. rektor tanította dogmatikaórán a 60-as években.
19. HAGGADAH a Peszách ünnepi elbeszélés. Ford. és magyarázta Dr. Singer Leó várpalotai rabbi. Schlesinger Jos. Kiadása, Bécs–Budapest é. n. 59–61. *Utalások: 13. vö. Kiv 34, 6–7 titokzatosan rejti Isten 13 tulajdonságát. 11. József álmában 11 testvére vö. Ter 37, 9., 6. A Talmud fő részének, a Misnának hat fejezete van. 4-3. A három ősatyának (pátriárkának) négy felesége (ősanyák) volt: Ábrahám – Sára, Izsák – Rebekka, Jákob – Lea és Ráhel.*

20. T. Dénes Anna Szeréna szociális testvér közlése. Hittanórán használták, énekelték a 40-es években Kolozsváron.
21. Adolphus Tanqueray, *De Fide, de Deo Uno et Trino, de Deo Creante et Elevante, de Verbo Incarnato. (Synopsis Theologiae Dogmaticae, Tomus Secundus)*. Parisiis-Tornaci-Romae ²⁹1959, 333–445. alapján. Dr. Nemcsek József gyulafehérvári teol. rektor sokszor utalt rá dogmatikaórákon.
24. *Szillogisztika* szócikk in: *Magyar Katolikus Lexikon*, XIII. kt. SzIT, Budapest 2008, 288.
A vers változata: in: *A bölcsélet elemei Szent Tamás alapján*, írta Dr. Schütz Antal, SzIT, Budapest 1927, 28.
Hans Fink, *Ein Honigfaden der Logik. Die Grundbegriffe von der heiteren Seite*, Kriterion, București 1989, 84.
25. *Napoleon* in: *Being beyond Napoleon Apoleon ...* cikk az interneten. Több cikk is foglalkozik vele. A legtöbb arra hivatkozik, hogy Appleton Morgan, *Macaronic Poetry* 1872 könyvében jelent meg először.
Amicus in: *Latein für fortgeschrittene Angeber*, hrsg. von Gerald Drews, Orbis Verlag, München 2001, 76.

FORRÁS

Archívumi okmányok a csíksomlyói búcsúról

Közli: Marton József

A csíksomlyói búcsú örökös témája az erdélyi egyháztörténeteknek. Megszervezése és lefolyása az idők folyamán változott, a 20. században nagy változásokon ment keresztül. A század elején – 15 éven keresztül 1922-ig – püspöki tiltás miatt csak templomi búcsú jellege volt. A két világháború között, a román királyság idején, szép fejlődésen ment keresztül: lelkeséget sugárzó zarándokünneppé vált, annyira, hogy 1939-ben a csíksomlyói búcsúra hívta a bukaresti apostoli nunciust, Andrea Cassulót 25 éves püspöki jubileumának megünneplésére. Az 1940-es évek elején – kissé nemzeti jelleggel – tömegünneppé formálódott, a magyar kormány is szorgalmazta a búcsún való részvételt. Az ezt követő impériumváltás után sem csökkent a lelkesedés, a zarándokok száma a százezer felé közeledett. Márton Áron megyéspüspök a helyzet ilyenszerű alakulása miatt szerette volna a pünkösdszombati búcsút lelki szempontból jobban kihasználni és eredményesebbé tenni a vallási élet elmélyítésére. Ennek érdekében 1946 januárjában az Erdélyi Szent Istvánról elnevezett ferences rendtartomány provinciálisához fordult. P. Boros Fortunát rendtartományfőnök válaszában betekintést nyerhetünk a pünkösdi búcsú tényleges lefolyásáról.

A közölt két levél eredetijét lásd Gyulafehérvári Érseki Levéltár: Num. 666–1946.

Márton Áron püspök levele P. Boros Fortunát OFM provinciálisnak a csíksomlyói búcsúról:

Nagyontisztelendő Péter Provinciális!

Régóta foglalkoztat a gondolat, hogy a csíksomlyói pünkösdi búcsút, annak ősi hagyományait, népünkre gyakorolt vonzó erejét milyen módon lehetne még jobban kihasználni, eredményesebbé és mélyrehatóbbá tenni a vallási élet elmélyítése és a hitben való öntudat emelése céljából. Mivel ebben az évben a pünkösdi ünnepeket magam is Csíksomlyón szándékozom tölteni és az egyházmegyei papságnak is idevonatkozólag utasításokat kiadni, szíveskedjék rendtársainak meghallgatása után a fentiekre nézve kialakult véleményt velem közölni.

Azt hiszem, egyöntetűen állapíthatjuk meg azt, hogy a közelmúlt években, sőt évtizedben oda nem tartozó elemektől sokat tisztult és lelkiségben sokat mélyült a búcsú, ami egyebek közt a vallási élet általános emelkedésének is köszönhető. Mégis még mindig időszerűnek látom annak a kérdésnek napirenden tartását, hogy minden világias elemet minél inkább kiszorítsunk onnan ezeken a napokon, másrészt magunk igyekezzünk a vallási gyakorlatok mellett fennmaradó idő eltöltésére olyan alkalmat nyújtani, hogy az építő és művelő hatásánál fogva kiegészítse és megerősítse a vallási benyomásokat és élményeket.

Gondolok arra is, hogy a sokezeres tömegben összejövő hívő nép lelki éhségének kielégítése és vallási öntudatának irányítása szempontjából az elhangzó beszédek tárgyául is előre meghatározott gondolatkört adjunk és amennyire a jelen körülmények ezt lehetővé teszik, szónoknak is a legalkalmasabbnak látszó szerzeteseket és világi papokat kérjük fel.

Ami magukat a búcsún gyakorlatban lévő ájtatossági gyakorlatokat illeti, szintén kellene azokat gondos és hozzáértő bírálat

tárgyává tenni, hogy a selejtestől megtisztítsuk, öntudatosítsuk és minél mélyebb és messzebbre kiható élménnyé tegyük.

Magam részéről előmozdítani kívánom a búcsú meghirdetésével nemcsak a nagyobb számú részvételt, hanem a megfelelő vezetést és a felvonulás és visszatérés rendjét, gyónási alkalmainak megszervezését, énekek betanítását, tanulóifjúság részvételét stb.

Mindezekre nézve kérem Nagyon tisztelendő séged észrevételeit és javaslatait.

Gyulafehérvár, 1946. március 7.

MÁRTON ÁRON
püspök

P. Boros Fortunát OFM provinciális válaszevele Márton Áron püspöknek a csíksomlyói búcsúról:

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr, Kegyelmes Uram!

Rendtársaimmal egyetemben osztatlan örömmel és köszönettel vettük tudomásul, hogy az egyházmegye Főpásztorá intenzívben kíván bekapcsolódni a csíksomlyói búcsú megrendezésében, hogy ezáltal hívei részére kiaknázza azokat a lehetőségeket, amelyet népünknek ez a felvonulása, összejövele és buzgósgá önként felkínál. Hisszük, hogy a Főpásztor intencióit minden nagyobb nehézség nélkül évről-évre fokozottabb eredménnyel megvalósíthatjuk, mert mi készek vagyunk a munkára s az egységes és központi irányítás még inkább fokozza munkakedvünket s régi hő kívánságunk, hogy Csíksomlyó nemzeti szentélyünk és katolikus népünk programot adó, lelki gyújtópontja legyen.

Ebből a nagy népi megmozdulásból a látványosságokat még nem sikerült kiszorítani, csak némileg korlátoztatni. 1940 pünkösdje óta a felvonulás idején nem volt eddig se bor, se pálinkakimérés se a piacon, se a helyi kocsmákban.

Szentmisék:

Püünkösd szombatján és napján minden félórara be van osztva a szentmise a főoltáron, a mellékoltárokon pedig ahogy azok fel szabadulnak.

Prédikációk:

Pénteken este 6 órakor megnyitó szentbeszéd, este 9 órakor is szoktunk beszélni.

Szombaton de. 8 órakor és 10 órakor van prédikáció. Délután a körmenet végén a templomban, a templomtéren és a hegyen egy-egy szentbeszéd. Este 9 órakor a templomban.

Püünkösd ünnepén de. 8 és 10 órakor.

Az utóbbi 10 esztendő alatt a szentbeszéddek tárgya mindig egységes volt. Az én időm alatt mindig én jelöltem ki a beszéd témákat.

Ájzatosságok:

Egyetlen kötött ájzatosság van s ez a nagy körmenet. Mást beosztani alig lehetséges, mert pénteken reggeltől vasárnap kilenc óráig a keresztek állandóan jönnek-mennek s minden kereszthaljának megvan a maga külön ájzatossága: szentmise hallgatás, keresztút, kikerülés. Itt talán a teendő az lehetne, hogy a keresztvezetők számon tartsák embereiket. Nagyobb visszaélés ebben sem szokott történni. Különben a keresztfogadó pater a rendre, ájzatosságokra, gyónási alkalmakra minden egyes kereszthalja érkezésénél ezekre fel szokta hívni a figyelmet.

A papság.

Óhajtható, hogy ahonnan jöhet pap, az vezesse a híveket s Csíksomlyón is figyelemmel kísérje őket.

Az elszállásolásnál vigyázzanak arra, hogy a fiatalság együtt maradjon, de a csűrökben is a két nemű fiatalságot külön helyezték el egyazon csűrben is. Ezt látjuk a legnehezebb feladatnak.

Kikerülések alkalmával mindenkit állítson be a körmenetbe.

A pap gondoskodjon arról, hogy a szentgyónását mindenki elvégezze s a gyóntató helyiségeket a megérkezés alkalmával őrizze

ellen és vezesse híveit oda, ahol a legkönnyebb gyónási alkalom van, mert szép idő esetén a nagy terület miatt a hívek a tömegösztrön miatt egy-egy helyet megrohannak s tovább nem látnak.

Gyóntassanak az odaérkező papok is, mert egy-két plébános kivételével bizony alig ülnek le gyóntatni.

A papság részére, ha idejében jelzik, a [rend]ház szállásról és akik gyóntatnak s ezáltal az egységes keretbe beleilleszkednek, kosztról is föltétlenül gondoskodni fog, bár ezután is, mint eddig mindenkit szívesen lát minden megkülönböztetés nélkül, csak erre neki előre rá kell készülnön, mert a tumultusban nehéz az utolsó pillanatban férőhely után szaladgálni.

A ft. papság nagyon sokat tehet, hogy a hívek fegyelmezetten jöjjenek Csíksomlyóra, ott fegyelmezetten viselkedjenek és az egyöntetű irányításba bekapcsolódjanak. S ha erre a Kegyelmes Úrtól különös ösztönzést kapnak, nemcsak megteszik, hanem lelkesedéssel fogják felkarolni.

Szükségesnek találnám, ha Nagyméltóságod inkognitó megfigyeléseket tehetne. Én már 15-18 évig részt vettem a pünkösdi búcsún, de pénteken reggel leültettek mindig gyóntatni s vasárnap 11-12 óráig állandóan gyóntattam valamelyik sarokban. Kikerülésen is kétszer ha részt vettem s ezzel más rendtársaim is így vannak. A csíksomlyói búcsúból mi bizony keveset láttunk.

*

Ami egy vallásos nevelőirányzatú színdarab előadását illeti, ezzel próbálkozni kell. Hely, idő megválasztása gyakorlat kérdése, mert a csíksomlyói tömeg állandóan hullámzik, fáradt. Most utasítást adtam, hogy próbálják meg a Calderón de la Barca Szentmise titka c. színdarab betanítását. Két héten belül én is Csíksomlyóra megyek s ott még megbeszéljük.

Nagyméltóságod személyes tapasztalata alapján meg fogja jelelni a módot és alkalmat, hogy a tanulóifjúságot miképpen lehet beilleszteni a csíksomlyói búcsú nevelő munkájába.

A csíksomlyói tanulóifjúságnak igen szép történelmi múltja van a pütkösi búcsúval kapcsolatban.

A Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Urat arra kértem, hogy pütkös szombatján lenne szíves elvégezni az ünnepi beszédet és nagymiséjét. Szabad legyen ezt megváltoztatnom, ne pütkös szombatján, hanem pütkös napján méltóztatna elvégezni, mert az áll, amivel érveltem, de a Kegyelmes Úrnak a szándéka mégis helytállóbb: a pütkös vasárnapi tömeg nyugodtabb s nem olyan izgatott mint a pütkös szombati, lévén ez a környékről.

Nagyméltóságú Püspök Úr, Kegyelmes Uram! Óhaja szerint rendtársaim közül többeket meghallgattam és a véleményeket ezekben sűrítettem össze. Remélem minél többet foglalkoztat minket ez a kérdés, annál inkább meg fogjuk közelíteni a lényegét a Nagyméltóságod irányítása századokra útjelzést adhat.

*Hálás köszönettel maradok Nagyméltóságodnak kész híve:
Marosvásárhely, 1946. április 27.*

*P. BOROS FORTUNÁT
tartományfőnök*

MŰHELY

CSATLÓS MÁRIA

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Ökumene doktori iskola
Kolozsvár, Románia
csatlos.maria@gmail.com

„Megalkuvók a papi palástban” Ágotha Endre békemozgalmi munkássága

Abstract: *'Time-servers in priest vestments' – The role of Endre Ágotha in the peace movement.* My paper introduces the Roman Catholic Church's opposition and action routed in their political insights against the intentions of the romanian state aimed to detach the Catholic Church in Romania from Rome and organise a people's Catholic Church. Endre Ágotha dean and parish priest of Nyárádselye has played an important role in the preparation of the schism, whom the Holy See excommunicated by *excommunicatus vitandus* for his work in the peace movement called *Actio Catholica* or „Catholic Action”. Through examining the life and work of Endre Ágotha I'm aiming to uncover the circumstances and motives of the creation of peace movement and it's participating priests despite the explicit measures taken by the catholic clergy at Alba Iulia.

Keywords: priests of the peace movement, 'Catholic Action', people's catholic church, priests of the catholic action, the session at Tîrgu Mureş, council of one hundred, time-servers, Endre Ágotha

Ágotha Endre emléke az erdélyi egyháztörténelemben úgy maradt fent, mint az „ACTIO CATHOLICA – Katolikus Akció néven társult szervezkedés” vezéregyénisége, a Katolikus Akcióbizottság elnöke, a katolikus békepapi akció egyik főszereplője.

Életének kezdeti szakaszát az első világháború traumáinak következményei határozták meg, a későbbiekben a második vi-

lágháborút követő kommunista rendszer intézkedései, a politikai és társadalmi átrendeződés alakította.

Ágotha Endre papi működését, politikai szereplését és személyes tragédiáját az 1945–1956 közötti időszakban, a nemzetközi események és belpolitikai útvesztők kontextusában vázoljuk fel. A román állam és a római katolikus egyház viszonyát kíséreljük meg bemutatni. Ekkor a római katolikus egyház, mint „a román kommunista vezetésnek egyetlen igazán komoly ellenfele”,¹ „kettős kisebbségben”² küzdött identitásának megőrzéséért az ellene folytatott terror és belső megosztottságát eredményező időleges hatalmi törekvésekben.

Ágotha Endre békemozgalmi munkássága elfogadottabbá nem, de talán érthetőbbé válik. Papi életútja a romániai katolikus egyház történetének legnehezebb időszakát öleli fel, mely rányomta bélyegét szerepvállalásának, személyiségének alakulására.

Bonyolult, nehéz időszak volt az erdélyi magyarság és a történelmi egyházak életében. A háborút követő kezdeti nacionalista indíttatású, atrocitásokkal terhes időszak után egyre nagyobb teret hódított a sztálini dogmatikus gondolkodást követő, kommunista rendszer. A fokozatos hatalomátvétel során radikalizálódott a szovjet érdekek érvényesítését követő kommunista párt ideológiai irányvonala, és hadjáratot indított az „alternatív hatalmi központok” ellen. Céljául kitűzte a „demokrácia elle-

¹ Ahogy egy diplomáciai irat megfogalmazta: „Romániában a különböző egyházak közül egyedül a katolikus egyház az, mely a Népköztársasággal szemben harcos ellenzéki álláspontot foglal el.” Széll Jenő: MOL, XIX-J-1-j, 15. doboz, 50. tétel, 1464/59. Széll követ 1950. január 28-i jelentése. in. Bizalmatlanság, vádaskodás, vasfüggöny, FÜLÖP Mihály – VINCZE Gábor: Két „népi demokratikus” ország (Románia és Magyarország) a negyvenes-ötvenes években, in *Korunk* 2006. szeptember 12., <http://epa.oszk.hu/00400/00458/00117/1824.html>

² MARTON József – DIÓSI Dávid: *Megmenekültem az oroszlán torkából*. Budapest–Kolozsvár 2015. 145.

nes tábor, a burzsoá nacionalista hagyományok és reakciós elemek megsemmisítését”,³ amely által elsősorban a nemzetiségek és egyházak intézményeit kívánta felszámolni.⁴ Beteljesedtek Márton Áron püspök 1945-ben, kolozsvári beszédében elhangzott jóslatai az elkövetkező időkre: „... lehet, hogy vértanúságra avatlak föl titeket. S ezt ismétlem most is: lehet, hogy üldöztetéseket kell elszenvednetek; lehet, hogy gúnyolni és sárral fognak megdobni; lehet, hogy hála és elismerés helyett hálátlanság lesz a fizetségtek. De a szent hivatalunkkal járó kötelességek teljesítésétől nem riaszthat vissza sem börtön, sem emberi tekintetek. Az igazság védelmében és a szeretet szolgálatában az üldöztetés és börtön nem szégyen, hanem dicsőség.”⁵

A román kormány, szovjet mintára, minden eszközt felhasználott a római katolikus egyház szisztematikus felszámolásának folyamatában, így az 1944 őszen megalakult Magyar Népi Szövetséget (MNSZ) is, mely átvette a Magyar Dolgozók Országos Szövetségének (MADOSZ) baloldali politikáját, és ideológiailag fokozatosan alárendelte magát a Román Kommunista Pártnak.⁶ Ekkor még „a papság 90 százaléka – abban a tévhitben:

³ Az MNSZ október 14-i brassói alakuló ülésén elhangzott beszámoló és felszólalások erről a meggyőződésről tesznek tanúságot. Lásd: *Népi egység*, 1944. nov. 22.

⁴ Vö. GYÖRFFY Gábor: *Cenzúra és propaganda a kommunista Romániában*. Kolozsvár 2009. 24.

⁵ Márton Áron: [1944. május 18-i papszentelési beszéd]. In: P. SZŐKE János (szerk.): *Márton Áron*. Katolikus Püspöki Hivatal, Nyíregyháza 1990. 389; MARTON József – KUSZÁLIK Péter: Márton Áron egyik híres szentbeszéde. *Székelyföld*, 2009. 9. sz. 100–105; MARTON József – DIÓSI Dávid – BODÓ Márta (szerk.): *Ecce sacerdos magnus. Tanulmányok Márton Áron püspökké szentelésének 75. évfordulójára*. SzIT.–Verbum, Bp.–Kolozsvár 2014.

⁶ NAGY Mihály Zoltán – OLTI Ágoston: *Érdekképviselő vagy pártpolitika? Iratok a magyar Népi Szövetség történetéhez 1944–1953*. Csíkszereda 2009. 47.

az MNSZ a magyarság érdekképviselőjének egyetlen felvállalója és az 1938-ban beszüntetett Magyar Párt törvényes utóda – MNSZ tag volt”.⁷

Kezdetben Márton Áron gyulafehérvári római katolikus püspök is elismerte a Magyar Népi Szövetséget, mint a magyarság egészét összefogó nemzetiségi és érdekképviselői szervezetet, aki küzd a nemzetiségi autonómiáért, az egyház jogaiért és a felekezeti oktatásért. De fokozatosan elhatárolódott tőle, mert a szervezet a kisebbségpolitikai elképzeléseit is egyre inkább a többségi pártvezetés magyarságpolitikáján belül kívánta megfogalmazni.⁸ Politikai egységre való törekvésben fokozatosan a romániai magyar közösség szellemi „homogenizációjának” eszköze lett, és a magyar társadalmat kettős megosztásban: „demokratákként és árulókként határozta meg”.⁹ Ennek értelmében a szocialista hatalom és a vele azonosított nép elleni bármilyen megnyilvánulás vagy tevékenység „reakcióellenes” besorolásba esett, így a hagyományos magyar intézményekben megkövetelt tisztogatás és az egyházellenes kampányok is. A román hatalom egyre nyilvánosabban és radikálisabban lépett fel a kisebbségi magyarság jogai ellen, az érdekeit kiszolgáló MNSZ pedig a célkitűzéseiben a népegység és demokratikus centralizáció mellé társította az imperializmussal szembe fordított harc fogalmát is. Ezek a megnyilvánulások a katolikus egyház ellen irányuló intézkedések is – írta a korabeli sajtó,¹⁰ mivel erre „az imperializmus szolgálatá-

⁷ TEMPFLI Imre: *Sárból és napsugárból*. Budapest 2002. 111.

⁸ NAGY Mihály Zoltán – OLTI Ágoston: *Érdekképviselő vagy pártpolitika? Iratok a magyar Népi Szövetség történetéhez 1944–1953*. Csíkszereda 2009. 47.

⁹ Az MNSZ október 14-i brassói alakuló ülésén elhangzott beszámoló és felszólalások erről a meggyőződésről tesznek tanúságot. Lásd: *Népi egység*, 1944. nov. 22.

¹⁰ *Romániai Magyar Szó*, 1949. február 5–10.

ban álló Vatikán befolyásának megszüntetése szolgáltatott ürügyet”.¹¹

Márton Áron püspök egyre határozottabban figyelmeztette az egyházi személyzetet. A 445/1945-ös rendeletében felhívta a papság, egyházközségi tanácsosok, tanárok figyelmét, hogy tartózkodjanak minden pártpolitikai tevékenységtől. 1946-ban újra felhívást intézett papjaihoz. Hangsúlyozottan megismételte rendelkezését, hogy papjai semmiféle ürügy alatt ne foglalkozzanak a politikával. „A politika nem volt soha a pap feladata, inkább hátránya az igazi papi hivatás kifejtésének.”¹² Ugyanakkor elmondja, hogy „az Egyház nem lépi túl hatáskörét, ha híveit olyan Alkotmány megszavazására hívja föl, amely tiszteletben tartja a keresztény elveket”.¹³ Marosvásárhelyen, Krisztus Király ünnepén kiemelte beszédében, hogy „nem veti el az Egyház a kormányformák egyikét – így a demokratikus államformát sem, amennyiben ezek nem ellenkeznek az államhatalom eredetéről és felhasználásáról vallott katolikus tanítással”.¹⁴ Figyelmeztetett a „hidegháborús konfliktus alapját képező demokrácia fogalom ellentétes értelmezésére”.¹⁵ Kihangsúlyozta, hogy az igazi demokrácia a nép nevében kormányoz, a nép érdekeit képviseli, és tiszteletben tartja az igazságon alapuló szabad véleménynyilvánítás jogát. A demokrácia működésének alapfeltétele az érett emberek tudatos mentalitása, amely népet jelent és nem

¹¹ GYÖRFFY Gábor: *Cenzúra és propaganda a kommunista Romániában*. Kolozsvár 2009. 64.

¹² BARABÁSI Kisanna – TAMÁSI Zsolt: *A maros-küküllői főesperesi kerület plébániáinak története 1900-tól 1989-ig*. Verbum, Kolozsvár 2009. 26.

¹³ GYÉL. 3550/1946. Körlevél.

¹⁴ GYÉL, Num. 3350-1946. IX. Körlevél, Márton Áron hagyatéka 4. Oltárszentség, Krisztus Király. összeállította és jegyzetekkel ellátta Dr. Marton József. Marosvásárhely 2008. 99–109.

¹⁵ Uo.

tömeget, mert az utóbbi befolyásolható és a diktatúra eszközévé válhat. „A vezetőknek tudniuk kell, hogy tényleges tekintélyük addig van, a polgárok támogatására és tiszteletére addig van jogcímük, engedelmségre addig számíthatnak, amíg hivatalukat küldetésnek tekintik az Isten által meghatározott rend és célok megvalósítására.”¹⁶ A kiegyezést követően a román hatalom az „agitációs propagandáról áttért az integrációs politikára”,¹⁷ egyre nyilvánosabban és radikálisabban lépett fel a kisebbségi magyarság jogai ellen. Márton Áron titkos körlevélben utasította papjait, felkészítve őket a legrosszabbakra. 1948-ban felerősödött az egyházak szétilálásának terve. A vallásszabadságot biztosító új alkotmány¹⁸ 1948. április 13-ai megjelenése után pár hónappal, 1948. július 17-én a Groza-kormány egyoldalúan felmondta a Vatikánnal 1927-ben kötött konkordátumot. Következett a felekezeti iskolák felszámolása (1948. aug. 3./175.), az oktatási törvény augusztus 4-én. A 177. számú kultusztörvény „állami felügyelet alá vonta a felekezeteket és megtiltotta a pápai joghatóság érvényesítését a Köztársaságban”.¹⁹ A 47. törvénycikkely alapján, a statútum (működési szabályzat) hiányában²⁰ a „demokráciaellenes” római katolikus egyház megtúrt helyzetbe került. Erdélyben csak a gyulafehérvári püspökséget ismerték el, a temesvárit, nagyváradit, szatmárit esperesi kerületeknek tekintették, a püspököket pedig, akik nyíltan megtagadták az engedelmséget a kormánynak, nyugdíjazták, mert ez az eljárás Róma hatáskörébe tartozott. Az államosítás után a kommunista

¹⁶ Uo.

¹⁷ Vö. GYÖRFFY GÁBOR: *Cenzúra és propaganda a kommunista Romániában*. Kolozsvár, 2009. 54.

¹⁸ A Román Népköztársaság alkotmánya. Bp. 1949. 10–11.

¹⁹ MARTON József (szerk.): Márton Áron hagyatéka 12. kt. (Körlevelek – 2.) Csíkszereda 2015. 7.

²⁰ GYÉL: 2271/1948. in: Márton Áron hagyatéka 12. kt. 10.

kormány állami felügyelet alá vonta az egyházak költségvetését, államsegélyt adott a lelkészeknek, felszámolta az egyesületeket és szerzetesrendeket. Ezek az intézkedések nyilvánvalóvá tették, hogy az egyház szisztematikus felszámolása zajlik. Márton Áron püspök minden rendelkezésére álló eszközzel védekezett.²¹

A 2218/1948-as számú körlevelében óvva intett, hogy kiközösítés alá esik mindenki, aki részt vesz olyan gyűlésen, melynek tárgya a hit, a katolikus egyházból való kiszakadás. Az államosítás utáni 2270/1948-as sz. rendeletével felfüggesztette az egyházi vagyont kezelő Egyházmegyei Tanácsot (Státust), mivel az államosításokkal elveszítette létalapját és szerepét. Márton Áron óvintézkedése meg kívánta előzni, hogy a Státusz közgyűlésének összehívásával egy „népi” katolikus egyház megindítását szorgalmazzák.

Ismertette a görögkatolikus egyház megszüntetésének előzményeit a 2271/1948-as sz. körlevelében, és arra biztatta a papságot, hogy tartsa távol magát minden gyűléstől, „amelynek kifejezett vagy tudott tárgya az egyháztól való elszakadás, eretnekség vagy katolikus hitünknek és vallásunknak bármily módosítása”.²² Aki ennek ellenére ilyen gyűlésen részt venne, az Apostoli Szentszéknek különös módon fenntartott kiközösítése alá esik.²³

1949-ben a nemzetközi események hatására a politikum is stratégiát változtatott, és egyre nyilvánosabban, radikálisabban lépett fel a Rómához hű közösség ellen. A Román Munkáspárt Központi Bizottsága 1949. május 16-i gyűlésén javasolta a római katolikus elöljárókkal szembeni határozott és hajthatatlan kiállást, amiben a Securitaténak hozzá kell járulnia a klérus elöljáróinak elszigetel-

²¹ FÜLÖP Mihály – VINCZE Gábor: Két „népi demokratikus” ország (Románia és Magyarország) a negyvenes-ötvenes években. *Korunk* 2006/9. 12.

²² Vö. 2271-1948 Márton Áron körlevele 1948. október 11. in: *Márton Áron írásai és beszédei*, 84.

²³ Márton Áron hagyatéka 12. kt. 10.

séhez a papoktól és hívektől. A kompromittáló tervet át kell vinni politikai síkra, akár hamis bizonyítékok felkutatásával, amelyekkel igazolják, hogy a katolikus elöljárók ellenséges, idegen köröktől kapnak utasításokat. Javaslat történt arra is, hogy a „letartóztatások közjogi bűncselekmények alapján történjenek, amelyeket a katolikus papok elkövetnek”.²⁴ Január 6-án az MNSZ Végrehajtó Bizottsága megfogalmazta, hogy a „szervezeteinknek határozott harcot kell folytatniuk azért, hogy azok (ti. a katolikusok) ne szolgálhassanak fedőszervként az imperializmus zsoldjában álló Vatikán ügynökeinek”.²⁵ Uszító hadjárat indult Márton Áron püspök és a „reakciós, imperialista” követői ellen. A püspök álláspontja szembeállította egyházát a kommunista államhatalommal, ami egyrészt retorziókhöz vezetett, másrészt olyan háttérmunka (békepapi mozgalom) megszervezéséhez, amelynek sokan áldozatul estek a papság köréből.

A román hatalom mindezt tervszerűen folytatta a kelet-európai kommunista kormányokhoz hasonlóan.²⁶ A papok és a püspökök letartóztatását ilyen összefüggésben kell szemlélni.²⁷

Márton Áron sejtései beigazolódtak: „a híveket az egyházi vezetéssel kívánják szembe állítani, hogy ezen az úton létrehozzanak egy Rómától független szervezetet”.²⁸ „A korbácsot a mézesmadza-

²⁴ (Stenogramelor ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR 1949, vol. II, Arhivele Naționale ale României, 2003, 263–268.) Közli: DOBES Andrea: Töredékek egy püspök életéből. Márton Áron és a kommunista rendszer. *Szabadság* 2018. november 6.

²⁵ MARTON József: *A Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye a 20. században*. Pro-print Kiadó. Csíkszereda 2014. 188.

²⁶ Vö. MARTON József: *A Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye a 20. században*. 188.

²⁷ DOBES Andrea: Töredékek egy püspök életéből. Márton Áron és a kommunista rendszer. *Szabadság* 2018. nov. 6. http://szabadsag.ro/-/toredekek-egy-puspok-elebol-marton-aron-es-a-kommunista-rendszer#_edn7

²⁸ Márton Áron hagyatéka 12. kt. 10.

gos módszerrel”²⁹ ötvözött propaganda ellentétes táborok kialakításához vezetett a papság körében is. Magas bért utalt át a központi papságnak, az alsópapságnak lényegesen kevesebbet, így próbálva éket verni közéjük. Megvonta az államsegélyt azoktól a papoktól, akik nem értettek egyet politikájával és azt szóvá is tették.³⁰ Márton Áron püspök 1949. április 25-én visszautasította a „júdás-pénzt” az államtól, és körlevélben felkérte erre papságát is.³¹ A kormány dekretumot hozott: 1949. május 10-én törölte az államháztartásból a katolikus papságot, és államsegélyét visszamenőleg február 1-től megszüntette.³² A törvény megjelenésének napján, május 29-én Márton Áront úgy mutatta be a bukaresti *Scînteia* napilap, mint olyan szolgálja a katolikus egyháznak, aki lelki hatalmát politikai célokra használja és lábbal tiporja a Román Népköztársaság állampolgári kötelességeit,³³ segíti a Vatikánt beavatkozni az ország belügyeibe, és antidemokratikus magatartásával uszít a népi demokrácia ellen.³⁴ A kommunista kormány az egyházi és politikai ellenzék megosztásával nemcsak a népszerűségét növelte, hanem megerősítette hatalmát is. A megfelelő propaganda elérte célját, általa legitimitást nyert a hatalom. Békebizottságok alakultak, melyek szervezett keretet biztosítottak az agitáció számára.³⁵ Mind-

²⁹ FÜLÖP Mihály – VINCZE Gábor: Két „népi demokratikus” ország (Románia és Magyarország) a negyvenes-ötvenes években. *Korunk* 2006. szeptember 12.

³⁰ LÉSTYÁN Ferenc: *Erdélyi Szibéria*. 2003. 39.

³¹ MGYL. PFL. 1018-1949, Márton Áron 1949. május.11

³² Vö. TEMPFLI Imre: *Sárból és napsugárból*. Budapest 2002. 179.

³³ Vö. CASAROLI Agostino: *A türelem vértanúsága*, 276.

³⁴ Vö. SZALKAI János: Márton Áron püspök: A dolgozók ellensége – a kulákok barátja. *Falvak Népe*, 1949. június 12. Jaross-hagyaték.

³⁵ NEGREANU, Ioana Alexandra: *Stenograma ședinței cu responsabilitii de propagandă și agitație privind intensificarea muncii politico-educative la sate*. (ed.): i. m. 11.

ebben a szervilis politikát folytató Magyar Népszövetség tökéletes eszköznek bizonyult.

A baloldali beállítottságú papság – akár megtevesztés áldozataként, akár egyéni indíttatásokból, akár félelemből – együttműködött az állami szervekkel.

1948. június 5-én rendeletet adott ki a Vatikán a romániai békepapi mozgalom ellen, figyelmeztetve a római katolikus egyházvezetést annak következményeire.³⁶ Így a főpásztorok: Márton Áron és Anton Durcovici püspökök 1949. június végi letartóztatásuk előtt ismertethették a papsággal a Szentszék intézkedéseit és adhattak utasításokat.³⁷ A békepapi mozgalmat a kommunista blokk országaiban központilag szervezték meg. Nemzetközi intézményeket hoztak létre az 1950-es évektől, amelyek a békével ellentétben, a diktatúra évtizedeiben az egyházak társadalmi befolyásának megtörését szolgálták, azaz a katolikus papságot és a híveket a népi demokrácia szolgálatára akarták kényszeríteni.³⁸ A Román Munkáspárt eszközként a kisebbségi történelmi egyházak irányában a Magyar Népi Szövetséget használta fel a békepapi mozgalom elindítására. Nehézséget jelentett számukra a magyar nemzetiségű egyházak kettős kisebbségének meg nem oldott problémája. Ezért a hangzatos és az egyház által is hirdetett „béke” szó éppen a vallásilag elkötelezettek szemében vált gyanússá. Akiket megtevesztett, azok eltévedtek az egyház megmaradását, ugyanakkor túlélését is biztosító megújulás útvesztőiben. Közéjük soroljuk Ágotha Endrét is. Marosvásárhely és térségének sajátos szerepe még inkább kidomborodott az említett időszakban azáltal, hogy a romániai magyarság küzdötte-

³⁶ ADRIÁNYI Gábor: *A Vatikán keleti politikája. A Mindszenty-ügy*. Budapest 2004. 25.

³⁷ MGYL. PFI. 2231/1948. Márton Áron püspök körlevele. Gyulafehérvár, október 6.

³⁸ TOMKA Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk*. Budapest 2005.

révé vált. Itt került megszervezésre az a két esemény is, amelyek következményei meghatározták a kettős kisebbségi lét túlélési törekvéseit, a római katolikus egyház és politikum közti nyílt szembenállást.

1945. november 18-án itt fogalmazta meg a Marosvásárhelyi nyilatkozatot az MNSZ Központi Bizottsága – Százak Tanácsa, amely szerint: „az erdélyi nemzetiségi kérdés megoldása nem határ-kérdés, hanem a demokrácia megerősödésének, a nemzeti jogegyenlőség tényleges megvalósításának, a határok feloldásának kérdése”.³⁹

1950. április 27-én, itt, a marosvásárhelyi értekezleten hivatalosan kezdetét vette az Actio Catholica 'Katolikus Akció' néven társult szervezkedés.

A mozgalom céljáról utólag Márton Áron püspök nyilatkozta: „Az 1949–51-es években egy akció, melyet a hatóságok kezdeményeztek, a békemozgalom nemes jelszavát arra használta fel, hogy a katolikus híveket és a papságot szembe állítsa a püspökökkel, és elszakítsa egyházunk fejétől, a római Pápától. Ezen akció megbontotta egyházunk belső békéjét évekre, ennek következtében sok pap, szerzetes és szerzetesnő került bíróságok elé és börtönbe. A sebek mai napig sem gyógyultak be.”⁴⁰

Ebben a megközelítésben kutatjuk, próbáljuk felvázolni Ágotha Endre békemozgalmi munkásságát, annak hatását és következményeit a halálos ágyán történő feloldozásáig.

*

³⁹ Szabad Szó, (Marosvásárhely), 1945. november 21. in VINCZE Gábor: *Történeti kényszerpályák – kisebbségi reálpolitikák. II.* Pro-print, Csíkszereda 2003. 34–35. NAGY Mihály Zoltán – OLTÍ Ágoston: *Érdekképviselőlet vagy pártpolitika? Iratok a magyar népi szövetség történetéhez 1944–1953.* Csíkszereda 2009. 214–215.

⁴⁰ MARTON József – NEMES István: *Márton Áron írásai és beszédei I.* Gyulafehérvár 1996. 123–124.

Ágotha Endre 1889. július 31-én született Székelyudvarhelyen, kisiparos család fiaként.⁴¹ Diákkori buzgó vallásos életét meghatározta a Mária-konregácóbeli működése, az ott megalapozott Mária-tisztelete végigkísérte egész életén.⁴² 1913-ban szentelték pappá, és szolgálatát Vulkán, Gyergyószentmiklós és Csíkszereda után 1915-től Marosvásárhelyen, káplánként végezte.⁴³ „Önálló lelkipásztorsága a marosi kerületben folyt le. Öt helyen romokat kapott, s mint maga a megtestesült rend és pontosság embere, mindent ragyogó fényben hagyott hátra.”⁴⁴ Mint hitoktató segédlelkész, hittantanár, plébános működött a marosi esperesi kerület több plébániáján, megyéspüspökei teljes meglepésére.⁴⁵

1921-től Ákosfalván, 1924-től Szentháromságon, 1928-tól Nagyernyén, 1933-tól Nyáradremetén, majd 1946-tól Nyárádselyén szolgál plébánosként.⁴⁶ A második bécsi döntést (1940. augusztus 30.) követően a szeptemberben Nyáradremetére bevonuló magyar honvédséget Ágotha Endre így köszöntötte: „Itt vagyunk leszegényedve, de szilárd elszántsággal, hogy többé nem juthatunk rabszolgaságra.”⁴⁷ Ezt a meggyőződését a második világháború kimenetele fölülírta. Elmenekült Nyáradremetéről.

⁴¹ *Magyar Szó* 1949. december 7.

⁴² MARTON József: *Megmenekültem az oroszlán torkából*. Budapest–Kolozsvar 2015. 150.

⁴³ MGYL. PFL. 261-1953/november 9. Ágotha Endre rekurzusa a Szent-séges Atyához.

⁴⁴ HISTORIA Domus 1955–1992 Marosvásárhely Belváros IV. kötet. 1. file.

⁴⁵ GYÉL MGYL Domus Historia 7. MFPL. Jaross Béla (1877–1959) személyi hagyatéka. Prédikációk, elmélkedések, vázlatok. Alkalmi beszédek 1955. 10. 06. JAROSS Béla halotti beszéde Ágotha Endre temetésén.

⁴⁶ FERENCZI Sándor: *A gyulafehérvári (Erdélyi) főegyházmegye történeti PAPI NÉVTÁRA*, Bp.–Kolozsvar 2009. 148.

⁴⁷ ZANA, Diána: *Erdély a miénk! – Vitéz nagybányai Horthy Miklós emlékére*. 2018. jún. 21. | Erdély, Magyar történelem, <http://www.neplelek.hu/erdely/erdely-a-mienk-vitez-nagybanyai-horthy-miklos-emlekere/>

Hazatérésekor⁴⁸ nem fogadták hívei, el kellett hagynia a falut. 1945-ben, három másik paptársával Nagyernyében tartózkodott: a beosztott Nagy Elemér, a volt plébános dr. Lukács József és Ágotha Endre volt nyárádselyei plébános. 1945. július 18-án Márton Áron püspök értesítette Jaross Béla marosvásárhelyi főesperest a lehetetlen helyzetről, amelyet sem a hívek, sem az érintettek szempontjából nem tartott helyesnek.⁴⁹

1945. szept. 8-án Ágotha Endre plébánosi kinevezést⁵⁰ kapott a Maros megyei nyárádselyei plébánia vezetésére, amit akár „büntetésként” is megélhetett az osztálytársai által „elképesztően hiúnak” ismert ember. Ők a nagyravágyó törekvéseiben látták indítékait: „ha csak egy napra is püspök leszek”.⁵¹ Barabás Miklós kisbácsi plébános, volt osztálytársa állítja: „Mikes püspöknél járt ki egy piros cingulust magának, tehát nem saját püspökétől kapta.”⁵² Ha indítékokat keresünk, feltehető, hogy ez is befolyásolta abban, hogy vezető szerepet vállalt a romániai békepapi mozgalomban.⁵³ Hiúságának esett áldozatául, de nem karriervágyának, hanem ezt a gyengéjét használták ki az őt megkereső hatóságok.⁵⁴ Abból a tényből kiindulva, hogy utólag a szentatyához írt rekurzusában⁵⁵ felsorolta családjának evangéliumot hirdető felmenőit, valóban következtethetünk erre is: nyomukba lépve „sokra” vinni. Dédnagyapja testvérbátyja, Ágotha

⁴⁸ GYÉL: Num. 1439-1945. Ágotha Endre hazaérkezéséről szóló jelentés.

⁴⁹ GYÉL. MGYL. Iktatott iratok 1945. Közli: Dr. NAGY Lajos – NEMES Gyula: *Nagyernye* 2007. 153.

⁵⁰ GYÉL. 2196-1945. Ágotha Endre nyárádselyei plébános.

⁵¹ TEMPFLI Imre: *i. m.* 284.

⁵² TEMPFLI Imre: *i. m.* 284.

⁵³ Vö. TEMPFLI Imre: *i. m.* 284.

⁵⁴ Vö. VERESS László kisbácsi plébános 1977. nov. 11-én kelt levele SZPL. in: TEMPFLI Imre: *i. m.* 284.

⁵⁵ MGYL. PFL. 261-1953. november 9. Ágotha Endre rekurzusa a Szent-ségés Atyához.

János, esperes-plébános az Udvarhely megyei Homoródremetén, ahol templomot, papi és tanítói lakást, iskolát építtetett saját vagyonából, és akinek emlékét márványtábla örökíti a templom szentélyében. Édesapja testvére, Ágotha Balázs gyulafehérvári főgimnáziumi paptanár, később mócsi plébános; Csató József pápai prelátnak udvarhelyi főesperes plébános; Bálint Károly gyulafehérvári apát-kanonok; Vetési Imre pápai kamarás, jegenyei plébános; Gáspár István pápai kamarás, mezőberényi esperes-plébános; Sántha János gyulafehérvári főgimnáziumi paptanár, utóbb magyarigeni plébános; Papp Antal esperes-plébános és apát; dr. Vass Albert gyulafehérvári teológiai tanár, szentszéki tanácsos és jegyző. Ők valamennyien a gyulafehérvári egyházmegyében szolgáltak.⁵⁶

Békemozgalmi működése előtt a marosi kerület római katolikus iskolák tanfelügyelőjeként „szakmailag elismert” tekintély volt.⁵⁷ Az oktatás „színvonaláért, a tanítók szellemi színvonalának emeléséért, jobb kenyérért odaadóan dolgozott, felügyelt, irányított. Iskoláinknak becsületet szerzett”⁵⁸ – méltatta temetésekor Jaross Béla, Marosvásárhely apátplébánosa, a kerület főesperese.

Dr. Jakubinyi György gyulafehérvári érsek szerint őt is drasztikus eljárásokkal győzték meg a hatóságok.⁵⁹ Még nem sikerült dokumentálni, hogy Török Mihály szovétai plébános a Márton Áron püspöknek írt levelében miért tiltakozik azon feltételezés

⁵⁶ MGYL. PFL. 261-1953. november 9. Ágotha Endre rekurzusa a Szent-séges Atyához.

⁵⁷ LÉSTYÁN Ferenc: *Marosvásárhely katolikus egyháza a kommunista elnyomás idején 1948–1998*. 2007. 8.

⁵⁸ DH. Marosvásárhely, Naplójegyzések Maros-Vásárhely római katolikus Plébánia történetéből, file 7.

⁵⁹ Vö. JAKUBINYI György gyulafehérvári érsek levele 1999. január 16. SZPL, In: Tempfli Imre: *i. m.* 284.

ellen, hogy Ágotha Endrét ő vitte „bele téves útjára”. „Ennyi az én bűnöm, hogy Ágotha Endrét a barátomnak neveztem, az egész Ágotha ügyben.”⁶⁰ Török jelentéséből tudjuk, hogy őt is, akárcsak Ágothát, megkereste otthonában Kovács György újságíró és Varga János, a Magyar Népi Szövetség vezetője Marosvásárhelyről azzal a kérdéssel, hogy kik a barátai, és akarja-e a békét vagy inkább a háborút? Ha a békét szolgálja, írja le pár sorban, de teljesen egyházas szellemben, és biztosítják arról, hogy az írása nem fog politikai lapban megjelenni. Megjelent a *Népújságban* 1949. december 15-én *A béke védelmében* címmel.⁶¹

Török Mihály barátaiként Ágotha Endrét és Nagy Elemér székelyhodosi plébánosokat nevezte meg. Ezt a tényt alátámasztja Ágotha nyilatkozata is, amely szerint 1949. évi július hó 9-én nyáradselyei plébániája hivatali helyiségében megkeresésre és személyes felkérésre nyilatkozatot tett. Valószínű, hogy ekkor sikerült őt beszervezni.

Nyilatkozata mint „a demokrácia és a béke érdekében szolgáló és harcoló Maros megyei katolikus lelkész” írása jelent meg 1949. december 7-én a *Romániai Magyar Szóban Minden erőmmel a békét akarom szolgálni* címen.

Ágotha Endre mint hitvallást fogalmazta meg az „akciós papok” viszonyulásának okát, módját és célját a kommunista kormány béketörekvéseivel szemben: magánemberként is a békét hirdeti, és erős meggyőződéssel vallja, hogy csak a béke útján építhető a Román Népköztársaság, és a szocialista haladás útján teremthető meg a boldogabb jövő. Borzalommal tölti el a gondolat, hogy még egy újabb vérfürdőt áraszthatnak a világra az

⁶⁰ MGYL. PFI.1541-1954. Török Mihály feloldozása, 1954. március 29.

⁶¹ Török Mihály: *A béke védelmében. Népújság* 1949. december 15.

imperialisták.⁶² Az újságokból tudja, hogy az Egyesült Nemzetek tárgyalásain Visinszkij szovjet külügyminiszter határozottan állást foglal a béke mellett, és hatalmas megmozdulás volt a béke párizsi és prágai világkongresszusa, továbbá hogy Párizsban nem lett volna szabad megakadályozni, hogy a békét óhajtó népek képviselői összegyűlhessenek. Mindezekből azt a következtetést vonta le, hogy az imperialista kormányok nem akarják engedni a dolgozó nép megerősödését, fejlődését és a békevédő tábor munkáját. Ezért hirdeti a békéért való harcot, és minden összejövetelen kinyilvánítják, hogy békét akarnak, és elítélnék minden ellenkező megnyilvánulást. A nép és a katolikus hívek túlnyomó többsége elutasítja a háborút, amely nyomort, keserűséget és veszteséget jelentene. Az 1948. évi Nagy Nemzetgyűlés megszavazta az új alkotmányt, amely biztosítja a vallás és nemzetiségi szabadságot, ami különösen fontos, mert úgy vélik, hogy a reakciós uralom nem a békét szolgálta, hanem kiélesítette a faji gyűlöletet.

Papként zavartalanul folytathatta tevékenységét, senki nem gátolta ebben. Állami segílyt élvezett 1949 májusáig. Akkor kapott utasítást az egyházi elöljáróságtól, hogy ha felvette állami segílyét, helyezze letétbe a pénzügyi igazgatóságnál. Meg is tette, de ez az intézkedés nélkülözéshez vezetett.

Vannak plébániai jövedelmek, amelyek nem biztosítják a pap egyszerű ellátását sem, és a hívek sem szívesen vállalják az egyházmegyei hatóságok miatt rájuk háruló terheket.

Most, hogy önhibáján kívül nem élvezheti államsegélyét, csak azt vallja, hogy hűséges mindenben, a rendeletek pontos megtartásában, a hívek és a közösség – mint vallásos lakosságának – szolgálatában. Teljes meggyőződéssel támogatja a kormányt

⁶² ÁGOTHA Endre: Minden erőmmel a békét akarom szolgálni. *Magyar Szó* 1949. december 7.

minden működésében, mert a kormány a dolgozó nép boldogulására törekszik a szocialista elvek alapján. Szeretné, ha paptestvérei is ezt az irányt követnék, és ennek érdekében örködnének minden külső és belső veszéllyel szemben. A papoknak csak a békét szabad szolgálniuk, visszautasítva minden háborús uszítást. Híve annak, hogy egyháza a többi egyház példáját követve beilleszkedjék a Népköztársaság törvényes kereteibe. Azt írja, újságokból értesült, hogy az erre irányuló tárgyalás megakadt az egyházmegyei hatóság merev állásfoglalása miatt. Nagyon szeretné, ha a papság és hívek érdekében az egyházmegyei hatóság rendezné a helyzetet a Román Népköztársaság kormányával. Hangsúlyozza, hogy az egyházmegyei hatóságnak engedelmes papja volt mindig, de elítéli a háborús uszítókat. Hiszi, hogy a papoknak is tiltakozniuk kell minden olyan törekvés ellen, amely a világ békéjét veszélyeztetné. Minden erejével a békét akarja szolgálni, és híveinek is a békességet hirdető tanítója akar maradni továbbra is.⁶³ Későbbi munkássága is ezt a meggyőződését igazolja.

Voltak, akik felismerték, hogy a béke szözlamaik mögött az igazi cél a Rómától való elszakadás, és mégis valamilyen oknál fogva csatlakoztak hozzá. Balázs Pál szamosújvári plébános írta 1950. január 16-án: „midőn láttam, hogy a Világosságban szemelvény jelent meg Ágotha egyenes állítólagos cikkéről, azonnal átlátva a közeledő veszélyt, a mellékelt felterjesztést küldtem volt a Egyházmegyei Hatóságnak és pedig azért, hogy tegyenek valamit, mert a papokat és híveket s általában egyházunkat veszély fenyegeti... és bár az E. H. a Szentszék jóváhagyásával feloldotta az államsegélyre vonatkozó tilalmat és kért mindenkit, hogy gyű-

⁶³ Vö. ÁGOTHA Endre: Minden erőmmel a békét akarom szolgálni. *Magyar Szó* 1949. december 7.

lésekre ne menjen el. Sajnos már a megfélemlítés oly nagy volt, hogy sokan nem tudtuk betartani az E. H. kérését.”⁶⁴

1950. február 28-án az ortodox egyház Szent Szinódusa felhívást intézett a romániai felekezetekhez, amelyben felszólította őket a békeharcba való bekapcsolódásra és a közelgő, Stocholmban megrendezendő békekongresszus nyilatkozatának aláírására. A felhívásban kiemelték, hogy a keleti államokban a keresztények a békéért küzdenek, ellentétben a Vatikánnal és a katolikus egyházzal, akik a háborús uszítókkal paktumot kötöttek egy új világháború előkészítésére.⁶⁵ Békebizottságok alakultak, a kormány parancsba adta a békegyűlések szervezését, melyeknek témája a stocholmi békekongresszus határozatainak ismertetése. A részvételt a megbízhatóság kritériumaként kezelte.⁶⁶

Boga Alajos gyulafehérvári helynök nem írta alá a békenyilatkozatot, és a papjainak is megtiltotta azt. 1950. április 19-én hivatalos levelet intézett a Kultuszminisztériumhoz. Kifejtette benne a katolikus egyház határozott és változhatatlan akaratát: a szeretetre és igazságosságra alapozott békéért kell imádkozni és dolgozni. A szeretetért, mely kizárja a gyűlöletet és ellenségeskedést, mely a népeket egyesíti a kölcsönös megsegítésben és együttműködésben. Elítéli a háborút, mely Isten méltósága elleni bűn és gonosztett az emberiség ellen, elítéli az atombomba használatát. Az igazságosságért, mely elismeri minden népnek az egyenjogúságát, tartózkodik más népek szabadságának és biztonságának megsértésétől, „kizárja a gyűlölködést és az ellenségeskedést, és bünténynek tekint mindenfajta vallásüldözést”.⁶⁷

⁶⁴ MGYL. PFL. 1018-1949.

⁶⁵ Vö. GHERMAN P.: *L'Ame roumaine écartelée*. Paris 1955. 165–168.

⁶⁶ GYÉL 2072/1955.10. Balázs Pál ügye, 1955. szeptember 26.

⁶⁷ Vö. TEMPFLI Imre: *Sárból és napsugárból*. 2002. 218.

A nyilatkozat körlevélben eljutott a papsághoz is.⁶⁸ 1950. április 24-én érkezett meg a levél, és az állami szervek még aznap betiltották a szószekről való ismertetését.⁶⁹ Félő volt, hogy hátrányosan befolyásolja az erőszakkal kibontakoztatott békemozgalmat.

⁶⁸ MGYL, PFI. 59. 73/1950. In: Dr. TAMÁSI Zsolt (szerk.): *Erdély süveg nélküli püspöke*. Marosvásárhely 2013.

⁶⁹ Vö. LÉSTYÁN Ferenc gyulafehérvári vikárius 1999. január 20-i levele, SZPL, in TEMPFLI Imre: *Sárból és napsugárból* 2002. 218.

TÓTH KRISZTIÁN

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Római Katolikus Teológiai Kar
Vallás, kultúra, társadalom doktori iskola
Kolozsvár, Románia

Az Erdélyi Római Katolikus Státus igazgatótanácsának 1873-as újjáalakulása és dualizmus kori tevékenységi köre

Abstract: The Roman Catholic Status of Transylvania is an institution that still operates today and has a long history. The present study reviews a slice of the history of Board of Directors of Status, which was a leading group of the institution. The research bears the peculiarities of church history research, using the available resources, taking into account the characteristics of the period as well.

The text of the study contains excerpts from contemporary protocols and drafts, as well as archival documents. When rewriting, we retained the terms and the original spelling, as this way we can more authentically convey the thinking of the age and the ways of its official documentation.

Given the complexity of the topic, we decided to briefly analyze church policy relations in the second half of the nineteenth century. In addition to the complexity of the study, the need for the analysis is also justified by the fact that in the second half of the nineteenth century and at the beginning of the twentieth century, for the most part during the time of the Austro-Hungarian Monarchy, many changes took place in the relationship between the church and the state, both on a theoretical and practical level, which had a decisive effect on the relationship between the Transylvanian Roman Catholic Status and the Hungarian government.

Keywords: Roman Catholic Status of Transylvania, Austro-Hungarian Monarchy, 19th century, Board of Directors, historical research, relationship between church and state.

Bevezetés

Az Erdélyi Római Katolikus Státus néven ismert, ma is működő intézmény hosszú múltra tekint vissza. Erdély történetében a 16. század jelentős fordulópontot jelentett egyháztörténeti szempontból. A reformáció eszméinek terjedésével és térnyerésével a katolikus közösség száma egyre jobban csökkent, és a század második felére igen kis területre, a Székelyföld Csík-, Gyergyó- és Háromszék területére szorult vissza. Annak érdekében, hogy az erdélyi katolikusok képviselője az országgyűlésen és más országos fórumon is megmaradjon, a katolikus hiten maradt főnemesek és nemesek fogtak össze és alkottak egyfajta érdekvédelmi szervezetet. Ez a kezdeményezés nyerte el későbbi intézményes formáját Erdélyi Római Katolikus Státus néven, ilyen formában már 1615-ből rendelkezünk írásos említéssel. Jelentős szempont, hogy a Státus vagyonát már a kezdetektől kegyúri adományok és magánalapítványok tették ki.¹ Ebből következik, hogy 1716-ig a Státus nem részesült semmilyen állami támogatásban. A 16–18. századok között önerőből teljesítette célkitűzéseit, amelyek hagyományosan az oktatásra, nevelésre és különböző egyházi épületek fenntartására irányultak. Amikor a Habsburgok által visszafoglalt Erdélyben ismét a katolikus felekezet vált államilag a leginkább támogatottá, a Státus akkor sem élvezhetett különösebb szabadságot, hiszen az abszolutisztikusan kormányzó uralkodók centralizáló tevékenységének következtében a Státus irányítása is inkább Pestről és Bécsből történt, semmint Erdélyből. Egészen a 19. század utolsó feléig kellett arra várni, hogy egy újjászervezés révén a Státus olyan formában mű-

¹ HOLLÓ László, *The Impact of Reformation in the Transylvanian Diocese and the Beginnings of Catholic Revival*. In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Catholica Latina*. 2 (2019), 35–72.

ködjön, amilyent már az alapításkor is megálmodtak. Azonban ez a folyamat sem volt egyszerű, hiszen a 19. századot uraló liberális eszmék igen jelentősen kihatottak az egyház és állam közti viszonyra is, amelynek következtében több országos jelentőségű politikus szerette volna elérni azt, hogy az államvallási jelleggel bíró katolikus egyház a szekularizáció révén váljon el teljesen az államtól, azonban oly módon, hogy az oktatásban és közigazgatásban betöltött szerepét ruházza át az államra. Ehhez a politikai célhoz nem egyszer felhasználták a Státus példáját is, mint olyan intézményét, amely már évszázadok óta önkormányzati jelleggel bírva intézi az erdélyi katolikusok ügyeit. Azonban több esetben is ezen példálózások nem pozitív jelleggel történtek, és nem megfelelő információkat tartalmaztak. Ezen rövid szintézisjellegű áttekintést is figyelembe véve, tanulmányom központi témája a Státus újjászervezése és működése a monarchia korában, még pontosabban az egyik vezető szervnek, az igazgatótanácsnak az újjáalakulása és tevékenységi köre a jelzett korszakban.²

Jelen tanulmány egy egyházi intézmény történetének egy szelét tekinteti át, ennek értelmében magán viseli az egyháztörténeti kutatások sajátosságait, a rendelkezésre álló források felhasználásával, figyelembe véve a korszak jellegzetességeit is.

A tanulmány szövege több helyen is tartalmaz korabeli jegyzőkönyvekből és tervezetekből, illetve levéltári iratokból átvett részleteket. Az átírásnál a kifejezéseket és – a nyilvánvalóan elírásból származó helyesírási hibákon kívül – az eredeti írásmódot megtartottuk, mivel így hitelesebben átadhatjuk a kor gondolkodását, illetve hivatalos iratvitelének módozatait.

² HOLLÓ László, *A világiak által vezetett egyházmegye*. I. kötet. Kolozsvári Egyetemi Kiadó 2009, 35–36.; VESZELY Károly, *Az Erdélyi Róm. Kath. Püspöki Megye Autonómiája*. Gyulafehérvár 1893, V–VIII.

A téma komplex voltára való tekintettel döntöttünk úgy, hogy a tanulmány bevezetésében röviden elemezzük a 19. század második felének egyházpolitikai viszonyait. A tanulmány komplexitása mellett az is indokolja az elemzés szükségességét, hogy a 19. század második felében és a 20. század elején, tehát nagyrészt az Osztrák–Magyar Monarchia fennállásának időszakában számos olyan változás ment végbe az egyház és az állam viszonyában mind elméleti, mind pedig gyakorlati szinten, amelyek meghatározóan hatottak az Erdélyi Római Katolikus Státus és a magyar kormányzat közti kapcsolatra is.

Magyarországon 1848 tavaszán jelent meg először az autonómia igénye a katolikus főpapság részéről. Ezt a helyzetet konkrétan az 1848 tavaszán a független magyar felelős minisztérium alakításáról megjelent 3. tc.³ idézte elő, amely kimondta a végrehajtó hatalom gyakorlásának áthelyezését a független kormány illetékességébe. Ezáltal a püspöki kinevezések is csak a mindenkori Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ellenjegyzésével válósulhattak volna meg. Ez sértette volna a főkegyúri jogot, ezért a püspökök kérték az uralkodót, hogy a kinevezéseket tartsa meg saját hatáskörében, vagy adja meg a katolikusok számára is a protestáns felekezeteknek már biztosított önkormányzati jogot. Ezenkívül a püspökök félelme arra is kiterjedt, hogy megtörténik az alapok szekularizációja, illetve hogy a miniszteriális rendszer bevezetésével megszűnik a katolikus érdekvédelem. Továbbá a 20. tc. 2. §-a⁴ kimondta a vallási felekezetek teljes egyenlőségét és viszonyosságát, ami ugyancsak egy olyan új helyzetet teremtett, ami eddig ismeretlen volt a katolikus főpapság számára. Ezen

³ MÁRKUS Dezső (szerk.), *1836–1868. évi törvénycikk* [Corpus Juris Hungarici, 1000–1895 / Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás] Franklin-Társulat, Budapest 1896, 218–221.

⁴ Uo. 242–244.

kívül a törvényjavaslat 3. §-a⁵ kimondta, hogy a bevett felekezetek egyházi és iskolai költségeit az állam fedezi. Ez ugyancsak vészterhes volt a katolikus oktatásra és az egyház egészére nézve is, mivel fennállt a veszély, hogy a kormány a katolikus alapokat nem eredeti céljuknak megfelelően használja fel. A liberális kormányzat azzal érvelt, hogy a viszonyosság elve pontosan azért általános, hogy megelőzzön mindenféle visszaélési lehetőséget. Ami az oktatást illeti, hivatkoztak arra, hogy a protestáns felekezetek is hasonlóan meg szeretnék őrizni fennhatóságukat iskoláik felett, ezért nem áll fenn az alapok kisajátításának veszélye. A főrendek megszavazták a törvényt, így a katolikus főpapságnak igen komoly vereséget kellett elkönyvelnie az első, autonómiáját érintő tárgyalássorozat végén.

Helyzet- és érdekelismerés. Ez a két kifejezés nagyon jól összefoglalja, hogy mi is volt a katolikus felső papság víziója 1848-ban. Amikor érdekérvényesítési képességük eltűnni látszott, még megpróbálták minimális engedmények révén elérni, hogy elképzeléseiket továbbra is képviselhessék a papság és a hívek irányába. Ezért törekedtek egy olyan autonómiatervezet elfogadására, amely felső kezdeményezés alapján csak a nagyon súlyosan érintett ügyekben keresett volna megoldásokat, úgymint az egyházi alapok és iskolák helyzetének megoldása, a főkegyúri jogok a polgári kormányzattól való megóvása a világi híveknek csak nagyon minimális szintű bevonásával. Ezzel az elgondolással összefüggésben említhető meg Danielik János elképzelése egy „Magyarhoni Katolikus Egylet” létrehozásáról, amely ugyan bevonná a laikusokat is a döntési folyamatokba, azonban korántsem olyan nagy jelentőséggel, hogy az akár egyenlő legyen a

⁵ Uo.

klerikus befolyással.⁶ Ezen egylet létrehozására és alapszabályzatának tervezetére még visszatérünk, mivel a tervezet egyik támogatója Fogarasy Mihály, akkor még választott skodári püspök, később erdélyi püspök, aki a Státus újjászervezésében főszerepet játszott.

A forradalom leverése után az autonómia kérdésének érdemleges tárgyalására nem került sor, mivel az 1848-tól 1859-ig tartó Bach-korszakban elsősorban a Habsburg-ellenesnek tekintett püspökök elmozdítása, illetve az osztrákok számára hűséges jelöltek kinevezése volt a fő cél. Ezáltal kerülhetett sor 22 püspöki kinevezésre alig tíz év alatt.⁷ A korszak legfontosabb eseménye egyházpolitikai szempontból a Szentszék és a Habsburg Birodalom között 1855-ben aláírt konkordátum volt. A konkordátum a magyar püspökök megkérdezése nélkül jött létre, még az előzetes tárgyalásokon sem vehettek részt. Ennek következtében a magyar területeken a fogadtatása is ambivalens volt. Egyrészt tartalmazott olyan kitételeket, amelyek megerősítették a katolikus egyház helyzetét a polgári kormányzattal szemben,⁸ azonban a konkordátum legtöbb pontja nem hozott semmilyen újítást, illetve voltak olyan paragrafusok is, amelyek korábbi jogokat sértettek vagy töröltek el.⁹ Mindezek a körülmények járultak hozzá

⁶ Egy magyar kath. „institutum” mintája – „s föllállítása” módjáról. In: Somogyi Károly (szerk.), *Religio és Nevelés*, V. évfolyam, 1. félév, Pesten 1848, 253–255.

⁷ ADRIÁNYI Gábor, *A Bach-korszak egyházpolitikája*. Kairosz, Budapest 2009, 17–62.

⁸ A püspökök kinevezésénél az uralkodó az illető egyháztartomány főpásztorának a tanácsával kellett élnen, a nagypréposti kinevezés a megyéspüspök jogkörébe került, az egyháznak garantálta a birtokszerzési jogot, a püspökök megkapták a főfelügyeleti jogot a vallás és tanulmányi alap kezelésénél. Vö. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak egyházpolitikája*. 152.

⁹ A 8. cikkely értelmében a császár nevezte ki az iskolai főfelügyelőket és nem a püspök, a 12. cikkely pedig a világi kegyuraság vitás ügyében a vi-

ahhoz, hogy már 1867-ben, amikor a magyar alkotmányosság helyreállt, a magyar püspökök is támogatták a konkordátum hatályon kívül helyezését. A kiegyezést követően, tehát 1867-től egy újabb időszak következett a magyar egyházpolitika számára is, amelyet lényegileg a kormányzat, elsősorban a vallás- és közoktatásügyi miniszter és a katolikus egyház közti viszony határozott meg.¹⁰

A kiegyezés után a forradalomban részt vevők visszatérével egyre jobban erősödött az antiklerikalizmus. Ezzel összefüggésben hívta fel a figyelmet a vallásbéke fontosságára Deák Ferenc 1873. június 28-án írt, úgynevezett „hattyúdalában”, és egyúttal javasolta az egyház és állam teljes szétválasztását.¹¹ Ez természetesen nagy gondot okozott a katolikus egyház számára. Ebben a teljes szétválasztásban felismerték annak a veszélyét, hogy az előbb említett lépések egyenes utat jelenthetnek a vallási közömbösségnek és utána az ateizmusnak. Tisza Kálmán kormányzásának jelszava a „*quieta non movere*” volt, vagyis hogy a „nyugalomban lévő dolgokat nem szabad változtatni”. Így az egyházi reformok az 1890-es évek végéig ugyan lekerültek a napirendről, de az oktatás terén számos lépés történt a katolikus jelenlét meg-

lági bíróságnak adott döntési jogot. A 14. cikkely megszüntette a privilegium forit, a 20. cikkely végül a püspökök esküszövegén változtatott, amelynek új szövege kitért arra is, hogy a főpásztorok nem vehetnek részt az uralkodó ellen irányuló összeesküvésben, és minden ilyen jellegű eseményt meg kell akadályozniuk. Vö. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak egyházpolitikája*. 153.

¹⁰ ADRIÁNYI GÁBOR, *Az 1855-ös osztrák konkordátum magyar vonatkozásai*. In: Világtörténet 1993/2, 45–51. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak egyházpolitikája*. 148–179.

¹¹ Vö. DEÁK FERENC: *Az állam és az egyház közötti viszony szabályozásáról*, 1873. június 28. In: Deák Ferencz munkáiból. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Wlassics Gyula, II. kötet [Magyar remekírók. A magyar irodalom főművei 19. kötet], Franklin-Társulat magyar irod. intézet és könyvnyomda, Budapest 1906, 344–358.

nyirbálására. A Wekerle-kormány megalakulásával megindult a magyarországi kultúrharc¹² is, amelyet meghatározott az I. vatikáni zsinaton elfogadott tévedhetetlenségi dogma által kiváltott visszhang. Igaz, jóval enyhébb formában zajlott le a kultúrharc, mint az történt Németországban. Ennek ellenére XIII. Leó pápa külön enciklikát¹³ adott ki erre vonatkozólag a katolikusok buzdítására. Végül a reformtervezetek kis többséggel, de átmentek az Országgyűlésen, legfontosabbként a szabad vallásgyakorlat, annak ellenére, hogy a teljes magyar püspöki kar tiltakozott ezen törvények elfogadása ellen. Az 1894. szeptember 27-én Budapesten tartott püspökkari tanácskozáson egyhangúlag kiálltak a püspökök a törvénytervezetek megváltoztatása mellett. Elsősorban a felekezeten kívüliekre, valamint az izraelita vallást egyenjogúsító és az állami anyakönyvezésre vonatkozó fejezetek voltak azok a sérelmes pontok, amelyeket tárgyalás útján szerettek volna a főpásztorok kivenni a képviselőház által megszavazott törvényjavaslatokból. Elhatározásukat az október 11-én tartott ülésen újból megerősítették, és felkérték Vaszary Kolos bíborost, akkori hercegprímást, hogy feliratban tiltakozzon az uralkodónál az egyházpolitikai törvényjavaslatok ellen, és érje el, hogy a császár ne szentesítse azokat.¹⁴

¹² A kultúrharc liberális, illetve ateista gondolkodók és politikusok kezdeményezése, amely megvalósulhatott nyílt vagy burkolt formában a vallásszabadság ellen, azonban ezen belül is a katolikus egyházat érték a legnagyobb támadások kultúrájának, értékeinek lerombolása céljával, főleg porosz területeken. Vö. Novák Dezső: *Kultúrharc*. In: Diós István (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon* VII. k., SZIT, Budapest 2002, 531.

¹³ Vö. *Constanti Hungarorum Encyclical of Pope Leo XIII On the Church in Hungary*, 2 September 1893. In: http://w2.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_02091893_constanti-hungarorum.html (2020. 03. 10.)

¹⁴ BEKE Margit, *A Magyar Katolikus Püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1892–1918 között*. SZIT, Budapest, 2018, 105–110.

A 19. század végén és a 20. század elején a magyar állam egyházi ügyekre vonatkozó joga rendkívül bonyolult volt. Ez a bonyolult helyzet abból adódott, hogy sem alkotmány, sem polgári törvénykönyv nem létezett, így nem is szabályozhatta a helyzetet. Ezenkívül, ahogyan azt már korábban jeleztük, az osztrák konkordátumot sem tekintették érvényesnek a magyar félre vonatkozóan. Ezért a II. világháborúig az apostoli királyság intézménye volt a meghatározó a különböző törvények révén, így például az 1895-ben kihirdetett vallásügyi törvény esetében is.¹⁵

A fenti részleteket figyelembe véve megállapítható, hogy a katolikus főpapság törekedett arra, hogy elérje a katolikusok számára is az autonómiát, a protestáns felekezetekhez hasonlóan. Elsősorban az oktatás területén szerették volna megőrizni autonómiájukat és elkerülni az állami felügyeletet. Azonban bár az állammal való kompromisszum elérése érdekében kihangsúlyozást nyert a katolikusok önrendelkezése, mégis megmaradt egy bizonyos fokú állami ellenőrzés a Szentszék és a magyarországi katolikus egyház közti kommunikációban, illetve a katolikus iskolák oktatási rendjének összeállításakor is figyelemmel kellett lenni az állami tantervre. Végül az I. világháború kitöréséig sikertelen maradt az autonómiatörekvés, annak ellenére, hogy a magyarországi főpapok az Erdélyi Római Katolikus Státus mintáját vették alapul a tervezetek elkészítése során, és próbálták elérni a katolikus alapok és alapítványok feletti önrendelkezési jogot. Természetesen ebben az időszakban ezzel kapcsolatban érték támadások a Státus autonómiáját is a kormányzat részéről

¹⁵ ERDŐ Péter, *Egyház, kultúra, társadalom*. SzIT, Budapest 2011, 666–667.; LÁSZLÓ T. László, *Egyház és állam Magyarországon*. SzIT, Budapest 2005, 26–36.; FAZEKAS Csaba, *Egyházak, egyházpolitika és politikai eszmék az Osztrák–Magyar Monarchiában*. Miskolci Egyetem Politikatudományi Intézet, 2008, 8–17.

a fentebb elemzett áprilisi törvények hatálybelépése következtében.¹⁶

1. A Státus újjászervezéséhez vezető út (1866–1873)

1.1. Előzmények

Az Erdélyi Római Katolikus Státus újjáalapításának folyamatát 1848. augusztus végén Kovács Miklós püspök vezetésével az összehívott státusgyűlés kezdeményezte.¹⁷ Az ekkor meghozott újjászervezési döntések ugyan a bekövetkező Bach-korszak miatt írott malasztok maradtak, de a kiegyezés körüli enyhébb közpolitikai hangulatban Fogarasy Mihály püspök által 1866 és 1868-ban összehívott újabb gyűlések az Erdélyi Egyházmegyében tovább egyengették az egyházi önrendelkezés útját. Mind ezen törekvések eredménye lett, hogy 1873-ban sikerült újjászervezni az Erdélyi Római Katolikus Státust, amely a 19. század végén és a 20. század elején jelentős mértékben képviselte az erdélyi katolikusok ügyeit, támogatva templomok és iskolák építését és fenntartását, illetve a tanulói fűjság érdekeit is hathatósan képviselte a felekezeti oktatás széles körű támogatásával. Azonban az újjáalakítás nem volt egyszerű. Ezt jelzik a különböző elképzelések a Státus újjászervezéséről. Egyrészt megtaláljuk az akkori erdélyi püspök, Fogarasy Mihály tervezetét, amely

¹⁶ TANCZIK Balázs, *Egyházzjogi változások és azok civiljogi hatásai Magyarországon a XIX. század második felében*. Phd-dolgozat, Budapest, 2012, 41–116.; LÁSZLÓ T., 22–26.

¹⁷ Az újjáalapításra azért volt szükség, mert Mária Terézia 1767-ben a Főkormányshék keretében egy ún. Catholica Commissiót hozott létre, és az addigiakban a Státus illetékességi körébe tartozó feladatokat erre bízta. A Státus ugyan a továbbiakban is fennmaradt, és újra és újra sérelmezte ezt az abszolutista túlkapást, de az intézmények formája fokozatosan gyengült. Vö. HOLLÓ, *A világiak által vezetett egyházmegye*, 89–96.

alapjaiban inkább egy, a főpásztor vezetése alatt álló intézmény újjáalakításában látta a járható utat, illetve a státusgyűlésre meghívott világiak javaslatát, amely egy az egyháziak és világiak által arányosan irányított intézmény létrejöttét látta üdvösnek. Fontosnak tartom, hogy mindkét elképzelést részleteiben elemezzük az alábbiakban, mivel ezek azok az előzmények, amelyek végül megalapozták a Státus ma is ismert intézményi struktúráját.

Elsőként egy kisebb exkurzust szeretnék beilleszteni ezen alfejezetbe, amely elsősorban Fogarasy Mihály elképzeléseit tárgyalja, tágabb kontextusban a katolikus autonómia megvalósítási lehetőségeiről, konkrétan pedig a Státus újjászervezése kapcsán. Mint erdélyi püspök igen jelentős szerepe volt az újjáalakításban, ezért is lényeges áttekinteni, hogy korábban milyen elképzelései voltak a katolikus érdekek érvényesítésének lehetőségeiről.

Már 1848-ban, mint skodári címzetes püspök, elkészített egy tervezetet, amely az akkori viszonyok között létrehozta volna a Magyarhoni Katholikus Egyletet.¹⁸ Ennek a tervezetnek az alapos vizsgálata azért fontos, mert előzményként szolgál Fogarasy későbbi elképzeléseire a Státus újjászervezése kapcsán. Sarnyai Csaba Máté tanulmányának¹⁹ függelékében az alapszabályzat tervezetének teljes szövegét közölte, azonban értelemszerűen az ő kutatása nem terjedt ki Fogarasy Mihály későbbi pályafutására, ezért nem is állíthatta párhuzamba az 1848-ban megfogalmazott tervezetet az 1868-ban összeállított újabb tervezettel, amely azonban már a Státus újjáalakítására készült el. A katolikus egylet alapszabályzat-tervezetének bemutatása előtt, előljá-

¹⁸ Vö. SARNYAI Csaba Máté, *A püspöki kar által támogatott autonómia elképzelés 1848-ban*. In: Sarnyai Csaba Máté (szerk.), *Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 2001, 80–87.

¹⁹ Uo.

róban annyit fontos megjegyezni, hogy Fogarasy ezen tervezetét csupán három főpásztornak, nevezetesen a csanádi, szatmári és pécsi püspöknek küldte el véleményezés céljából. Ez is mutatja, hogy 1848-ban még a felülről való szerveződés elve dominált a katolikus autonómiatörekvés hazai elképzeléseiben. Ezt a tényt az is alátámasztja, hogy a *Religio és nevelés* című lapban jelent meg Danielik János egy írása a tervezett intézményről, amelyre korábban már utaltunk.²⁰ A nevezett lap a magyarországi püspöki konferencia félhivatalos lapjának számított abban a korszakban.

A Fogarasy Mihály által elkészített tervezet első paragrafusa az egyesület céljainak és munkakörének leírását tartalmazza. A természetes és törvényes szabadság és függetlenség megőrzése, a hitbuzgalom és katolikus élet fejlesztése, vagyis itt elsősorban olyan könyvek és iratok terjesztésére gondoltak, amelyeknek hitvédő, hitoktató jellegük van. Templomok és iskolák fenntartása, újak alapítása. Az alapítványok ügyének intézése. Mindazon ügyek vitele, amelyek hit- és erkölcsstan szempontjából a katolikus egyházra tartoznak a Magyarországon akkor már érvényben levő egyenlőség és viszonyosság elve alapján. Az egyesület teljesen vallási célokat szolgált volna, és mentes lett volna mindenféle politikai megmozdulástól.

A második paragrafus az egyesület általános szerkezetének meghatározását tartalmazza. Elsőként kimondja, hogy a püspökök az egyesület védnökei, és ezáltal feladatuk az egyesület terjedésének és növekedésének biztosítása, elsősorban főpásztori körlevelek révén. Ennek ellenére a püspökök részvényesek is lehettek volna az együletben, azonban mint hivatalnokok nem lehettek volna magas beosztásban védnöki szerepük miatt. A tagsági minőség a különböző felosztásban jelent meg: alapítók,

²⁰ *Egy magyar kath. „institutum” mintája – „s föllállítása” módjáról.* 253–255.

résztvevő, társ és munkás tagok. Az utóbbi kategória látta volna el az egylet hivatali ügyeit, ezért ők díjazásban részesültek volna. A többi tagsági kategóriába tartozók különböző mértékű tagsági díjat fizettek volna, azonban ez nem jelentett volna pozitív vagy negatív megkülönböztetést, minden tag hasonló jogokkal rendelkezett volna. Az egylet szakaszokra és fiókokra oszlott volna, annyi szakasz lett volna, ahány egyházmegye, illetve annyi fiók, ahány egyházi (esperesi) kerület Magyarországon, Erdélyben és a csatolt részeken. Ezenfelül az esztergomi egyházmegye két szakaszra oszlott volna, illetve Budapest (sic!) is egy külön szakaszt képezett volna. Központi kormányzó bizottmány vezette volna az egyletet, illetve minden szakasznak és fióknak ugyancsak egy állandó bizottmány állt volna az élén. Minden évben egy nagy közgyűlést kellett volna tartani a központi bizottmány székvárosában.

A harmadik paragrafus a bizottmányok összetételéről, illetve működéséről rendelkezett. Ez alapján minden bizottmány (központi, szakasz- és fiókbizottmányok) tagját és hivatalnokát az adott egység gyűlésén választották volna meg. A tagokat minden évben, a hivatalnokokat pedig háromévente választották volna újra. Minden bizottmánynak szükségszerűen kellett volna legyen elnöke, alelnöke, titkára, pénztárnoka, és a viszonyokat felmérve legalább egy, de akár több írnoka is. A tagság szempontjából a tervezet kiemeli, hogy a hitbeli és erkölcsi kérdések megfelelő tisztázása érdekében a bizottmányokban mindig kellett volna biztosítani a klerikusi jelenlétet.

A következő paragrafusok (IV–VII.) a gyűlések rendszerességéről, illetve a szakaszi és fiókválasztmány összetételéről rendelkeznek. Az utolsó paragrafusok (VIII–XIV.) már rövidebb terjedelműek és a következő pontokkal foglalkoznak: hivatalnokok, pénzkezelés, a könyvkiadói osztály szabályai, nyelv iránti rendelet, általános szabályok, rövid észrevétel és toldalék. Ugyanak-

kor a rövidebb terjedelmű paragrafusok közül fontos kiemelni a X. paragrafus 1. pontját,²¹ amely szerint már megalakult egy könyvkiadó társulat. A társulat neve a megalakuláskor a Jó és Olcsó Könyvkiadó lett, amelynek jogutódja a jelenlegi Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék könyvkiadója.²²

A második, ugyancsak Fogarasy Mihály, akkor már mint erdélyi püspök által összeállított tervezet²³ konkrétan a Státus újjászervezésére irányult. Az előszóban a püspök hivatkozik a megváltozott politikai körülményekre, illetve arra, hogy a világi hívők már addig az időpontig is alkalomadtán önkormányzatilag intézkedtek az egyházi, iskolai és tanulmányi alapok ügyeiben, azonban megállapítása szerint ez az önkormányzat mindaddig nem volt megfelelőképpen megszervezve. A tervezet első fejezete az újonnan alakítandó Státus szerkezeti formáját állapítja meg. Ennek értelmében a Státus az Erdélyi Egyházmegye minden egyházi vonatkozású ügyét hivatott képviselni, amely nem szorosán papi ügy. Ugyancsak az első fejezetben részletezi Fogarasy püspök a Státus hierarchikus felépítését. Ez alapján minden egyházközségben kell létezzen egy képviselőkből álló tanács, amely a helyi ügyeket intézi. Ezt követően egy felsőbb szintet képezett az esperesi kerületenként alakuló, úgynevezett kerületi vegyes gyűlés, amelybe tartozott a kerület papsága, világi képviselők az egyes egyházközségekből, és hivatalosok, vagyis legtöbb esetben az esperesi kerületben szolgálatot teljesítő tisztségviselők. Végül

²¹ SARNYAI, 86.

²² Uo. 78, 180. lábjegyzet.

²³ Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltára (továbbiakban: ERKSL), IV. 4-c, 1. doboz, *Fogarasy Mihály püspök ő excálijának az erdélyi rom. kath. státus szervezetére vonatkozó tervjavaslata*. In: Az Erdélyi püspökmegyei rom. kath. Statusnak Károly-Fehérvárt 1868. február 9-én megkezdett és azon hó 15-én béfejezett gyűlésének jegyzőkönyve és okmánytára, Gombos Ferencz Lyceumi-Könyvnyomdája, Kolozsvárt 1903, 44–48.

a harmadik és egyben legfelsőbb fórum az évente egyszer ülésező Státuszgyűlés, amelynek a hatáskörébe tartozott minden jelentős döntés jóváhagyása. A Státuszgyűlésbe tartozott minden esperesi kerületből, a kerületet képviselő és választás alá nem eső egyházi és világi tagok, vagyis olyan személyek, akik tisztségük-nél fogva tartoztak a Státuszgyűlésbe. Elsősorban olyan katolikus tisztségviselőkre kell itt gondolni, mint ispánok, alispánok, polgármesterek, katolikus iskolák igazgatói, kormánytagok, parlamenti képviselők. A Státuszgyűlés mellett a tervezetben megjelent egy állandó bizottmány is, amely a későbbiekben a Státusz igazgatótanácsa lett, és pontosan ezen tanulmány központi témája a nevezett bizottmány dualizmus kori megalakulásának és működésének a bemutatása.

A következő három fejezetben (II–IV.) Fogarasy Mihály lezögezi először az egyházközségi autonómiát, és részletesen tárgyalja az egyes egyházközségekben létrehozandó egyházközségi gyűlések tagjainak kiválasztási módját, üléseinek rendszerességét és ügykezelésének módozatát. A IV. fejezet témánk szempontjából több fontos információt is tartalmaz. Általánosságban elmondható, hogy ebben a fejezetben jelöli meg Fogarasy a Státuszgyűlés tagjainak listáját, illetve választási módját. A korábbi, 1848-as tervezettel való összehasonlítás kedvéért a következőkben konkrétan idézünk néhány cikkelyt a tervezet IV. fejezetéből:

„47. §. A kath. statusgyűlés az iskolák és alapítványok feletti intézkedéseit úgy mérsékli, hogy azok a megyés püspöknek a kath. iskolákra, nevelő-intézetekre és más kegyes alapítványokra kiterjedő joghatóságát ne sértsék és ne korlátozzák.

[...]

51. §. A statusgyűlés tanácskozásainak rendjét az elnöklő püspök vezényli; s minthogy ezen egyházi gyűlésről feltéttetik, hogy

csak a hitegység és vallásos buzgóság lelke fogja vezérelni, elnöki hatáskörét korlátozó szabályok mellőzendőknek tartatnak. A megyés püspök úgy fogja vezetni a tanácskozásokat, hogy azok a kath. egyház szellemével egyező központban egyhangu-, vagy legalább többségtől támogatott határozattá emelthessenek.

52. §. Oly indítvány, mely a róm. kath. anyaszentegyház tanai-val, törvényeivel, elveivel, jogaival és szabadságával vagy az erdélyi megyének jól felfogott érdekeivel össze nem fér, a tanácskozás tárgyai közé fel sem vétethetik.”²⁴

Az idézett részek összhangban vannak azokkal az elképzelésekkel, amelyeket Fogarasy az 1848-ban megírt, Magyarhoni Katolikus Egyletet létrehozni szándékolt tervezetben is már képviselt. Ez alapján a laikus tagokkal is rendelkező általános gyűlések mindenekelőtt a püspök vezetésével zajlanak, és mint legfőbb tanítói és kormányzói hatóság az egyházmegyében, joga van eldönteni, hogy milyen formában tárgyalhatnak a gyűlés tagjai az egyes ügyekről, vagy egyáltalán lehetséges-e bizonyos ügyekről tárgyalni. Természetesen, ahogyan azt már a bevezetőben is jeleztük, a kortörténeti kontextust is figyelembe véve szeretnénk nyomon követni bizonyos folyamatokat. Az már mindenképpen megfigyelhető, hogy a korszakot jellemző katolikus autonómiatörekvésekhez hasonlóan az erdélyi püspök is úgy képzelte el az említett, állami fennhatóságtól mentes állapot elérését, hogy az irányítói szerep elsősorban a megyéspüspök hatáskörébe kerül át, és majd az illető főpásztor fogja leosztani az ügykezelést a különböző szervezeti egységeknek az esperesi

²⁴ ERKSL, IV. 4-c, 1. doboz, *Fogarasy Mihály püspök ő excáljának az erdélyi rom. kath. status szervezetére vonatkozó tervjavaslata*. In: *Az Erdélyi püspökmegyei róm. kath. Statusnak Károly-Fehérvártt 1868. február 9-én megkezdett és azon hó 15-én béfejezett gyűlésének jegyzőkönyve és okmánytára*, Gombos Ferencz Lyceumi-Könyvnyomdája, Kolozsvárt 1903, 44–48.

kerületekben, illetve az egyházközségekben. Azonban az is megfigyelhető, hogy az 1848-ban, eléggé komplex tagsági rendszerrel felállítani tervezett Magyarhoni Katholikus Egylettel szemben az 1868-as tervezetben már egy sokkal letisztultabb keretet találunk.

Végül a püspök által szerkesztett tervezet V. fejezete az, amely tanulmányunk szempontjából a legrelevánsabb. Ebben jelöli ki a létrehozandó egyházi főtanács vagy vegyes egyházi bizottmány hatáskörét. A tervezet megkülönböztetés nélkül használja mindkét elnevezést az igazgatótanácsra. Ebben egy 12 tagból álló bizottmányra bízna a megyéspüspök az egyházmegye vegyes természetű ügyeinek intézését. A tagokat a Státuszgyűlésen szavazattöbbséggel kell megválasztani. A Státuszgyűléshez hasonlóan, az igazgatótanácsnak is a főpásztor az elnöke, az alelnök pedig a Státuszgyűlés alelnöke. Az alábbiakban idézzük a tervezet utolsó paragrafusát, amely ugyancsak alátámasztja a korábbi fejtegetéseket:

„60. §. A megyés püspöknek egyházakra, iskolákra, alapítványokra, neveldékre eddig gyakorlott befolyása és hatásköre érintetlen és sértetlen fentartatván; hivatali viszonya ezen igazgatói főtanácshoz az által nyer gyakorlati kifejezést, hogy a) az egyházmegyéből egyházi, iskolai és alapítványi ügyekben felterjesztendő kérvények, jelentések és bármi más hivatalos iratok ezentúl is hozzá intéztetnek, – b) általa véleménye kísérete mellett tárgyalás végett az igazgató főtanácshoz áttétetnek, – c) minden egyenesen az egyházi főtanácshoz menesztett fontosabb tárgy elintézés előtt vele hivatalosan közöltetik, a rendelkezés véleménye és ajánlata tekintetbe vételével hozatnak, – d) ezen egyházi főtanács intézvényei az illetők értesítése végett

hozzá átiratnak, – e) intézkedései ellen felebbező folyamodványokat az egyházi főtanács el nem fogad.”²⁵

Ahogy azt fentebb említettük, a püspöki tervezet mellett készült egy másik, úgynevezett „Alapszabály-tervezet”, melyet a kolozsvári gyűlési tagok szerkesztettek. Elvi szinten nagyjából megegyezik a két tervezet, és csak nagyon kevés ponton találhatunk eltéréseket. Azonban ezek a különbségek pontosan olyan részeket érintenek, amelyek intézményszervezési szempontból döntőek.

Egy kisebb eltérés abban mutatkozik, hogy míg Fogarasy Mihály püspök tervezetében az évente összeülő közgyűlés állandó helyszíne a püspöki székhely, vagyis Gyulafehérvár lenne, addig a kolozsvári gyűlési tagok által elkészített tervezetben az a kérés fogalmazódik meg, hogy évenként más esperesi egyházközség adjon otthont a közgyűlésnek. Mindez valóban tekinthető jelentéktelen ügynek is, azonban a centralizáció-decentralizáció közti véleménykülönbség is nagyon jól megfigyelhető itt.

Egy további, sokkal jelentősebb véleménykülönbség figyelhető meg a közgyűlés kompetenciáit illetően. A kolozsvári gyűlési tagok által szerkesztett tervezet II. szakasza IV. fejezetének e) pontja a következőket jelenti ki:

„az erdélyi kath. tan- és nevelési ügy felett önállólag intézkedik; – ebből folyólag a tanintézetekre és nevelőházakra nézve a tan- és nevelési rendszert megállítja, és az iskolai, valamint a nevelési ügy körül szükséges változtatásokat és javításokat elha-

²⁵ A továbbiakban: ERKSL, IV. 4-c, 1. doboz, *Fogarasy Mihály püspök ő excéljának az erdélyi rom. kath. status szervezetére vonatkozó tervjavaslata*. In: Az Erdélyi püspökmegyei róm. kath. Statusnak Károly-Fehérvárt 1868. február 9-én megkezdett és azon hó 15-én béfejezett gyűlésének jegyzőkönyve és okmánytára, Gombos Ferencz Lyceumi-Könyvnyomdája, Kolozsvárt 1903, 44–48.

tározza; ezen intézkedéseinél a róm. katolika vallás elveit szem előtt tartván.”²⁶

Ebből az idézett részből is érzékelhető, hogy a tanügy és a nevelésügy kérdésében nincs teljes összhang a két tervezetnél. Mindent egybevetve elmondható tehát, hogy a Státus újjászervezése körül nem volt teljes az egyetértés a különböző fórumok között.

1.2. Az 1873. évi státusgyűlés intézkedései

Amint fentebb láttuk, a püspök és az egyházmegye laikus hívei között nem volt meg a teljes egyetértés a felállítandó intézmény működési mechanizmusát illetően. Ebben az időszakban a Magyar Katolikus Egyházban is erőteljes autonómiatörekvés bontakozott ki. Az 1868-as gyűlés dolgavégezetlen oszlott fel azért is, mert miután a magyar egyház 1870-re autonómiakongresszust hívott össze, ennek munkálataitól várták a felmerülő problémák megoldását. Miután ez eredmény nélkül maradt, Fogarasy Mihály püspök 1873. május 12-ére ismét közgyűlést hívott egybe. A meghívólevelében hangsúlyozta, hogy olyan célból hívja össze a gyűlést, hogy az erdélyi katolikus autonómia körül kialakult rendezetlen helyzetet orvosolják, továbbá az 1868-ból hátramaradt ügyeket is rendezzék.²⁷

A legelső fontos lépés abban mutatkozott meg, hogy a gyűlésen jelen lévő Jósika Lajos, mint a Catholica Commissio elnöke,

²⁶ ERKSL IV. 4-c, 1. doboz, *Alapszabály-tervezet. Az erdélyi püspökmegyei római katolikus Status törvényes önkormányzati joga gyakorlására nézve*. In: Az Erdélyi püspökmegyei róm. kath. Statusnak Károly-Fehérvártt 1868. február 9-én megkezdett és azon hó 15-én béfejezett gyűlésének jegyzőkönyve és okmánytára, Gombos Ferencz Lyceumi-Könyvnyomdája, Kolozsvárt 1903, 49–57.

²⁷ KULPINSZKY Eleonóra, *Az Erdélyi Római Katolikus Státus 1873. évi újjászerveződése a státusgyűlés jegyzőkönyve és a Pesti Napló tükrében*. In: Kötél Emőke – Szarka László (szerk.), *Határhelyzetek II.*, Budapest 2009, 49–50.

bejelentette lemondását maga és az egész testület nevében. Ennek következtében megnyílt a lehetőség a Státus igazgatótanácsának létrehozására. A gyűlés során megegyeztek a vélemények, hogy egy bizottság létrehozása a legfontosabb, amely kidolgozza azt a szabályzatot, amely révén megválaszthatóvá válik az igazgatótanács. Végül május 13-án egy hattagú bizottság javaslatára Mikó Mihály indítványát fogadták el, és 24 tagú, 16 világi és 8 egyházi személyből álló igazgatótanácsot választottak. Ezen kívül ugyancsak az igazgatótanácshoz tartozott a státusgyűlés világi elnöke, az előadó és a titkár. Az előadó és a titkár élethosszig kapta a tagságot. Továbbá volt tiszteletbeli előadója és titkára is az igazgatótanácsnak. Mindent egybevetve elmondható, hogy az igazgatótanács lett az Erdélyi Római Katolikus Státus végrehajtó szerve, amelynek a hatáskörébe visszakerültek azoknak az alapoknak a kezelése, amelyek hosszú ideig a Catholica Commissio ügykörébe tartoztak. Ezeket a lépéseket hitelesítette Trefort Ágoston kultuszminiszteri leirata, amelyben elismerte a beállt változásokat és az igazgatótanács jogos működését, amikor kifejtette: „az erdélyi püspökmegyei státusnak ebbeli eljárását jóváhagyó tudomásul veszem és egyúttal azon megállapodását is helybenhagyom, mely szerint az összes, a kath. egyházi bizottság hatásköréhez tartozott ügyeket, ama már megválasztott 24 tagú igazgatótanács befolyásával kezelendi és intézendi”.²⁸

Fontos megvizsgálni azt is, hogy működése során a Státus mennyire csorbította a megyéspüspök jogait. Ez a kérdés azért releváns ebben az esetben, mert az egyházjog alapján a főpásztorok saját egyházmegyéjük területén egyedülként rendelkeznek a kormányzói hatalommal. Ennek ellenére megállapítható, hogy

²⁸ ERKSL, IV/4h, 4. doboz: 1008. eln. sz./1873, Trefort Ágoston vallás- és közoktatási magyar királyi miniszter 1873. június 16-i alatt Fogarasy Mihály püspökhöz intézett leirata.

működése során az Erdélyi Római Katolikus Státus egyáltalán nem csorbította a megyéspüspök jogait, több okból kifolyólag. Az első és a leglényegesebb az, hogy maga a főpásztor is részt vett a státusi ügyvezetésben azáltal, hogy az erdélyi püspök volt a Státus mindenkori elnöke. Ez a szerepkör természetesen nem tévesztendő össze a Státus igazgatótanácsának elnöki tisztségével, amely már egy teljesen más szerepkör, és leginkább a havonta megtartott igazgatótanács-i ülések levezetésében és a döntések meghozatalában teljesedett ki. Másodszor azért sem beszélhetünk a püspök jogainak kisajátításáról, mert a Státus szerepköre leginkább az oktatás, illetve az anyagi ügyek terére korlátozódott a 19. században és a 20. század elején is.²⁹

2. Az igazgatótanács megalakulása és tevékenységi köre

2.1. Az igazgatótanács megalakulása 1873. július 30-án

Ahogy azt már jeleztük, 1873. július 30-ára hívta össze az igazgatótanács alakuló gyűlését Kolozsvárra Fogarasy Mihály püspök. Az igazgatótanácsot Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter hagyta jóvá 1008. elnöki szám alatti leiratában, és a Katolikus Egyházi Bizottság helyébe lépett és annak ügyintézését vette át. Azért is tartotta fontosnak a püspök minél hamarabb összehívni az igazgatótanácsot, mert megszűnt a Katolikus Bizottság, és az év augusztusában és szeptemberében már fontos ügyek intézése várt az új igazgatótanácsra. Az alaku-

²⁹ SAS Péter, *Az erdélyi római katolikus egyház. 1900–1948.* Mundus, Budapest 2008, 23.; BÍRÓ Vencel, *Székhelyi Gr. Mailáth G Károly.* Minerva, Cluj-Kolozsvár 1940, 79–80.

ló gyűlésen nem minden tag tudott megjelenni, mert abban az évben Kolozsváron kolerajárvány pusztított.³⁰

Az igazgatótanácsot Fogarasy Mihály erdélyi püspök, mint a Státus elnöke hívta össze. A világi elnöki tisztséget báró Jósika Lajos valóságos belső titkos államtanácsos töltötte be. Az igazgatótanács továbbá, mint fentebb jeleztük, nyolc egyházi³¹ és tizenhat világi³² tagból állt. Az igazgatótanácsot Keserű Mózes előadó

³⁰ ERKSL, IV.-4.-a, 28. kötet, Jegyzőkönyv, 1873. 05. 12. – 1874. 06. 09., 11–13. (Továbbiakban: ERKSL, IV.-4.-a, 28. kötet)

³¹ Egyházi igazgatótanácsosok: Barcs (Barts) Ferenc (1814–1896) kanonok, püspöki titkár és irodaigazgató; Beke Antal (1838–1913) kanonok, teológiai tanár és egyházmegyei könyvtáros; Éltes Károly (1837–1890), a károlyfehérvári lyceum hittanára, teológiai tanár, kanonok; Keserű Mózes (1801–1874) apát-kanonok, gimnáziumi igazgató Kolozsváron, választott arbei püspök; Lönhárt Ferenc (1819–1897) pápai prelátus, apát-kanonok, kolozsvári plébános, erdélyi püspök 1882–1897 között; Pakó János (1814–1887) püspöki titkár, szentszéki ülnök, kolozsmonostori esperes-plébános; Várady Móricz, a kolozsvári főgimnázium igazgatója; Veszely Károly (1820–1896) címzetes prépost, marosvásárhelyi plébános. Vö. ERKSL, IV.-4.-a, 28. kötet, 8.

³² Világi igazgatótanácsosok: Béli Gergely (1819–1889) Aranyosszék főkirálybírája, császári és királyi kamarás; báró Bornemissza János valóságos belső titkos államtanácsos; Csíki Viktor (1839–1924) jogtudós, a kolozsvári egyetem tanára, dékán, majd rektor; gróf Eszterházi János (1824–1898), a Magyar Történelmi Társulat tagja, elismert műtörténész; Gál Lajos, nyugalmazott királyi táblai ülnök; Groisz Gusztáv (1840–1899) belügyminiszteri államtitkári teendőkkel megbízott miniszteri tanácsos, jogtudós, egyetemi tanár; gróf Kálnoky Dénes (1814–1888), Háromszék főkirálybírája, belső titkos tanácsos; Matskási Ferenc földbirtokos; Mikó Antal, Csíkszék főkirálybírája; Mikó Mihály (1817–1881), Marosszék főkirálybírája, később Csík vármegye főispánja; Páll Sándor erdélyi tankerületi főigazgató; Pócsa József (1836–1903), Küküllő vármegye alispánja, később Háromszék vármegye főispánja; Simon Elek (1813–1882) jogász, Kolozsvár polgármestere 1874–1880 között, a Kolozsvári Ügyvéd Egylet elnöke; Szeredai Ignác lesnyeki földbirtokos, Hunyad vármegye alispánja; Ugron Lázár (1811–1884), Felső-Fehér megye főispánja; Züllich István nyugalmazott főispáni helytartó. Vö. ERKSL, IV.-4.-a, 28. kötet, 8–9.

vezette és ifj. Filker Elek miniszteri fogalmazó titkárként szolgálta. Munkájukat dr. Farkas Lajos jogtudós, kolozsvári egyetemi tanár mint tiszteletbeli előadó, Frits Albert országos ügyvéd mint tiszteletbeli titkár segítette.

Az alábbiakban idézzük az igazgatótanácsosok által letett hivatali eskü szövegét, mivel ez is nagyon jól tanúsítja, hogy melyek voltak azok az alappillérek, amelyekre támaszkodott a Státus és azon belül az igazgatótanács is az évek során:

„Én N. N. mint az erdélyi püspökmegyei kath. Status közgyűlése által az igazgató tanács megválasztott tagja esküszöm az élő Istenre, boldogságos Szűz Máriára, és Istennek minden szenteire, hogy Koronás Királyomnak mindig híve leszek, és mint az erdélyi romai katolikus Status igazgatótanácsának megválasztott tanácsosa az erdélyi kath. alapok jogait és javait mindenekben védeni, a tan- és nevelés ügyét a kath. egyház érdekében és javára legjobb belátásom szerint lelkiismeretesen elmozdítani fogom. Isten engem úgy segélyen, boldogságos Szűz Mária és minden szentek.”³³

Ez alapján elmondható, hogy azon kívül, hogy ismét szóba kerül az erdélyi katolikusok jogainak és javainak védelme az alapítványok megfelelő kezelése révén, megemlíti az uralkodó iránti hűséget is, amely tükrözi a Statusnak azon törekvését, hogy nem az államtól teljesen elszakadva kíván egy önálló entitás lenni, hanem az ország törvényeit is betartva szeretnék volna elérni célkitűzéseiket.

Az alakuló ülés mozzanatai közé tartozik még, hogy jogtanácsosnak választották Haller Rezső országos ügyvédet, aki már addig is betöltötte a kolozsmonostori uradalom jogi képviselői feladatkörét, és később királyi tanácsos, a kolozsvári ügyvédi

³³ ERKSL, IV.-4.-a, 28. kötet, 20–21.

kamara elnöke és az EMKE jogtanácsosa lett.³⁴ Ez a lépés is azt bizonyítja, hogy megfelelő szakértői csapat vett részt az igazgatótanács munkáiban.

2.2. Az igazgatótanács tevékenységi köre³⁵

Az Erdélyi Római Katolikus Státus igazgatótanácsa a dualizmus korszakában igen változatos és nagyon sokszor kényes ügyekben kellett hogy eljárjon. A témában kevésbé jártas olvasó számára feltűnő lehet, hogy a legtöbb ügy az évek során folyamatosan terítéken volt, és ez esetleges kritikákra adhat alapot. Ennek kapcsán szeretnénk eddigi kutatásaink alapján bemutatni, hogy milyen széles tevékenységi köre volt az igazgatótanácsnak már a dualizmus korszakában is. Az is elmondható, hogy szinte minden egyes ügy megérdemelte egy-egy külön tanulmányt, azonban jelen írás terjedelmi korlátai miatt most csak szintetizáló áttekintésre van lehetőségünk, amely azonban teljességében áttekinti a korszakban az igazgatótanács által képviselt ügyeket. Annak érdekében, hogy minél jobban átlátható legyen ezen alfejezet struktúrája, az egyes ügyeket nem kronológiai sorrendben, hanem tematikusan elemezzük, ezzel is elősegítve a könnyebb átláthatóságot.

A Státus igazgatótanácsának tevékenységi körét több forrás alapján is lehet rekonstruálni. Ahogyan arra már az előző alfejezetben is utaltunk, a rendszerint havonta megtartott igazgatótanácsai ülésekről jegyzőkönyvet készítettek, így ez jelenti az egyik lehetőséget a különböző ügyekkel kapcsolatos intézkedések feltérképezéséhez. Továbbá az igazgatótanács minden évben

³⁴ ERKSL, IV.-4.-a, 28. kötet, 33.

³⁵ Ezen alfejezet az 1883 és 1918 között kiadott évi jelentések alapján készült el. Az évi jelentések megtalálhatóak az Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltárában. Vö. ERKSL, IV.-4.-f, Igazgatótanács évi jelentése, 1-2. doboz.

az általában ősszel tartott közgyűlés számára elkészítette az évi jelentését. Ezekben a kisebb könyvecskékben részletezte az igazgatótanács az adott évben elintézett ügyek listáját, csatolva az egyes ügyekhez eredeti dokumentumok átíratát, illetve részletesen is kifejtették az ügyek lefolyását. Mivel ebben az alfejezetben szintetizáló áttekintést kívánunk nyújtani, sokkal jobb alapot ad az évi jelentések áttekintése és az azokban fellelhető ügydarabok ismertetése. Ezen kívül természetesen az Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltárában megőrizték a különböző ügyekhez tartozó, úgynevezett „szálas” iratokat is, vagyis levelezéseket, fel-, le-, illetve átíratokat, különböző kimutatásokat, amelyek inkább egy-egy ügy részletes kifejtéséhez nyújtanak segítséget.

Az alábbiakban tehát az igazgatótanács által kiadott évi jelentések alapján tematikusan mutatjuk be azokat az ügyeket, amelyekkel a megalakulásától kezdődően az I. világháborúig az igazgatótanács foglalkozott. Annyi kiegészítést fontos még előljáróban megtenni, hogy évi jelentéseket csak 1883-tól kezdve adott ki az igazgatótanács a közgyűlés tagjainak informálására, tehát a következőkben az ezt követő időszak eseményeit elemezzük. Itt a teljességre való törekvés érdekében talán jó volna a jegyzőkönyvek alapján pótolni a Jelentések hiányában kimaradt tíz évet! Ebben az esetben fennebb kellene erre is utalni.

Kivétel nélkül minden évi jelentés a **személyi ügyekkel** kezdődött. Ebben ismertette az igazgatótanács a közgyűlést az adott évben beállt változásokról. Ez alapján lehet végigkövetni többek között a Státus hivatalnokainak a listáját, illetve hogy milyen időszakban töltötték be az adott hivatalt. Ugyancsak ebben a rovatban találjuk meg minden évben az új igazgatótanács összetételének felsorolását. Az újjászervezés alkalmával életbe léptetett szabályok értelmében az évi közgyűlés alkalmával az igazgatótanács tagjainak egyharmada kilép a bizottmányból, és a megüresedett helyek betöltésre kerülnek azzal a lehetőséggel, hogy

a kilépett tagok is újrválaszthatóak. Tekintetbe véve az évi jelentések idevonatkozó információit, megállapítható, hogy a dualizmus korszakában az igazgatótanács összetétele szinte teljes egészében kicserélődött. Azonban megfigyelhető az a tendencia is, hogy a katolikus erdélyi nemesi családok tagjai, mint a Mikó, Szentkereszty, Ugron, Lázár, Béldi vagy Jósika, folyamatosan jelen vannak az igazgatótanácsban. Ezen kívül természetesen a korszak katolikus értelmiségi rétegének képviselői, egyetemi tanárok és jogászok is igen jelentős számban vannak jelen az igazgatótanácsban. Látható tehát, hogy a Státusban törekedtek arra, hogy ne mindig ugyanazon tagok döntsenek a lényeges ügyekről, hanem folyamatosan próbálták megújítani a tagok listáját, ahogyan az érzékelhető a fentebb ismertetett választási eljárásból is. Ugyanakkor mindig figyeltek arra, hogy a jelentős múlttal és befolyással rendelkező katolikus családok tagjai képviseltessék magukat az igazgatótanácsban, továbbá a különböző jogi és gazdasági kérdések szakszerű megoldása érdekében jogász és gazdasági szakemberek is tagjai voltak az igazgatótanácsnak.

A következő olyan témakör, amely folyamatosan jelen volt a korszakban az évi jelentések oldalain, az az **oktatásügy**. A Státus történetét ismerve kijelenthető, hogy már a 16. századi megalakulás óta arra törekedtek a Státus képviselői, hogy az erdélyi katolikus ifjúságnak megfelelő feltételeket biztosítsanak tanulmányok végzésére, amit később az erdélyi katolikus közösség hasznára fordíthatnak. Ennek a hagyománynak a folytatásaként tekinthetjük azt az igyekezetet, ahogyan a Státus igazgatótanácsa több anyagi nehézséget is leküzdve tartotta fenn gimnáziumait a monarchia korában, illetve épített új épületeket, amelyek iskolaként és internátusként szolgáltak az erdélyi tanulóifjúság számára. Elmondható az is, hogy a 19. század végén és a 20. század elején több, Státus által fenntartott oktatási intézmény (Kézdivásárhely, Székelyudvarhely, Marosvásárhely, Csíkszereda, Brassó,

Gyulafehérvár) kapott teljesen új épületet, a korszak által elvárt kritériumoknak megfelelően kialakított terekkel.

Az évi jelentések legterjedelmesebb része az iskolai ügyekkel foglalkozott. Ebben az igazgatótanács részletesen beszámolt a középiskolák oktatási, fegyelmi és infrastrukturális ügyeiről is. Ezeknek a beszámolóknak köszönhetően további kutatások könnyen vázolhatják egy-egy finevelő intézet (internátus) vagy iskola működését a korszakban, mivel a jelentésekben nagyon pontos adatokat találunk a tanárok és tanulók számáról, az oktatott tantárgyakról, illetve az egyes iskolák felszereltségéről is.

Végül harmadikként legterjedelmesebb formában az **uradalmi ügyek** jelentek meg folyamatosan az évi jelentésekben. A Státus hivatalnokainak szakértelmét és elköteleződését támasztja alá az a részletesség, amellyel beszámoltak minden kiadásról és bevételről. Az évek során a státusi uradalmakban (Kolozsmonor, Radnót, Alsóbajom, Nagymás) több jelentős munkálattal is végeztek (malmok, gátak építése), amelyek természetesen megjelentek az évi jelentésekben is. Ezenkívül az uradalmak jelentős erdőségeinek kitermelése szintén azt az anyagi háttérrel biztosították, amellyel a Státus képes volt ellátni az oktatás terén kitűzött céljait, amelyekről fentebb már írtunk. Természetesen a pozitív fejlemények mellett elkerülhetetlenek voltak a negatívumok is, így például a kevésbé sikeres évek, amikor az uradalmak a nem megfelelő gazdálkodás vagy az időjárási körülmények okán nem termeltek jövedelmet. Mindezeket értékelve elmondható, hogy a Státus igazgatótanácsa folyamatosan odafigyelt arra, hogy a közgyűlés tagjai részletesen informálva legyenek a személyi, oktatási és uradalmi kérdésekkel kapcsolatos legfontosabb ügyekről. Továbbá a felsorolt témákon kívül több kisebb ügy leírását is megtaláljuk az évi jelentésekben, amelyeket a következőkben ismertetünk.

A korszak szociális problémái közül az árvák helyzetével foglalkozott leginkább a Státus igazgatótanácsa. Kevés olyan évi jelentés van, amelyben nem található jelentés a Nagyszébenben létrehozott árvaházról. A mai napig **nagyszébeni Teréz-árvaházként** ismert intézmény adott otthont igen jelentős számú fiatalnak, akik így elvégezheték tanulmányaikat. Az előzőekben ismertetett témakörökhöz hasonlóan itt is igen nagy pontossággal készítették el a jelentés ezen részét, leírva az intézményben jelen lévők számát, illetve hogy ki milyen oktatásban részesül.

Több évi jelentésben is előfordul a **kepemegváltás** és a **lelkészi kongrua** ügye. Látható tehát, hogy az igazgatótanács tagjainak igen széles körű tevékenysége volt. A papság fizetésének pótlására szolgáló kongrua, egyfajta állami segélyezéssel kapcsolatos ügyek megoldása is az igazgatótanács tagjaira hárult.

Nem ügyvitelként kategorizálható az a pontja az évi jelentésnek, amely a **megemlékezéseket** foglalja magába, azonban azért tartottuk fontosnak megemlíteni, mert ezáltal látjuk bizonyítottan azt a tényt, hogy az igazgatótanács tagjai nem pusztán hivatalnokok, egy intézmény képviselői voltak, hanem tudatosan magukénak érezték az adott intézmény sorsát, és ennek következtében az adott intézményben dolgozók sorsát sem vették félvállról. Példaként megemlíthető, hogy az évi jelentésben több oldalon emlékeztek meg egy-egy elhunyt igazgatótanácsosról, továbbá a Státus újjászervezése óta eltelt 25 évről is igen jelentős tanulmányt közöltek az 1898-as évi jelentésben. Pápai és püspöki jubileumokról való megemlékezések is részét képezték az évi jelentéseknek.

Korábban már említettük, hogy az évszázadok során a Státusnak az egyik forrása a célkitűzések elérésére a magánszemélyek által tett **alapítványok** voltak. Ez a tendencia nem változott a 20. század első éveiben sem, az évi jelentések is több ilyen alapítványi szerződés létrejöttét közlik. Általában rövid leírást ta-

lálunk az alapítványt tevő személyről vagy személyekről, illetve az ő szándékukról. Ezt azért is fontos megemlíteni, mert ebből is látható, hogy az alapítványokat mindig szigorúan az alapítványt tevő személy szándékának megfelelően használták fel, és nem a Státus éppen sürgős szükséglete alapján.

Utolsó pontként említjük meg a **személyes kérvényeket**. Idetartozik minden olyan kérvény, amelyet vagy a Státus-alkalmazottak nyújtottak be az igazgatótanácshoz, vagy olyan személyek, akik valamilyen üzleti tevékenységet szerettek volna lebonyolítani a Státussal, például uradalmat vagy más ingatlant eladni. Természetesen a személyes kérelmek hosszú sorát lehetetlen lenne ismertetni, azonban így is elmondható, hogy csak az igazgatótanács tagjainak ebben a témakörben is nagyon sok munkája adódott.

Mindezeket figyelembe véve elmondható, hogy az igazgatótanács tagjai minden egyes évben igen nagy jelentőségű munkát végeztek el azzal, hogy ilyen széles körben intézkedtek a Státus különböző ügyeiben, illetve ezekről minden évben be is számoltak a közgyűlésnek. Ezen kívül az is figyelemre méltó, hogy mindenféle juttatást nélkülözve végezték ezt az igazgatótanács tagjai, és havonta ülésезve biztosították azt, hogy az ügyvitel folyamatos és akadálymentes legyen az évek során még akkor is, amikor nagyon súlyos problémákkal kapcsolatosan kellett intézkedniük.

Összegzés

Mindent egybevetve elmondható, hogy az Erdélyi Római Katolikus Státus 19. század végi újjászervezése egy hosszú folyamat részeként írható le. Láthatóvá vált a tanulmány során, hogy a 19. században megjelenő politikai elgondolások nem voltak kedvezőek az egyházi autonómia elérésére, és sokszor nagyon más elképzelések láttak napvilágot az egyház és állam közti viszony

meghatározására és gyakorlatba ültetésére. Az a tény, hogy az alapok és alapítványok kezelése újból saját hatáskörbe került át, nagy függetlenséget jelentett a Státusnak. Ugyanakkor igen jelentős lehetőséget, hogy az erdélyi katolikusok számára egy olyan intézmény alakuljon ki a 19. század végén és a 20. század elején, amely biztos anyagi háttérrel rendelkezik, megbízható és jelentős személyek vezetésével kezeli az ügyeket, illetve odafigyelnek a különböző súlyú és nehézségű eseményekre egyaránt, amelyek az adott korszakban meghatározták Erdély katolikus lakosságának az életét.

Az Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltárában őrzött iratok mennyisége azt mutatja, hogy igen szerteágazó ügyvitele révén a Státus alkalmazottai a lehető legnagyobb átláthatóságra törekedtek, és ezáltal az utódokra is jelentős hagyatékot örökítettek. A levéltári anyag nagy része még ma sincs behatóan kutatva, ezért a jövőbeni kutatások számára igen sok eredeti, még feltáratlan forrás áll rendelkezésére.

A tanulmány központi témája a Státus igazgatótanácsának újjászervezése, illetve tevékenységi köre volt. A tanulmányban bemutatott események alapján érzékelhető, hogy az igazgatótanács újjászervezése egy igen rövid mozzanata volt a Státus történetének, azonban tágabb kontextusban figyelve a folyamatot, jól látható, hogy milyen komplex eseménysor eredménye volt a Státusnak a modern korban létrejött vezető szerve. A további kutatások elsődleges feladata, hogy a résztémákat középpontba helyezve megismertesse azokat a célokat és intézkedéseket, amelyek megfelelően jellemzik az igazgatótanács munkásságát.

SZEMLE

**KUSZÁLIK Péter: *Hosszú úton,*
Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2013.**

A végén kezdtem el olvasni a *Hosszú úton* című könyvet.¹ Gondoltam, a tartalomjegyzékből hamar kirajzolódik, mi lesz az érdekes, ami megragadja a figyelmemet. A krimikben – így Agatha Christie könyveiben is – a gyilkosságok az elején történnek, a tettes kilétére csupán az utolsó oldalakon derül fény.

Ennek a könyvnek nincs tartalomjegyzéke, de az utolsó előtti oldalon egy utószót pillantottam meg, amelyben az egyik évközi vasárnapra készített prédikációmra ismertem rá. Azon a vasárnapon épp az útról volt szó: az élet útjáról, a zarándokútról, amit nemcsak a lábunkkal teszünk meg, hanem a lelkünkben is bejárunk. Azokban a napokban lázasan kémeleltük a híreket, visszajönnek-e a Kancsendzöngáról Eröss Zsolték...

Így értettem meg, hogy Kuszálik Péter miért nevezett társ-szerzőnek a dedikációjában, s miért kért fel arra, hogy a könyvről néhány szót szóljak.

2013 júniusában már épp az utolsó simításokat végezte könyvén, s akkor toppant be a Szent Imre-templombeli misére, ahol szíven ütötte az útról szóló elmélkedés. Aztán mind elébb és elébb lapoztam a könyvben, míg a végén kiderült: a könyv eleje is az idén íródott. Mint ahogyan a filmek rendezői is trükköznek a különféle idősíkokkal. Olyan ez a Szent Jakab-zarándoklatról készült könyv is.

Miközben jelen idejű életeseményeinek egy-egy részletét eleveníti fel, észrevétlen bepillantást enged élettörténetébe, önvallo-

¹ Elhangzott a kötet bemutatóján, Marosvásárhelyen, a Keresztelő Szent János-plébániatemplom melletti Deus Providebit házban 2013. október 2-án.

mást, nyilvános gyónást tesz. Közben szinte mindenről szó van – gyermekkorról, feleségről, angyalokról, zsiráfokról, tyúktojásról, a szorító bakancsról, vagy épp a Svédországban elhunyt fiatalkori barátáról –, így rajzolódik ki szép lassan egy életív – az elindulástól a célállomásig.

Választ kapunk olyan kérdésekre, hogy miért kell elindulni, hogyan kell menni, hová érdemes eljutni, és persze közben lehullanak rólunk a göncök, az álarcok, a mellékes vagy nem tiszta szándékok szertefoszlanak. Kiderül: nem elcsavarogni akart hazulról, nem kalandvágából, epret szedő szezonmunkásnak, hanem hívta az út maga, mert amíg nem lépsz rá, nem tudod, milyen.

A könyv leltár, számvetés, összegzés is az életről, döntések helyességéről. Sok élettapasztalat, bölcsesség megfogalmazódik benne. A zarándoknak itt-ott mesélhetnékje támad, előbújnak az élmények, emlékek, felismerések. Helyenként cinizmusba hajló száraz megállapításokkal, szikár tömondatokkal, szándékosan odavetett jelzőkkel, de mindig találóan, mértéktartóan – a lelkiismereti – vagyis az isteni igazság fényénél. Mert valójában az egész könyvet átnemesíti ez a nyugtalan vágy, a keresés és megtalálás feszültsége, ahogyan a jó gazda kincseiből régít és újat vesz elő.

Kuszálík Péter atyai-lelki barátságát, bizalmát pár éve nyertem el: ajándékba, ingyen. Isten küldte őt életembe. Ő minduntalan fekete báránynak tartja magát a szépirodalom jelenlegi berkeiben – mert hát műszaki értelmiségi, istenadta mérnökember –, de én olyan embernek ismerem őt, mint aki egy gerinces, szíjas erdélyi magyar, aki hívó lélekkel, higgadtan, mély beleérzéssel az élet nagy titkait kutatja és a kincseket is képes felszínre hozni. Írói-szerkesztői pályája, életműve, cseppet sem szerény alkotásokkal biztonnyal állja az idők próbáját, elég, ha csak a sok állóvizet megmozgató *Purgatóriumra* vagy *A forradalom szikrája*

című szamizdat kötetre gondolunk, előbbi az Erdélyi Magyar Írók Ligájának nagydíját is elnyerte.

És akkor nem beszéltünk számtalan kötet nyomdai előkészítéséről, lektorálásáról, kiadásánál való bábáskodásáról, meg a temérdek háttér munkáról, amit a Márton Áron írásbeli hagyatékának sajtó alá rendezése vagy a tizennégy kötetes *Magyar katolikus lexikon* erdélyi szócikkeinek gondozása jelent.

Minden szerénysége ellenére van mondanivalója nekünk, már csak azért is, mert majdnem kétszer végigjárta gyalogosan Szent Jakab útját, s ahogy ő fogalmaz, mindezt azért, hogy megtanuljon szembesülni önmagával, s megvívja lelki harcait. Bevallja azt is, így kiírva magából a gondolatait, sokkal tisztábban látja az indítékokat, a nagy út eredményét, hozadékait, amelyekből én most csak morzsákat kapirgálok ki, ízelítőként.

A többit majd ő maga mondja el:

„Az úton az Úr fohásznyi közelbe kerül. S ha itt van, segít is.”

„A te kereszted egyedül a tiéd. Az úton több házaspárt láttam, reggel elváltak, a következő szállásig egyedül mentek.”

Nem önsanyargatásból, fanatizmusból vagy a zarándokipar fellendítése végett indult útnak, hanem azért, mert a gyaloglás nyugodt cselekvés. Ez a gyorsaság pont azt a kényelmet biztosítja, hogy amit látunk, hallunk, érzékelünk, azt felfogjuk, befogadjuk. Nem kell kapkodnod a fejed, mégis magadba szívhatod a táj minden részletét – félórányi autót út egyenlő egynapi járófölddel. Emberi sebességgel az isteni természetben – ez az ideális társítás.

A zarándoklás eszedbe juttatja porszem mivoltodat. A kényserítő körülmények miatt korlátok közt haladsz, mértékletesebb és takarékosabb vagy, mint odahaza...

Kuszálík Péter könyve a hála könyve, hogy Isten megmentette őt a szegénységtől, a gazdagságtól, s vallja a könyvön keresztül is... a betegségtől, mely ott kopogtatott az ajtaján.

Azért ment, mert az élményt meg kell élni ahhoz, hogy megírassuk, mert volt ereje és lehetősége gyalog menni, mert az idézett vers szerint: „menni jó, s illik az örökléthez”.

Itthon, az idei február egyik estéjén, a Maros-parti naplementét figyelve villant be a hátsó borítón található gondolat is a napösvényről. A borítón a szerző felvétele, amelyet az Atlanti-óceán partján készített; a víz felszínén egy arany fényösvény vezet a lenyugvó naphoz. A fényképhez fűzött magyarázat így hangzik: „Tőled a Napig egy ösvény húzódik az óceán vizén. Ez a te *saját* napösvényed, a tőled húsz méterre ülő zarándoknak *más* ösvénye van. Mindenki a maga útját járja, a maga ritmusa szerint halad; a cél közös: a Fényesség. Mindenki odaér egyszer – ez a legteljesebb bizonyosság.”

Bevallom őszintén, *így* még sohasem néztem naplementét, mint te, Péter bátyám.

Sebestyén Péter

Válasz msgr. dr. Marton József nagyprépost úr recenziójára

A *Studia Theologica Transsylvaniensia* 2019. 2. számának 163–165. lapjain Marton József aláírással recenzió jelent meg Sas Péter: *A kolozsvári Szent Mihály Egyházközség története. Jegyzőkönyvek a kolozsvári római katolikus egyházközség képviselőtestülete és választmányának 1900 és 1918 közötti üléséről. I. kötet. Kolozs-Dobokai Főesperesi Kerület, 2014 és Jegyzőkönyvek a kolozsvári római katolikus egyházközség képviselőtestülete és választmányának 1920 és 1946 közötti üléséről. II. kötet. Kolozs-Dobokai Főesperesi Kerület, 2014* címen. Itt pontosítok, az első két kötet jegyzőkönyvei az egyházközség képviselőtestülete és választmányának üléséről helyett üléseiről címen jelent meg. Az egykori historia domusok vagy megsemmisültek, vagy ismeretlen helyen lappanganak. A munka során érdemi forrásul az egyházközség képviselőtestülete, illetve választmánya közgyűléseiről felvett jegyzőkönyvek szolgáltak. *A kolozsvári Szent Mihály Egyházközség története* három kötetből álló sorozatcím, melynek első két kötete az említett forráskiadványokból, a harmadik pedig az egyházközségtörténet monográfiájából áll. Eredetileg – negyedikként – *A kolozsvári Szent Mihály plébánia-könyvtár* címen még egy kötettel gyarapodott volna a sorozat, de ennek befejezésére ft. Kovács Sándor halála után nem kaptam lehetőséget. Sajnálatomra ez a kötet külön, nem egyházi kiadványként fog megjelenni.

Fontosnak tartom, hogy néhány szó hangozzék el a kiadás előzményeiről. Néhai ft. Kovács Sándor kanonok, főesperes-plébános felkérésére a Gyulafehérvári Főegyházmegye által 2008-ban *Krisztussal ezer esztendeig 1009–2009* címen meghirdetett

millenniumi év kolozsvári rendezvénysorozatát *Az ezeréves erdélyi egyházmegye* címen elhangzott előadásom nyitotta meg. Az ünnep zárórendezvényeként – másodszeri nagy megtiszteltetésként – *Újabb eredmények a kolozsvári Szent Mihály-templom kutatástörténetében* című előadásom hangzott el. Miután msgr. dr. Jakubinyi György érsek úr szorgalmazta az egyházközségi monográfiák megírását, ft. Kovács Sándor az elhangzott előadások után megtisztelt a kolozsvári Szent Mihály Egyházközség 20. századi története megírásának felkérésével. Ebben az is szerepet játszhatott, hogy néhai ft. id. Kádár István tb. esperes-plébános korábban hasonló jellegű feladatra kért. (Megvalósítását lásd *A kolozsmonostori Fájdalmas Szűzanya plébániatemplom és egyházközség története*. Kolozsvár, 2010, Verbum.)

Ezek után lássuk a kritika alá vont forráskiadványok recenzióját.

Nem hallgathatom el, hogy a klasszikus tudományos jellegű könyvismertetés stílusával ellentétes, szokatlan módon többször előforduló, személyeskedő megjegyzések bántóak, ennek ellenére kommentálásuktól eltekintek, ezt a jobbítás célja kissé túlzásba vitt szándékának tulajdonítom. Hiszen a könyvismertetés írója köztisztelőben álló pap-professzor, aki évtizedek óta kutat és publikál hasonló témakörökben. Annak ellenére, hogy a forráskiadások „díszkötésben” való megjelenítésével nem ért egyet, bizonyára nem vitatja, sőt természetesnek tartja, hogy a készülő kötet nyomdai és kötészeti költségeit, valamint példányszámát a kiadványt lehetővé tevő mecénás támogatásának nagyságrendje határozza meg. Néhai ft. Kovács Sándor az egyházközség vezetőjeként úgy gondolta, hogy a kiadvány megjelenése ünnepi alkalom lesz, ahhoz igazította annak „külcsínyét” és „belbecsét”. Miután kellő mennyiséget juttatott a könyvtáraknak – melyet az NKA a támogatás fejében kapott példányokkal egyébként is megtesz – a kutatók és érdeklődők hozzájuthatnak

a kötetekhez. „A könyvárusi forgalomba nem kerül” megjelölés kifogásával – aminek felvetését a többi, hasonló sorsra jutott könyvem miatt csak köszönni tudom – Marton József egy régóta megoldatlan hiányosságra utalt: sem a kiadóként szereplő Kolozs-Dobokai Főesperesi Kerületnek, sem a kolozsvári Szent Mihály Római Katolikus Egyházközségnek nincs könyvárusítási engedélye.

Marton József kifogásolta továbbá egy tájékoztató előszó hiányát, a jegyzőkönyvekben szereplő fogalmak és nevek magyarázatát, valamint a közölt jegyzőkönyvek lelőhelyének megadását. Miután a két forráskiadványt az egyházközség monográfiája követte, abban kibontásra kerültek az előbbieken hiányolt fogalmak és nevek, melyek magyarázatát nem óhajtottam kétszer megismételni. Szerkesztési elveim kritikáját jó szívvel fogadom, tanulságait az elkövetkezendő munkáim során hasznosítani fogom. A forráskiadványok lelőhelyének megjelölésénél elbizonytalanodtam, ugyanis a Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség jegyezte „Plébániai levéltárak” kiadványsorozatban még nem jelent meg a jegyzőkönyveket őrző kolozsvári gyűjtőlevéltár hivatkozásuk hivatalos alapjául szolgáló repertórium, vagy számomra megismerhetetlen módon, nem került könyvárusi forgalomba.

Könyvismertetést érdemesebb a kötet ismeretében megfogalmazni, vagy annak tartalmát hozzáértőbb tolmácsolóval megnézetni. A recenzióban olvasható, hogy „a III. kötet még nem jutott a kezembe, hallomásból tudom, hogy külsőleg ugyanakkora, mint az első kettő, az 1946. év utáni egyházközségi jegyzőkönyveket tartalmazza...” Ez nem egészen pontos, ugyanis az 1946. év után nem születtek jegyzőkönyvek. A III. kötet pontos címe: *A kolozsvári Szent Mihály Egyházközség története (1900–1948)* és alcíme: *Kitekintés az 1989-es romániai politikai és társadalmi változás után*. Kiadója ugyancsak a Kolozs-Dobokai Főesperesi

Kerület, a 2017. esztendőben. A korábbi kötetekhez hasonlóan „könyvárusi forgalomba nem kerül” megjelöléssel és a mecénás által meghatározott 150 példányban. Isteni kegyelem, hogy megrendelője, néhai, akkor már nagybeteg ft. Kovács Sándor főesperes-plébános még kezébe vehette és olvashatta. Gondolva a kutatókra és érdeklődőkre, a kötetet feltöltöttem az Academia.edu honlapjára, ahonnan Európa-szerte szorgalmasan történik letöltése, jelenleg 170 olvasóm van.

A kolozsvári Szent Mihály Egyházközség története III. kötetének tartalmát pontosítom. A recenzióban írt „1946. év utáni egyházközségi jegyzőkönyvek” helyett: A papság és a feladattal ellátott hívek bemutatása; Istentisztelet és valláserkölcsei élet; Oktatás és művelődés; Eseménytörténet korabeli plébánosai idején. *A Kitekintés. Az egyházközség az 1989-es romániai politikai és társadalmi változás után a közelmúlt legfontosabb eseményeit idézi fel 2007-től 2011-ig, dr. Czirják Árpád pápai prelátus és Kovács Sándor főesperes plébánosi korszakában, a Szent István-templom felszentelésének időpontjáig.* (A kötet nem tárgyalja az 1948 és 1989 közötti időszak tragikus periódusát: vagyonelvétel, államosítás, békepapság, bebörtönzés. A gyér levéltári források mellett a korabeli Securitate-dossziék ismeretanyagának feltárása szükséges, a kor igazi forrásai az akkori besúgójelentések.) Ezek után a 350 okmányból, levélből álló, lelőhelyekkel ellátott forrásközlés, az *Adattár* következik. A kötetet *Képjegyzék, Levéltári források és könyvészet*, valamint *Névmutató* zárja.

Itt be is fejezhetném, ha nem történt volna mindkettőnkhez méltatlan jellegű utalás a nevem alatt megjelent, az erdélyi római katolikus egyházzal kapcsolatos munkáimra, melyek – Marton József általánosan leminősítő véleménye szerint – „nem tudományosan feldolgozott kiadványok [...] hanem néhány házi könyvespolc (de nem egyetemi, főiskolai könyvtárak) számára készített könyvek”. Ez szokatlanul barátságtalan ellenreklám

nemcsak nekem, a kiadóknak és munkatársaiknak, hanem a könyvek témáinak is. A következő munkáimról van szó: *A kolozsvári Szent Mihály-templom és egyházi gyűjtemény*, Kolozsvár, 2009, Gloria; *Funebria Memoria*. A kolozsvári piarista templom emléktáblái, halotti címerei és kriptájának sírfeliratai. Kolozsvár, 2010, Verbum; *A kolozsmonostori bencés apátság, majd Nagyboldogasszony-templom*. Kolozsvár, 2010, Verbum; *A kolozsmonostori Fájdalmas Szűzanya plébániatemplom és egyházközség története*. Kolozsvár, 2010, Verbum; *Egy reneszánsz lelkiületű főpap*. Dr. Hirschler József főesperes-plébános. Kolozsvár, 2010, Verbum; *A római katolikus egyház szerepe Kolozsvár építészettörténetében – Rolul bisericii romano-catolice în istoria arhitecturii Clujene*. Kolozsvár, 2011, Verbum; *Marianum*. A 100 éves római katolikus tan- és leánynevelő intézet emlékezete. Kolozsvár, 2011, Verbum; *A temesvári Szent Kereszt felmagasztalása piarista templom – Biserica piaristilor din Timișoara închinată „înălțării sfintei cruci – Die Temeswarer Piaristenkirche Heiliges Kreuz*, 2012, Cluj-Napoca, Provincia Piaristă din România. Kolozsvár–Temesvár, Cluj-Napoca–Timișoara, Klausenburg–Temeswar, Romániai Piarista Rendtartomány – Gerhardinum, Provincia Piaristă din România – Gerhardinum, Rumänische Ordensprovinz der Piaristen – Gerhardinum; *Márton Áron erdélyi püspök élete és munkássága*. Bp., 2014, Nemzetstratégiai Kutatóintézet (Kárpát-haza könyvek); *Csendország rabja*. Az első magyar siket költőnő, Krüzselyi Erzsébet élete és költészete. Kolozsvár, 2016, Verbum.

Két magyarországi köztársasági elnök a Szent Mihály-templom kötetemet kapta Kolozsváron járva, ajándékba az őket fogadó istenháza plébánosától. A monostori – köznyelven – „Kálvária” plébánosa felkérésére írt, a bencés apátság alapításának 950. évfordulójára megjelent kötet előszavát Várszegi Asztrik OSB pannonthalmi főapát tartotta szükségesnek megírni. A Hirschler

József prelátnak méltató kötetnek a „holland-kölcsön” ügye miatt doktoranduszi körben most nagy keletje van. A kolozsvári római katolikus egyházhoz kapcsolódó építészeti eredmények bemutatása a többségi társadalom számára nyújt anyanyelven megbízható adatokat. A Marianum megalapításának 100. évfordulója előtt tisztelgő kötet volt az egyetlen erről megemlékező kiadvány. Az Isten Szolgája Márton Áron kismonográfia előszavát – nem az én felkérésemre – szakmai dicséretével msgr. dr. Jakubinyi György ny. érsek jegyezte.

A *Lymbus* Magyarisztudományi Forrásközleményekben megjelent közzétételeimet ugyancsak – legalább kiadókra való tekintettel – elolvasásuk után kellene minősíteni. A *kolozsvári egykori minorita, majd görög katolikus templom sírfeliratai; Kedves István kolozsvári apát-plébános (1782–1864) végrendelete és naplója; A kolozsvári piarista (egykori jezsuita) templom sírfeliratai; Tusnádi Kovács Miklós erdélyi püspök hagyatékának összeírása és árverési jegyzőkönyve (Kolozsvár, 1852. november 23.); Tusnádi Éltes Károly kolozsvári apát-plébános hagyatékának árverési jegyzőkönyve (Kolozsvár, 1890. január 21.) és a hagyatékáról való számadás (1892–93); A kolozsvári Szent Mihály-templom plébánosa, Biró János (†1763) templomdíszítő tevékenysége és az általa megrendelt nagy monstrancia; A kolozsvári Szent Mihály-templom körüli épületek leírása a római katolikus egyház ingatlan és ingó leltárában (Kolozsvár, 1864. december 7.).*

Remélhetőleg a piliscsabai rendtörténeti konferenciákon elhangzott előadásaim szerkesztett változatai sem hiába jelentek meg: *A Jézus Társasága emlékei az egykori kolozsvári jezsuita templomban; A kolozsvári domonkos templom és kolostor szerepe, jelentősége a város építészetében; A pálosok Mária-tiszteletének művészettörténeti emlékei; Biró Vencel piarista rendtartományfőnök és történetíró szerepe az erdélyi tudományos életben; Tervezet a volt kolozsmonostori bencés apátság átadásá-*

ról a ferences rendnek, és – a teljesség igénye nélkül – még három piarista forráskiadás: Russel Károly – Fekete Endre – Hám Antal: *A kolozsvári Kalazantinum története 1894–1916*. Bp., 2009, Piarista Rend Magyar Tartománya. (Magyarország piarista múltjából 4.), Both Ferenc: *Ötven év a temesvári piarista gimnázium történetéből (1885–1935)*. Műveltség- és kortörténeti tanulmányok. Bp., 2015, Piarista Rend Magyar Tartománya (Magyarország piarista múltjából 9.) és Biró Vencel: *„Erdélyt jobban megszeretjük, ha azt múltjával együtt ismerjük”*. Történeti tanulmányok. Bp., 2021, Magyarságkutató Intézet.

Befejezésül még három mondat: Nagyon sajnálom, hogy mindezeket le kellett írnom. Nem önmagam miatt tettem, a kritika alá vett kiadványok témája nem engedte, hogy hallgassak. Msgr. dr. Marton József nagyprépost úr recenziójának zárómódatával teljes mértékben azonosulni tudok: „A végkövetkeztetést az olvasóra bízom.”

Sas Péter

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT

1053 Budapest

Veres Pálné utca 24.

Felelős kiadó:

Dr. Rózsa Huba alelnök

Felelős kiadóvezető:

Farkas Olivér igazgató

VERBUM

400045 Kolozsvár

A. Einstein u. 2.

Felelős kiadó:

Szócs Csaba igazgató

Kiadói főszerkesztő:

Dr. Bodó Márta

Készült a MEGA PRINT SRL nyomdában

Felelős vezető: Cristian Sincovici